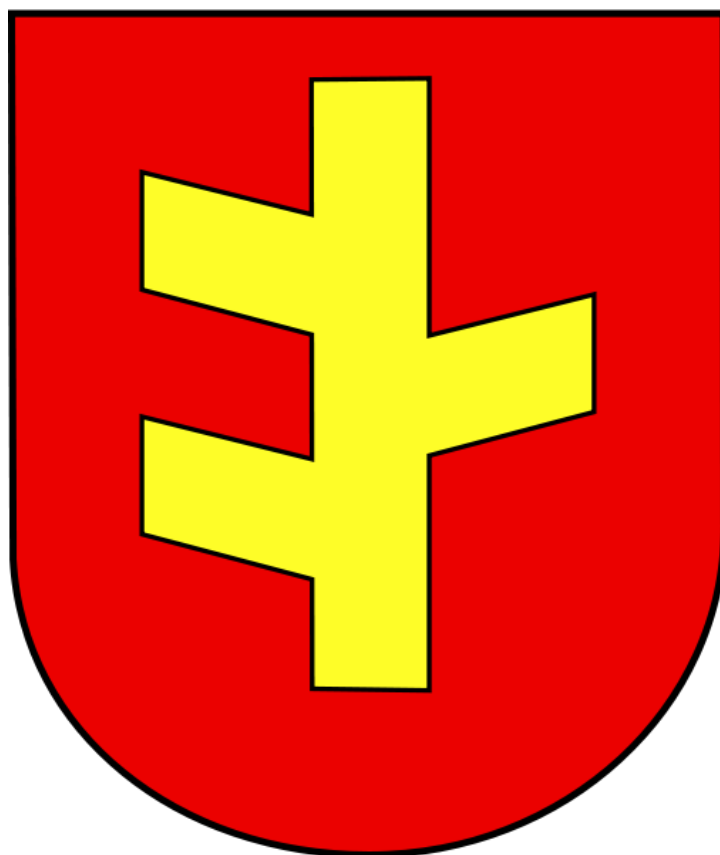

**PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI
GMINY RYCHWAŁ
NA LATA 2023 – 2026**

RYCHWAŁ 2023

SPIS TREŚCI	str.
Wstęp.....	4
1. Położenie i krótka charakterystyka gminy.....	5
2. Cel opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami	10
3. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami – zadania i kompetencje organu gminy w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	11
4. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	12
5. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego.....	20
5.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	20
5.1.1. Strategia rozwoju kapitału społecznego 2030.....	20
5.1.2. Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.).....	22
5.1.3. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	23
5.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z opracowaniami wykonanymi na poziomie województwa.....	25
5.2.1 Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego	25
5.2.2. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego	26
5.2.3. Program opieki nad zabytkami województwa wielkopolskiego.....	29
6. Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy	30
6.1. Zabytki nieruchome o najwyższym znaczeniu dla gminy wpisane do rejestru zabytków.....	30
6.2. Wykaz zabytków nieruchomych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.....	31
6.3. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków.....	33
6.4. Krajobraz kulturowy – obszarowe wpisy do rejestru zabytków (układy urbanistyczne, parki kulturowe, parki krajobrazowe).....	33
6.5. Zabytki archeologiczne.....	34
6.5.1. Stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków.....	35
6.5.2. Stanowiska archeologiczne o własnej formie krajobrazowej.....	35
6.5.3. Opis koncentracji stanowisk archeologicznych łącznie z ich funkcją i krótką analizą chronologiczną, uwarunkowania fizjograficzne.....	36
6.5.4. Stan zachowania zabytków archeologicznych oraz istotne zagrożenia	

dla zabytków archeologicznych.....	55
7. Dziedzictwo niematerialne.....	57
8. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego.....	60
8.1. Uwarunkowania wynikające ze <i>Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy</i>	60
8.2. Uwarunkowania wynikające z miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego gminy.....	63
8.3. Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych.....	75
9. Charakterystyka i ocena stanu zachowania obiektów wpisanych do rejestru zabytków.....	76
10. Obszary największego zagrożenia dla zabytków w gminie.....	79
11. Kierunki działań dla realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami.....	81
11.1. Gminna ewidencja zabytków.....	81
11.2. Edukacja i promocja w zakresie ochrony zabytków.....	82
11.3. Działania zmierzające do poprawy stanu zachowania dziedzictwa kulturowego.....	83
11.4. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.....	84
11.5. Określenie zasobów zabytkowych, które można wykorzystać do tworzenia np. tras turystycznych, ścieżek dydaktycznych itp.	85
12. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami.....	89
13. Monitoring działania gminnego programu opieki nad zabytkami.....	90
14. Niektóre zewnętrzne źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami	91

Wstęp

Dziedzictwo kulturowe to ważny czynnik życia i działalności każdego człowieka. Stanowi ono dorobek materialny i duchowy poprzednich pokoleń, jak również dorobek naszych czasów. Zawiera w sobie wszystkie skutki środowiskowe wynikające z interakcji pomiędzy ludźmi a otoczeniem na przestrzeni dziejów. Dziedzictwo kulturowe jest narodowym dobrem i stanowić winno istotny fragment działalności społeczeństwa obywatelskiego. Jako dzieło człowieka ma charakter uniwersalny lub lokalny. W jednym i drugim przypadku jest predysponowane do odegrania zasadniczej roli w polityce regionalnej państwa oraz działalności samorządowych regionów i subregionów. Muszą one uznać potrzebę ochrony historycznych wartości regionów oraz pielęgnowanie tradycji lokalnych za podstawowy warunek tożsamości społecznej. Dziedzictwo bowiem tworzy i rozwija poczucie narodowej tożsamości i bezpośredniego związku człowieka z krajem, regionem, miejscowością.

Dziedzictwo kulturowe jest podstawowym warunkiem trwania społeczności lokalnych, a zarazem stanowi atrakcyjny produkt rynkowy i czynnik rozwoju gospodarczego. Zmieniająca się rzeczywistość społeczna i ekonomiczna oraz wolny rynek gospodarczy stwarzają poważne niebezpieczeństwo dla wszystkich składników dziedzictwa kulturowego. Zatem konieczne jest znalezienie kompromisu pomiędzy kanonami ochrony, a wymogami życia i prawami ekonomii, mając na uwadze, że mieszkańcy gminy są spadkobiercami i depozytariuszami ukształtowanego w długim procesie historycznym dorobku kulturowego poprzednich pokoleń. Należy więc pamiętać, że dziedzictwo kulturowe podlega ochronie i powinno być obejmowane jak najszerszymi formami zabezpieczeń, gdyż właśnie w oparciu o elementy własnego dziedzictwa jednostka identyfikuje się z daną społecznością, jej wartościami i celami, może aktywnie się w niej rozwijać. Wobec tego niezwykle ważne jest rozumienie dziedzictwa i traktowanie dziedzictwa jako wartości nadrzędnej, ponadczasowej, niezależnej od tego, kto był jej twórcą, właścicielem czy opiekunem.

Ochronę zabytków definiuje się jako ogół działań mających na celu zapewnienie zabytkom: trwania *dum mundus durat* (jak długo będzie istniał świat); uczestnictwa w kształtowaniu świadomości indywidualnej i społecznej; wypełniania roli składnika współkształtującego środowisko człowieka. Zabytki są bowiem nie tylko śladem przeszłości, ale także cennym składnikiem kultury współczesnej, przyczyniającym się do kształtowania przyjaznego człowiekowi

środowiska jego życia, a ich zachowanie, ochrona i konserwacja jest działaniem w ważnym interesie publicznym ze względu na znaczenie zabytków w procesie edukacji, humanizacji społeczeństwa, jego kulturowej identyfikacji, wreszcie także znaczenie dla sfery ekonomii i gospodarki.

Ochrona dziedzictwa kulturowego gminy Rychwał związana jest z jego interpretacją oraz efektywnym zarządzaniem jego zasobami zgodnie z ideą zrównoważonego rozwoju. Dziedzictwo bowiem, jako wspólne dobro i czynnik prorozwojowy, ma służyć współczesnym i przyszłym pokoleniom. Konstytucyjny obowiązek ochrony dziedzictwa kulturowego spoczywa na administracji państwa, na samorządzie terytorialnym, na właścicielach lub użytkownikach zasobów oraz na wszystkich uczestnikach procesów społecznych, edukacyjnych, artystycznych, naukowych czy gospodarczych. Dziedzictwo kulturowe gminy jest jej wartością, która zauważona i odpowiednio wyeksponowana w strategiach i planach, może zostać wykorzystana w procesach rozwoju regionalnego.

Program opieki nad zabytkami gminy Rychwał na lata 2023-2026 jest programem dotyczącym realizacji zadań publicznych w zakresie ochrony i kształtowania dziedzictwa kulturowego gminy, określa jego zasoby i podstawowe kierunki działań dla zachowania i poprawy jego stanu zachowania oraz wskazuje prawne uwarunkowania jego ochrony, służąc także szeroko pojętej współpracy między poszczególnymi podmiotami odpowiedzialnymi za obiekty zabytkowe.

Niniejszy dokument jest aktualizacją *Programu opieki nad zabytkami gminy Rychwał na lata 2018-2021* przyjętego Uchwałą Nr II/11/18 Rady Miejskiej w Rychwale z dnia 14 grudnia 2018 r.

1. Położenie i krótka charakterystyka gminy

Gmina miejsko-wiejska Rychwał położona jest w środkowo-zachodniej Polsce, w południowo - wschodniej części województwa wielkopolskiego, w powiecie konińskim, gdzie zajmuje 7,5% jego powierzchni. Usytuowana jest w odległości ok. 18 km na południe od stolicy powiatu, Konina. Strukturę osadniczą gminy tworzą: miasto Rychwał i 23 wsie sołectkie: Biała Panieńska, Broniki, Czyżew, Dąbroszyn, Franki, Gliny, Grabowa, Grochowy, Jaroszewice Grodzieckie, Jaroszewice Rychwalskie, Kuchary Borowe, Kuchary Kościelne, Lubiny, Modlibogowice, Rozalin, Rybie, Siąszyce, Siąszyce Trzecie, Święcia, Wardężyn, Wola Rychwalska, Złotkowy, Zosinki.

Centrum administracyjnym gminy i zarazem lokalnym skupiskiem handlowo – usługowym jest największy ośrodek osadniczy, zamieszkiwany przez

2379 mieszkańców, miasto Rychwał o średniowiecznym rodowodzie. Miasto zajmuje 9,7 km² powierzchni niemal w centrum gminy, przy korzystnym skrzyżowaniu szlaków komunikacyjnych - drogi wojewódzkiej nr 443 z drogą krajową nr 25, oddalone 115 km od Poznania, będące do 1954 r. siedzibą gminy Dąbroszyn. W latach 1975-1998 gmina administracyjnie należała do województwa konińskiego.

Gmina Rychwał zajmuje powierzchnię 117,9/km². Zamieszkiwana jest przez 8192 osoby, czyli 6,3% ludności powiatu (dane UGiM Rychwał za 2021 r.). Gęstość zaludnienia wynosi 71 os./km².

Z gminą Rychwał sąsiaduje sześć jednostek samorządowych, które należą do trzech powiatów:

- od zachodu – gmina Grodziec, powiat koniński;
- od północnego zachodu – gmina Rzgów, powiat koniński;
- od północy – gmina Stare Miasto, powiat koniński;
- od wschodu gmina Tuliszków, powiat turecki;
- od południa – gmina Stawiszyn, powiat kaliski;
- od południowego wschodu – gmina Mycielin, powiat kaliski.

Użytki rolne obejmują ok. 80% powierzchni gminy, stąd jej funkcją wiodącą jest rolnictwo, natomiast tereny leśne 15,3%, z których największe zwarte kompleksy występują w południowej i północno-wschodniej części gminy, stanowiąc jednak wskaźnik lesistości poniżej średniej wojewódzkiej i krajowej. Przez północną i południową część gminy przebiega korytarz ekologiczny Dolina Warty.

Jednostki osadnicze gminy łączy sieć dróg gminnych długości ok. 114 km, kilkanaście odcinków dróg powiatowych o długości ok. 48 km. Przez teren gminy przebiegają też odcinki krzyżujących się dróg: krajowej nr 25, relacji Bydgoszcz – Konin - Rychwał – Kalisz – Oleśnica, długości 13,6 km, przecinająca tereny gminy z południa na północ oraz 9,5 km odcinek przebiegającej z zachodu na wschód drogi wojewódzkiej nr 443, relacji Jarocin – Rychwał – Tuliszków. Ponadto w niezbyt dużej odległości - ok. 15 -18 km od północnej granicy gminy przebiegają międzynarodowe trasy: kolejowa E20 relacji Berlin – Warszawa – Moskwa ze stacją w Koninie i autostrada A2 (droga E-30 łącząca Europę Zachodnią przez Poznań z Warszawą) ze zjazdem w Modle Królewskiej, gm. Stare Miasto.

Obszar gminy położony jest w obrębie makroregionu Nizina Południowowielkopolska, w mezoregionie Równina Rychwalska, która stanowi

część Pradoliny Warszawsko – Berlińskiej, w dorzeczu rzeki Warty. Rzeźba terenu, który zajmuje kotlinowate obniżenie pomiędzy Wysoczyzną Turecką a Wysoczyzną Kaliską, została ukształtowana przez zlodowacenie środkowopolskie, jest mało urozmaicona. Obejmuje płaskie powierzchnie wysoczyznowe i terasowe, na których występują wydmy wałowe w południowej części obszaru na przemian z terenami podmokłymi, z niewielką ilością rzek - Powa, Czarna Struga, Struga Grabienicka, Struga Zakrzewska, a także lasy, łąki i pola uprawne.

Na terenie gminy występują udokumentowane zasoby surowców naturalnych. Podstawowym jest węgiel brunatny, znajdujący się w północno-zachodniej i południowej części gminy, którego udokumentowane złoża Grochowy - Siąszyce i Piaski obecnie nie są eksploatowane. Występują także złoża torfów, które aktualnie nie są eksploatowane.

Badania archeologiczne i pozyskane artefakty potwierdzają, iż tereny gminy były miejscem osadnictwa od czasów środkowej epoki kamienia – mezolitu. Natomiast pierwsza wzmianka pisana dotycząca Rychwała pochodzi z 1394 r. Średniowieczna osada Rychwał stanowiła prywatną własność szlachecką i była rozlokowana przy ówczesnym trakcie handlowym, który łączył Śląsk z Pomorzem. Miasto lokowane było na prawie niemieckim w okresie między 1394-1416, mieszkańcy uzyskali prawo do zajmowania się rzemiosłem i handlem wraz z prawem do odbywania 6 jarmarków w roku. W mieście wybudowano kościół, a Jan z Rychwała wzniósł zamek obronny. Poprzez małżeństwo jego córki Anny z Marcinem Zarembą ze Sławska, kolejnymi właścicielami miasta wraz z przyległościami został ród Marcina Zaremby, który odtąd tytułował się Marcin z Rychwała, a jego potomkowie Rychwalscy. W rękach tego rodu miasto pozostawało do 1574 r. Kolejnym właścicielem Rychwała został Gabriel Złotkowski i jego syn Stanisław. W 1616 roku Rychwał przeszedł na własność Andrzeja Złotnickiego, który przeprowadził zmiany w strukturze gospodarczej i własnościowej miasta, poprawiając jego niezbyt dobrą sytuację gospodarczą. W wiekach XVI - XVIII miasto pustoszyły pożary, epidemie, głód, kontrybucje i grabieże dokonywane przez wojska w czasie licznie wywoływanych w tamtych czasach wojen. Rozwój miasta i powstawanie nowych osad rozpoczął się w 2 połowie XVIII w. Systematycznie wzrastała liczba mieszkańców, powstała też liczna gmina żydowska. W 1793 roku, w wyniku II rozbioru Polski, Rychwał trafił pod panowanie pruskie. W latach 1807 – 1815 włączony został do utworzonego przez Napoleona Księstwa Warszawskiego, później znalazł się

w Królestwie Polskim, guberni kaliskiej, pod zaborem rosyjskim. Miasto zamieszkiwane było wtedy przez społeczności polską, niemiecką i żydowską. Mieszkańcy Rychwała i okolic uczestniczyli w przygotowaniu oraz brali udział w XIX-wiecznych powstaniach narodowych. Mogiły poległych powstańców znajdują się na cmentarzu w Grochowach oraz na skraju lasu koło miejscowości Grabowa. W wyniku represji popowstańczych, w 1870 roku zaborca rosyjski pozbawił Rychwał praw miejskich, które przywrócono ponownie w 1917 r.

Okres dwudziestolecia międzywojennego to czas znacznego rozwoju miasta, powstawania różnych instytucji i stowarzyszeń, działających na rzecz mieszkańców. Po wybuchu II wojny światowej, tereny gminy znalazły się w tzw. Kraju Warty. Najeźdźca represjonował i prześladował mieszkańców gminy, z których wielu straciło życie, w tym obywatele pochodzenia żydowskiego. Mieszkańcy byli wysiedlani, wywożeni do obozów koncentracyjnych oraz na przymusowe roboty do Niemiec. Na opuszczone przez nich miejsca przesiedlano Niemców ze Wschodu. Hitlerowcy niszczyli dawną architekturę, w tym budynki i obiekty świadczące o obecności ludności żydowskiej na tym terenie. Po wyzwoleniu spod okupacji hitlerowskiej w styczniu 1945 r., rozpoczął się nowy etap przemian społeczno - gospodarczych w realiach 2 poł. XX i początku XXI w., a obecnie podejmowane działania podnoszą atrakcyjność gminy dla mieszkańców, turystów i inwestorów.

Warto dodać, iż tereny gminy związane są biografią znanych postaci historycznych, np. szczególną postacią był Juliusz Fortunat Kossak (ur. 29.10.1824 r. w Nowym Wiśniczu, zm. 3.02.1899 r. w Krakowie), rozwijający wówczas swoją karierę artystyczną malarz, rysownik i ilustrator, specjalizujący się w malarstwie historycznym i batalistycznym, którego ulubionym tematem obrazów były konie. W 1855 r. poślubił w kościele w Grochowach ziemiankę Zofię Gałczyńską, córkę Wojciecha, właściciela dóbr Siąszyce, znanego bojownika o niepodległość oraz społecznika. Malarz był w tutejszym dworze, malował portrety jego właścicieli, konie z tutejszej stadniny, utrwalił również wizerunki (obecnie nieistniejących) okazałego dworu siąszyckiego i modrzewiowego kościółka w Grochowach. Zofia i Juliusz Kossakowie zapoczątkowali ród, którego potomkowie znani byli z talentów malarskich i literackich.

O przeszłości i wydarzeniach historycznych tych ziem świadczą też miejsca pamięci i pomniki, które wpisane są nie tylko w świadomość lokalnej społeczności, ale także w krajobraz kulturowy gminy, np.:

- w Grochowach w centralnej części cmentarza parafialnego znajduje się granitowy pomnik na zbiorowej mogile powstańców styczniowych z oddziału pułkownika Edmunda Calliera, z nadrukiem na tablicy: *„Tu spoczywają Ś.P. Ks. Cieślak i 24 Bohaterów, którzy polegli w zwycięskim boju z Moskalami 30.V.1863 r. na polach wsi Grochowy”*;
- na skraju lasu przy drodze Grabowa – Dąbroszyn, ok. 50 m od szosy, usytuowana jest zbiorowa mogiła, w której pochowano nieznaną liczbę powstańców styczniowych, wg miejscowej tradycji z oddziału płk. Edmunda Taczanowskiego, na tablicy pomnika widnieje inskrypcja: *„Poległym w Powstaniu Styczniowym 1863 r. W dowód pamięci Zarząd, Rada Miejska i Społeczeństwo Gminy Rychwał.” Rychwał, Październik 2002 r.*;
- w Białej Panieńskiej, na pograniczu gmin Rychwał i Stawiszyn, na wzniesieniu w lesie, na mogile wzniesiony został z inicjatywy Powiatowego Komitetu Ochrony Miejsc Straceń i Męczeństwa w Koninie pomnik *”Tu zostali straceni przez hitlerowskiego okupanta Mieszkańcy Ziemi Kaliskiej”* upamiętniający 21 rozstrzelanych Mieszkańców Kalisza 7 czerwca 1942 r., przy którym corocznie odbywają się uroczystości ku czci pomordowanych, organizowane przemiennie przez gminy Rychwał i Stawiszyn;
- w Rychwale na Placu Wolności przed Urzędem Gminy i Miasta Rychwał umieszczono obelisk *„W Hołdzie Pokoleniom Małej Ojczyzny”*, którzy w imię pokoju oddali swoje życie.

Na terenie gminy spotkać można zanikające już w pejzażu historyczne budownictwo drewniane, stanowiące najbardziej rodzimy element dziedzictwa architektonicznego, którego przykłady widoczne są w Rychwale – wiatrak koźlak, w Kucharach Kościelnych – kościół i dzwonnica, a w Woli Rychwalskiej i Grochowach zabudowa mieszkalna i gospodarcza.

W krajobrazie kulturowym gminy występują też małe obiekty kultowe – kapliczki, figury i krzyże przydrożne, mocno splecione z polską kulturą i obyczajowością, świadczące nie tylko o religijności mieszkańców tego terenu, ale i o bogactwie tutejszej kultury ludowej. Znajdują się one m.in. w miejscowościach: Rychwał, Grochowy, Złotkowy, Dąbroszyn, Siąszyce.

Specyficzną kategorią miejsc tworzących krajobraz kulturowy są cmentarze, które są świadectwem wielokulturowości tych ziem. W miejscowościach: Grochowy, Kuchary Kościelne i Rychwał znajdują się

czynne rzymskokatolickie, w Święci jest nieczynny, uporządkowany w 2019 r. cmentarz ewangelicki, a w Rychwale żydowski – teren zniwelowanego cmentarza został upamiętniony głazem z tablicą pamięci i powstało małe lapidarium z zachowanych elementów historycznych, na którym umieszczono dwie tablice informacyjne.

Wykształcony na przestrzeni wieków dorobek kultury materialnej, którego zasoby przetrwały w gminie do czasów obecnych, również dziedzictwo niematerialne – tradycja, zwyczaje, obrzędy, muzyka ludowa, postaci i zdarzenia historyczne - są wyrazem troski władz samorządowych, aby poznały je kolejne pokolenia, dają również podstawę do kreowania nowych propozycji turystycznych, promocyjnych i generujących wzmacnianie lokalnych więzi społecznych.

2. Cel opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Nadrzędnym celem *Programu opieki nad zabytkami gminy Rychwał na lata 2023-2026* jest ukierunkowanie działań samorządu gminnego na poprawę stanu zachowania i utrzymania zasobów dziedzictwa kulturowego gminy. Szczegółowe cele wynikają z ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Cele te określone zostały następująco:

- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystywaniem tych zabytków,
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami – zadania i kompetencje organu gminy w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

1. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2023, poz. 40 ze zmianami).

Zgodnie z art. 7 ust. 1 pkt 9 ustawy, do zadań własnych gminy należy zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty, w tym m.in. spraw kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

2. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2022 r., poz. 840), która nakłada na gminę następujące obowiązki i uprawnienia:

a) prawo utworzenia przez radę gminy (po uprzednim zasięgnięciu opinii konserwatora zabytków) parku kulturowego w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej (art.16),

b) obowiązek uwzględniania w strategii rozwoju gminy, studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego ochrony zabytków i opieki nad zabytkami (art. 18 i 19),

c) obowiązek uzgadniania projektów i zmian planów zagospodarowania przestrzennego z wojewódzkim konserwatorem zabytków (art. 20),

d) obowiązek prowadzenia gminnej ewidencji zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków z terenu gminy, objętych wojewódzką ewidencją zabytków (art. 22 ust. 4),

e) przyjmowanie zawiadomień o znalezieniu w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem oraz powiadomienie o tym fakcie wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 32 ust.1 pkt 3 i ust. 2),

f) przyjmowanie zawiadomień o przypadkowym znalezieniu przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem archeologicznym i powiadomienie o tym fakcie wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 33 ust. 1 i 2),

g) sprawowanie opieki nad zabytkami, w tym finansowanie prac konserwatorskich

i budowlanych przy zabytku, do którego gmina posiada tytuł prawny (art. 71 ust. 1 i 2)

h) prawo udzielania przez organ stanowiący gminy, na zasadach określonych w podjętych uchwałach, dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków (art. 81),

i) obowiązek sporządzenia przez wójta gminy na okres 4 lat gminnego programu opieki nad zabytkami (art. 87 ust.1).

j) obowiązek sporządzenia i przedstawienia radzie gminy sprawozdania z realizacji programu (art. 87 ust. 5).

4. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zawarte zostały w szeregu dokumentach:

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 ze zmianami)

Ustawa zasadnicza stanowi fundament systemu ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce. Zgodnie z art. 5 art. 6 ust. 1 Rzeczpospolita Polska strzeże dziedzictwa narodowego, zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju oraz stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będących źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju. Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa art. 86 ustawy.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2022 r., poz. 840)

Ustawa stanowi podstawę prawną ochrony dziedzictwa kulturowego w kraju, określa politykę zarządzania zabytkami, wyznacza główne zadania państwa i właścicieli obiektów zabytkowych. Szczegółowe zapisy określają przedmiot, zakres i formy ochrony i opieki nad zabytkami, zasady finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach, formy ochrony zabytków.

Użyte w art. 3 ustawy określenia oznaczają:

1) zabytek - nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym

- ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;
- 2) zabytek nieruchomy - nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt 1;
 - 3) zabytek ruchomy - rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt 1;
 - 4) zabytek archeologiczny - zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;
 - 5) instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami - instytucję kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami;
 - 6) prace konserwatorskie - działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;
 - 7) prace restauratorskie - działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części, oraz dokumentowanie tych działań;
 - 8) roboty budowlane - roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku;
 - 9) badania konserwatorskie - działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich;
 - 10) badania architektoniczne - działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;
 - 11) badania archeologiczne - działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;
 - 12) historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny - przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;
 - 13) historyczny zespół budowlany - powiązaną przestrzennie grupę budynków wyodrębnioną ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane

materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;

14) krajobraz kulturowy - postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka;

15) otoczenie - teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

Ochrona zabytków (art. 4) polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie,
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków,
- udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków,
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi za granicę,
- kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków,
- uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

W art. 5 zdefiniowane zostało pojęcie opieki nad zabytkami, która sprawowana jest przez właściciela lub posiadacza zabytku. Polega ona w szczególności na zapewnieniu warunków:

- naukowego badania i dokumentowania zabytku,
- prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku,
- zabezpieczenia i utrzymania zabytku wraz z jego otoczeniem w jak najlepszym stanie,
- korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości,
- popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Ze względu na bardzo zróżnicowany charakter obiektów, które mogą być zabytkami, w art. 6 przedstawiono przykładowe wyliczenie z podziałem na zabytki nieruchome, ruchome i archeologiczne. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1) zabytki nieruchome będące, w szczególności: krajobrazami kulturowymi, układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi, dziełami

architektury i budownictwa, dziełami budownictwa obronnego, obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi, cmentarzami, parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni, miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

2) zabytki ruchome będące, w szczególności: dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej, kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje, numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami, wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego, materiałami bibliotecznymi, instrumentami muzycznymi, wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi, przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności: pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyskami, kurhanami, relikdami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ochronie mogą podlegać również nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Ustawa wyróżnia (w art. 7) następujące formy ochrony:

- 1) wpis do rejestru zabytków,
 - 1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa,
- 2) uznanie za pomnik historii,
- 3) utworzenie parku kulturowego,
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Zgodnie z art. 36 ust. 1, pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków wymaga:

- 1) prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych

przy zabytku wpisanym do rejestru, w tym prac polegających na usunięciu drzewa lub krzewu z nieruchomości lub jej części będącej wpisanym do rejestru parkiem, ogrodem lub inną formą zaprojektowanej zieleni;

- 2) wykonywanie robót budowlanych w otoczeniu zabytku;
- 3) prowadzenie badań konserwatorskich zabytku wpisanego do rejestru;
- 4) prowadzenie badań architektonicznych zabytku wpisanego do rejestru;
- 5) prowadzenie badań archeologicznych;
- 6) przemieszczanie zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;
- 7) trwałe przeniesienie zabytku ruchomego wpisanego do rejestru, z naruszeniem ustalonego tradycją wystroju wnętrza, w którym zabytek ten się znajduje;
- 8) dokonywanie podziału zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;
- 9) zmiana przeznaczenia zabytku wpisanego do rejestru lub sposobu korzystania z tego zabytku;
- 10) umieszczanie na zabytku wpisanym do rejestru urządzeń technicznych, tablic reklamowych lub urządzeń reklamowych w rozumieniu art. 2 pkt 16 b i 16 c ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz napisów, z zastrzeżeniem art. 12 ust.1;
- 11) podejmowanie innych działań, które mogłyby prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku wpisanego do rejestru, z wyłączeniem działań polegających na usuwaniu drzew lub krzewów z terenu nieruchomości lub jej części niebędącej wpisanym do rejestru parkiem, ogrodem albo inną formą zaprojektowanej zieleni;
- 12) poszukiwanie ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych, w tym zabytków archeologicznych, przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania.

Przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa można prowadzić prace konserwatorskie i restauratorskie oraz badania konserwatorskie na podstawie pozwolenia wydanego przez ministra właściwego do spraw kultury i dziedzictwa narodowego.

Tryb wydawania pozwoleń na prace przy zabytkach określa Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (tekst jednolity: Dz. U. z 2021 r., poz.

81).

Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2023 r., poz. 40 ze zmianami)

Zgodnie z art. 7 ust. 1 pkt 9 ustawy, do zadań własnych gminy należy zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty, w tym m.in. spraw kultury, a więc bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2022 r., poz. 2556 ze zmianami)

Ustawa określa, że przy sporządzaniu prognozy oddziaływania na środowisko należy dokonać analizy i oceny oddziaływania m.in. na obiekty zabytkowe. W przypadku odstąpienia od przeprowadzenia postępowania w sprawie oceny oddziaływania na środowisko, ustawa nakłada obowiązek sprawdzenia, czy decyzja o odstąpieniu uwzględnia obszary mające znaczenie dla dziedzictwa kulturowego.

Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2022 r., poz. 916 ze zmianami)

Zgodnie z art. 83 a ust. 1 ustawy, zezwolenie na usunięcie drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości wydaje wójt, burmistrz albo prezydent miasta, a w przypadku gdy zezwolenie dotyczy usunięcia drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków - wojewódzki konserwator zabytków. Art. 86 ust. 1a) stanowi, że nie nalicza się opłat za usunięcie drzew lub krzewów, jeżeli usunięcie jest związane z odnową i pielęgnacją drzew rosnących na terenie nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków.

Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2022 r., poz. 503 ze zmianami)

Ustawa wprowadza następujące regulacje z zakresu ochrony zabytków:

a) w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym uwzględnia się wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej (art. 1 ust. 2 pkt 4),

b) w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się uwarunkowania wynikające ze stanu dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej, a nadto określa się obszary i zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej (art. 10 ust. 1 pkt 4 i ust. 2 pkt 4),

c) wójt, burmistrz, prezydent miasta zawiadamia na piśmie o podjęciu uchwały o przystąpieniu do sporządzenia studium instytucje i organy właściwe do uzgadniania i opiniowania projektu studium, a po sporządzeniu projektu studium uzyskuje opinię m.in. wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 11 pkt 2 i pkt 5 lit. c),

d) w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego określa się obowiązkowo zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych oraz dóbr kultury współczesnej, a także granice i sposoby zagospodarowania terenów lub obiektów podlegających ochronie na podstawie odrębnych przepisów (art. 15 ust. 2 pkt 4 i 7),

e) wójt, burmistrz, prezydent miasta zawiadamia na piśmie o podjęciu uchwały o przystąpieniu do sporządzenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego instytucje i organy właściwe do uzgadniania i opiniowania projektu planu, a po sporządzeniu projektu planu uzyskuje uzgodnienie m.in. wojewódzkiego konserwatora zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu (art. 17 pkt 2 i pkt 6 lit. b tiret 8),

f) decyzje o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego oraz decyzje o warunkach zabudowy wydaje się po uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków – w odniesieniu do obszarów i obiektów objętych formami ochrony, o których mowa w art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków (art. 53 ust. 4 pkt 2 i art. 60 ust. 1).

Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (t.j. Dz. U. z 2023 r., poz. 344)

Ustawa określa (w art. 13 ust 4.), iż pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków wymaga sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, stanowiącej własność jednostki samorządu terytorialnego i Skarbu Państwa. Zgodnie z art. 13 ust. 5 sprzedaż, zamiana, darowizna lub dzierżawa nieruchomości stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, będących cmentarzami ujętymi w wojewódzkiej ewidencji zabytków, także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek wymagają pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Zgodnie z art. 29, jeżeli przedmiotem umowy o oddanie nieruchomości gruntowej w użytkowanie wieczyste jest nieruchomość wpisana do rejestru zabytków, przy

określaniu sposobu korzystania z niej, można nałożyć na nabywcę obowiązek odbudowy lub remontu położonych na niej obiektów zabytkowych. Przy sprzedaży nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, ustaloną cenę obniża się o 50 % (art. 68). Właściwy organ, może za zgodą odpowiednio wojewody, rady lub sejmiku, podwyższyć lub obniżyć tę bonifikatę.

Art. 96 ust. 1a stanowi, że w odniesieniu do nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, decyzję o podziale nieruchomości wydaje się po uzyskaniu pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków na podział tej nieruchomości.

Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz. U. Nr z 2021 r., poz. 2351 ze zmianami)

Art. 5 ust. 1 pkt 7 oraz ust. 2.

Obiekt budowlany należy użytkować w sposób zgodny z jego przeznaczeniem i wymaganiami ochrony środowiska oraz utrzymywać w należyтым stanie technicznym i estetycznym, nie dopuszczając do nadmiernego pogorszenia jego właściwości użytkowych i sprawności technicznej, w szczególności w zakresie związanym z wymaganiami ochrony obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów objętych ochroną konserwatorską.

Art. 30 ust. 2.

Do zgłoszenia robót budowlanych należy dołączyć, w zależności od potrzeb, pozwolenia, uzgodnienia i opinie wymagane odrębnymi przepisami, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Art. 30 ust. 7.

Właściwy organ może nałożyć, w drodze decyzji, obowiązek uzyskania pozwolenia na wykonanie określonego obiektu lub robót budowlanych objętych obowiązkiem zgłoszenia, jeżeli ich realizacja może naruszać ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub spowodować m.in. pogorszenie stanu środowiska lub stanu zachowania zabytków.

Art. 39 ustawy określa, iż:

- prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia konserwatora zabytków,
- pozwolenie na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydane po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków,
- w stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów nie wpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub

rozbiórkę obiektu wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany zająć stanowisko w terminie 30 dni od dnia doręczenia; niezajęcie stanowiska w tym terminie uznaje się jako brak zastrzeżeń do przedstawionych we wniosku rozwiązań projektowych.

Art. 67 ust. 1, 2-4.

Jeżeli nieużytkowany lub niewykończony obiekt budowlany nie nadaje się do remontu, odbudowy lub wykończenia, organ nadzoru budowlanego wydaje decyzję nakazującą właścicielowi lub zarządcy rozbiórkę tego obiektu. Przepisu tego nie stosuje się do obiektów budowlanych wpisanych do rejestru zabytków. W stosunku do obiektów budowlanych niewpisanych do rejestru zabytków, a objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, decyzję o rozbiórce organ nadzoru budowlanego wydaje po uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany zająć stanowisko w terminie 30 dni. Niezajęcie stanowiska w tym terminie uznaje się za uzgodnienie.

Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych (t.j. Dz. U. z 2023 r., poz. 70)

Na podstawie art. 7 ust.1 pkt 6 grunty i budynki wpisane indywidualnie do rejestru zabytków, pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji zgodnie z przepisami ustawy o ochronie zabytków, z wyjątkiem części zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej, zwolnione są od podatku od nieruchomości.

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i bibliotekach zostały określone w:

- 1) Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (t.j. Dz. U. z 2022 r., poz. 385),
- 2) Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (t.j. Dz. U. z 2022 r., poz. 2393).

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy Ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (t.j. Dz. U. z 2020 r., poz. 164).

5. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego

5.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

5.1.1. Strategia rozwoju kapitału społecznego 2030

Strategia rozwoju kapitału społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030 przyjęta została Uchwałą Nr 155 Rady Ministrów z dnia 27 października 2020 r.

W dokumencie wskazano konieczność pełniejszego wykorzystania wybranych zasobów i narzędzi z obszaru kultury i dziedzictwa narodowego na poziom kapitału społecznego. Głównym celem *Strategii* jest wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków. Cel główny realizowany będzie przez trzy cele szczegółowe, z których cel 2. „Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich” zawiera działania ukierunkowane na wzmocnienie i wykorzystanie potencjału kultury i zasobów dziedzictwa narodowego na rzecz utrwalania wzorców i kompetencji sprzyjających rozwojowi kapitału społecznego. W ramach tego celu wyróżniono m.in. następujące priorytety:

- 1) ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury,
- 2) digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury.

Fundamentalnym warunkiem umożliwiającym aktywne uczestnictwo w kulturze jest dostępność szeroko rozumianego dziedzictwa. Z jednej strony, dziedzictwo to wymaga odpowiedniej ochrony i zachowania, z drugiej zaś stanowi potencjał, który należy efektywnie wykorzystać na potrzeby budowania kapitału społecznego, poczucia tożsamości i wspólnoty, a także wzrostu ekonomicznego. Jednym z kluczowych zadań państwa w tym obszarze jest zatem dalsze inwestowanie w zachowanie obiektów zabytkowych oraz usprawnianie systemu ochrony zabytków. W tym celu realizowany będzie projekt strategiczny pn. *Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami*”. Głównym celem dokumentu jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami. Dwa spośród trzech celów szczegółowych mają wpływ na poziom kapitału społecznego w Polsce. Są to:

- Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego,
- Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa.

Jednym z priorytetowych działań w omawianym obszarze będzie wsparcie zabytków uznanych za Pomniki Historii. Realizowane będą inicjatywy polegające na inwestycjach w zakresie ochrony i zachowania Pomników Historii oraz rozwoju i promocji związanej z nimi oferty turystycznej. Istotne znaczenie wśród krajowych zabytków odgrywają również obiekty o charakterze sakralnym, które cechuje wysoki poziom artystyczny oraz ponadprzeciętne wartości historyczne i naukowe.

Projekt strategiczny pn. *Rozwój turystyki kulturowej* obejmie następujące działania dotyczące zabytków znajdujących się na szlakach kulturowych i uznanych za Pomniki Historii:

- Dofinansowanie prac konserwatorskich i restauratorskich przy zabytkach znajdujących się w najgorszym stanie zachowania.

W przypadku szlaków kulturowych inwestycje obejmujące kilka lub kilkanaście zabytków znacząco wpłyną na waloryzację krajobrazu kulturowego, eksponując jego unikalne cechy. Elementem przedsięwzięć z tego obszaru będą również prace remontowe i porządkujące najbliższe otoczenie zabytków, co stanowi istotę planowanego programu wsparcia dla szlaków kulturowych.

- Dofinansowanie projektów wspierających proces upowszechniania i udostępniania dziedzictwa kulturowego oraz jego wartości, a także aktywizujących zaangażowanie społeczne w proces ochrony i opieki nad zabytkami.

Celem tego rodzaju przedsięwzięć będzie zwiększenie zaangażowania społeczności lokalnych w opiekę nad zabytkami i równoległe – wzmocnienie poczucia tożsamości oraz więzi lokalnych składających się na kapitał społeczny.

Wsparcie obejmie podmioty zarządzające szlakami kulturowymi i Pomnikami Historii, które podejmą współpracę z lokalnymi organizacjami pozarządowymi oraz samorządami.

Projekt strategiczny pn. *Digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej* ma na celu realizację działań związanych z szeroko pojętą cyfryzacją i udostępnianiem zasobów dziedzictwa kulturowego. Zakres projektu obejmie m.in. następujące działania:

- 1) kontynuacja procesu digitalizacji wszystkich rodzajów zasobów dziedzictwa kulturowego, w tym zasobów muzealnych, archiwalnych, audiowizualnych, bibliotecznych i zabytkowych w państwowych instytucjach kultury i archiwach;
- 2) systemowe udostępnianie zdigitalizowanych zasobów dziedzictwa kulturowego przez budowę centralnych punktów dostępu do zasobów kultury, nauki i administracji.

5.1.2. Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) przyjęta została Uchwałą Nr 8 Rady Ministrów z dnia 14 lutego 2017 r.

Zadania powiązane z ochroną dziedzictwa kulturowego uwzględnione zostały w dwóch obszarach:

1. E-państwo. Kierunek interwencji: Budowa i rozwój e-administracji – orientacja administracji państwa na usługi cyfrowe.

Projekt strategiczny: Digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej – kontynuacja procesów związanych z digitalizacją, przechowywaniem i udostępnianiem różnego typu zasobów dziedzictwa cyfrowego w Polsce (muzealnych, bibliotecznych, archiwalnych, audiowizualnych i zabytków), w tym do celów ponownego wykorzystywania, w ramach którego digitalizację należy rozumieć jako nowoczesną formę konserwacji i zabezpieczania najcenniejszych zasobów kultury.

2. Kapitał ludzki i społeczny. Kierunek interwencji: Wzmocnienie roli kultury dla rozwoju gospodarczego. Działania do 2030 r.:

- ochrona i promocja dziedzictwa narodowego – wykorzystanie potencjału dziedzictwa dla wzmocnienia kapitału społecznego oraz poczucia tożsamości i wspólnoty, inwestycje w dziedzictwo narodowe, (dobra kultury, nauki i sztuki, zabytków, rozwój sieci muzeów, wspieranie i promocja dziedzictwa kulturowego wpisanego na listę światowego dziedzictwa UNESCO,
- wzmocnianie tożsamości, poczucia wspólnoty i więzi międzypokoleniowych, poprzez uczestnictwo i zwiększanie dostępu do instytucji i dzieł kultury na wszystkich poziomach funkcjonowania wspólnoty (lokalnym, regionalnym, narodowym), likwidacja „białych plam” w dostępie do kultury.

5.1.3. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022 przyjęty został Uchwałą Nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r.

W *Krajowym programie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022* dokonano ewaluacji Krajowego Programu na lata 2014-2017. Sprawozdanie końcowe z oceny realizacji wybranych elementów Programu zostało zamieszczone na stronie internetowej Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego pod adresem: www.kultura.gov.pl.

Na podstawie wyników ewaluacji i doświadczeń towarzyszących realizacji Programu na lata 2014-2017, przy przygotowywaniu Programu na lata 2019-2022 położono szczególny nacisk na zmiany w warstwie:

- 1) poprawy struktury zarządzania, monitoringu i ewaluacji Programu,
- 2) wyraźnego powiązania wskaźników realizacji Programu z konkretnymi

zadaniami, zaplanowanymi jako elementy realizacji kierunków działania i celów szczegółowych.

W przyjętym dokumencie określony został cel główny, jakim jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami. Celowi głównemu przyporządkowano trzy cele szczegółowe oraz kierunki działania i zadania:

1. Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego.

1.1. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym:

- szkolenia dla jednostek samorządu terytorialnego w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym, w tym pracowników merytorycznych, z uwzględnieniem zagadnień z zakresu planowania przestrzennego i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami,
- budowanie zasobu wiedzy o ochronie dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym, regionalnym i centralnym,
- merytoryczne wsparcie procesu planowania i rewitalizacji w gminach,
- konkurs Generalnego Konserwatora Zabytków nagradzający gminy za modelowe wdrażanie programów opieki nad zabytkami.

1.2. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym:

- wspieranie rozwijania kompetencji zawodowych przez pracowników służb konserwatorskich,
- ewaluacja stosowanych standardów i metod konserwatorskich,
- wsparcie działań dokumentacyjnych zasobu zabytkowego,
- powołanie Centrum Architektury Drewnianej.

2. Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami.

2.1. Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami:

- upowszechnianie standardów i metod konserwatorskich dla wybranych zasobów zabytkowych (wybór zasobów, wypracowanie zaleceń dla opiekunów zasobu zabytkowego dotyczących metod konserwacji, adaptacji, dokumentacji i badań, upowszechnianie przez bazę wiedzy).

2.2. Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego:

- podniesienie bezpieczeństwa zabytków ruchomych przez sprzyjanie intensyfikacji współpracy z opiekunami zabytków przez właściwe służby i instytucje.

3. Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego.

3.1. Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości:

- kampania społeczno-edukacyjna w mediach, z uwzględnieniem aspektu

profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami i dostępności do zabytków dla osób z niepełnosprawnościami,

- tworzenie narzędzi edukacyjnych dla szkół i instytucji kultury, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

3.2. Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami:

- program dotacyjny dla organizacji pozarządowych w zakresie popularyzowania i upowszechniania wiedzy o dziedzictwie kulturowym, budowania świadomości lokalnej, a także włączania społeczeństwa w opiekę nad zasobem dziedzictwa kulturowego.

5.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z opracowaniami wykonanymi na poziomie województwa

5.2.1. Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do 2030 roku

Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do 2030 roku przyjęta została przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego Uchwałą Nr XVII/287/2020 z dnia 27 stycznia 2020 r.

Wśród kluczowych wyzwań dla Wielkopolski wymieniono „Przeciwdziałanie dezintegracji społecznej i utracie regionalnej tożsamości, rozwijanie kapitału społecznego i kulturowego”. Samorząd Województwa przyjął następującą wizję rozwoju województwa wielkopolskiego: „Wielkopolska w 2030 roku to region przodujący w kraju, liczący się w Europie i szanujący jej uniwersalne wartości, świadomy swojego dziedzictwa przyrodniczego i cywilizacyjnego, spójny, zrównoważony i dostępny terytorialnie, otwarty na nowe idee i ludzi, silny nowoczesną gospodarką, aspiracjami i wiedzą swoich mieszkańców, zapewniający im bardzo dobre warunki życia, pracy i wypoczynku na całym obszarze województwa.”

Istotę działań samorządu regionalnego i podstawowe funkcje do spełnienia precyzuje jego misja: „Samorząd Województwa umacnia krajową i europejską pozycję Wielkopolski, rozwija jej potencjał społeczny i gospodarczy, podnosi poziom życia mieszkańców oraz dba o środowisko przyrodnicze i dziedzictwo kulturowe regionu dla dobra jego obecnych i przyszłych pokoleń w myśl zasad zrównoważonego rozwoju.”

Wyróżniono cztery cele strategiczne, a w ich obrębie jedenaście celów operacyjnych, które realizowane będą przez kierunki interwencji. Dla celu „Rozwój kapitału społecznego i kulturowego regionu” kluczowym kierunkiem interwencji będzie wzmacnianie potencjału kulturowego i infrastruktury kultury.

Dla zachowania tradycji i tożsamości kulturowej mieszkańców, odbudowy i utrzymania materialnego dorobku kultury i dziedzictwa regionu, atrakcyjności inwestycyjnej i turystycznej województwa niezbędne jest wsparcie inwestycji w obszarze kultury. Spośród identyfikowanych w tym zakresie potrzeb wymieniono rozwój wielkopolskich instytucji kultury oraz rozwój i promocję produktów turystyki kulturowej ze szczególnym uwzględnieniem Szlaku Piastowskiego.

5.2.2. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego wraz z Planem zagospodarowania przestrzennego miejskiego obszaru funkcjonalnego Poznania uchwalony przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego Uchwałą Nr V/70/19 z dnia 25 marca 2019 r.

W rozdz. II. „Synteza uwarunkowań zagospodarowania przestrzennego województwa”, pkt. 3.3. „Dziedzictwo kulturowe” przedstawiono krótką historię osadnictwa, najcenniejsze obszary i obiekty nieruchome, zabytki archeologiczne, obszary o wysokich wartościach kulturowych, obiekty kultu religijnego, miejsca pamięci narodowej, elementy dziedzictwa niematerialnego, szlaki kulturowe.

W rozdz. IV. „Cele polityki przestrzennej” określono osiem celów polityki przestrzennej, w tym cel 4. odnoszący się do ochrony dziedzictwa kulturowego „Ochrona potencjału kulturowego i krajobrazu oraz rozwój konkurencyjnych form turystyki i rekreacji”. Dla przyjętych celów polityki przestrzennej określone zostały kierunki zagospodarowania przestrzennego oraz działania służące osiągnięciu docelowej struktury funkcjonalno-przestrzennej.

I. W zakresie wzmacniania tożsamości narodowej i regionalnej:

1] Kształtowanie głównego obszaru kulturotwórczego poprzez m.in.:

a) wzmacnianie i wdrażanie działań ochronnych dla obiektów związanych ze Szlakiem Piastowskim,

b) wyznaczanie lokalnych tematycznych tras turystycznych promujących dziedzictwo kulturowe Szlaku Piastowskiego;

2] Zachowanie zasobów dziedzictwa kulturowego materialnego i niematerialnego poprzez m.in.:

a) ochronę obiektów cennych kulturowo, w tym:

- obejmowanie obiektów wyższymi formami ochrony prawnej,
- realizację nowych wpisów do rejestru i ewidencji zabytków,

- modernizację obiektów zabytkowych,
- tworzenie skansenów oraz przenoszenie do nich najbardziej wartościowych obiektów architektury wiejskiej,

b) ochronę przestrzeni miast i wsi, w tym:

- wyznaczanie obszarów o zachowanych wartościach kulturowych i określanie potrzeb ich odnowy,
- identyfikowanie obszarów zdegradowanych i obejmowanie ich działaniami planistycznymi,
- działania rewaloryzacyjne zachowujące charakterystyczne dla przestrzeni miejskiej i wiejskiej obszary i obiekty decydujące o ich tożsamości i specyfice miejsca,

c) ochronę obszarów cennych kulturowo, w tym:

- tworzenie parków kulturowych,
- wpisanie obszarów cennych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO,

d) rozwój działalności kulturalnej promującej tradycje, obrzędy, rzemiosło, stroje, muzykę czy tradycyjną kuchnię grup regionalnych;

3] Poprawa jakości przestrzeni kulturowej i krajobrazu poprzez m.in.:

a) w obrębie obszarów zachowania tożsamości miejsca lokalizacji obiektów cennych kulturowo:

- wyznaczanie stref ochrony konserwatorskiej dla obiektów wraz z ich otoczeniem
- tworzenie stref ochronnych dla obiektów archeologicznych, szczególnie tych o własnej formie krajobrazowej, z określeniem zasad inwestowania,
- określanie parametrów nowej zabudowy w otoczeniu obiektów cennych kulturowo,
- określanie miejsc lokalizacji i parametrów małej architektury, ogrodzeń, reklam w otoczeniu obiektów cennych kulturowo,
- zachowanie lub odtwarzanie historycznych struktur kompozycji urbanistycznej w otoczeniu obiektów i obszarów cennych kulturowo,
- określenie terenów zachowania istniejących lub odtwarzania historycznie ukształtowanych kompozycji zieleni,

b) w obrębie obszarów ochrony i zachowania historycznej specyfiki przestrzeni miast i wsi:

- wyznaczanie stref ochrony konserwatorskiej obejmujących cenne kulturowo przestrzenie miast i wsi wraz z ich otoczeniem,
- wprowadzanie ograniczeń dla nowej zabudowy wynikających z konieczności zachowania historycznych relacji wysokościowych,

- zachowanie lub odtwarzanie przebiegów głównych historycznych traktów komunikacyjnych z uwzględnieniem charakteru zabudowy w pierzejach,
- określanie miejsc lokalizacji i parametrów małej architektury, ogrodzeń, reklam,
- c) w obrębie obszarów ochrony i zachowania specyfiki krajobrazu obszarów cennych kulturowo, w tym krajobrazu wiejskiego:
 - wyznaczanie stref ochrony krajobrazu obejmujących specyficzne elementy przestrzeni, w tym przedpola ekspozycji widokowej oraz osie widokowe na obiekty charakterystyczne dla specyfiki krajobrazu (obiekty budowlane, obiekty przyrodnicze, obiekty archeologiczne o własnej formie krajobrazowej),
 - zachowanie charakterystycznego rozplanowania jednostek osadniczych,
 - zachowanie historycznych cech zabudowy regionalnej,
 - zachowanie charakterystycznej, historycznej małej architektury, w tym kapliczek i krzyży przydrożnych,

4] Rozwój instytucjonalnej działalności kulturalnej poprzez m.in.:

- a) podnoszenie jakości usług kulturalnych w istniejących instytucjach kultury, w tym wspieranie nowych inicjatyw promujących dziedzictwo kulturowe,
- b) wspieranie lokalnej działalności kulturalnej tworzonej w oparciu o specyficzne, lokalne zasoby dziedzictwa kulturowego, w tym niematerialnego m.in. poprzez:
 - organizację izb pamięci, muzeów,
 - wytyczanie lokalnych szlaków turystyki kulturowej,
 - tworzenie zespołów ludowych i grup kultywujących obrzędy ludowe i umiejętności związane z wytwarzaniem lub użytkowaniem tradycyjnych instrumentów muzycznych i rękodzieła.

II. W zakresie rozwoju zróżnicowanych form turystyki i rekreacji:

1] Zwiększenie atrakcyjności obszarów wizerunkowych dla rozwoju zróżnicowanych form turystyki poprzez m.in.:

- a) efektywną ochronę, ekspozycję i organizację zasobów kulturowych, przyrodniczych i krajobrazowych,
- b) podnoszenie jakości, innowacyjności i konkurencyjności ofert turystycznych,
- c) poprawę estetyki miast i wsi,
- d) promowanie lokalnej kultury – tradycji i zwyczajów wielkopolskiej wsi,
- e) rozwój preferowanych specjalizacji turystyki kulturowej, krajoznawczej, biznesowej i wypoczynkowej w poszczególnych gminach.

2] Rozwój turystyki kulturowej o znaczeniu międzynarodowym i krajowym.

5.2.3. Program opieki nad zabytkami województwa wielkopolskiego

Program opieki nad zabytkami województwa wielkopolskiego na lata 2021-2024 przyjęty został Uchwałą Nr XXXVII/714/21 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z dnia 20 grudnia 2021 r.

Głównym celem *Programu* jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami oraz dbałość o materialne i niematerialne dziedzictwo kulturowe regionu dla dobra jego obecnych oraz przyszłych pokoleń.

W przyjętym dokumencie określono 5 celów szczegółowych, którym przyporządkowano kierunki działań:

Cel szczegółowy 1. Zahamowanie procesów degradacji zabytków, poprawa ich stanu zachowania oraz optymalizacja skuteczności systemu ochrony dziedzictwa materialnego województwa wielkopolskiego

Kierunki działań: podjęcie działań mających na celu poprawę stanu zachowania zabytków, wspieranie ochrony zabytków archeologicznych, popularyzowanie działań w zakresie opieki i ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, monitoring i aktualizacja uregulowań prawnych oraz dokumentów strategicznych i planistycznych w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami.

Cel szczegółowy 2. Budowanie tożsamości regionalnej i narodowej oraz świadomości społecznej mieszkańców Wielkopolski w oparciu o wartości dziedzictwa kulturowego

Kierunki działań: wspieranie programów i projektów edukacyjnych popularyzujących dziedzictwo kulturowe, wspieranie inicjatyw związanych z upamiętnianiem Powstania Wielkopolskiego, popularyzacja i upowszechnianie wiedzy na jego temat.

Cel szczegółowy 3. Włączenie materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego w rozwój społeczny, kulturowy i ekonomiczny województwa

Kierunki działań: wsparcie zagospodarowania, adaptacji i wykorzystania zabytków i dziedzictwa niematerialnego na cele kulturalne, turystyczne lub społeczne, wzmocnienie działań związanych z rozwojem usług turystycznych, wspieranie dawnych rzemiosł, ginących zawodów i form twórczości charakterystycznych dla województwa.

Cel szczegółowy 4. Rozwijanie przedsięwzięć ułatwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami

Kierunki działań: włączanie zabytków w procesy gospodarcze, włączanie

cyfryzacji do ochrony i opieki nad zabytkami.

Cel szczegółowy 5. Podejmowanie i określanie warunków współpracy z właścicielami obiektów zabytkowych

Kierunki działań: udostępnianie obiektów zabytkowych, wskazywanie potencjalnych źródeł finansowania.

6. Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

6.1. Obiekty zabytkowe nieruchome o najwyższym znaczeniu dla gminy wpisane do rejestru zabytków

DĄBROSZYN

ZESPÓŁ DWORSKI:

Rejestr zabytków nr 241/Wlkp/A z dnia 01.08.2005 r.

- a. dwór, mur., 1 poł. XIX w., (decyzja z dnia 12.09.1969)
- b. oficyna, ob. szkoła, mur., 1 poł. XIX w., odbud. 1990 r.,
- c. brama, mur., 1 poł. XIX w.,
- d. park, 1 poł. XIX w.

GROCHOWY

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. ŚW. DOROTY:

Rejestr zabytków nr 347/Wlkp/A z dnia 19.06.2006 r.

- a. kościół, mur., 1908-1912 r.,
- b. cmentarz przykościelny, 1 poł. XVI w.,
- c. brama i ogrodzenie cmentarza przykościelnego od strony południowej, mur.-
żel., pocz. XX w.

CMENTARZ RZYMSKOKATOLICKI, 1 poł. XIX w.

Rejestr zabytków nr 515/256 z dnia 13.06.1995 r.

KUCHARY KOŚCIELNE

KOŚCIÓŁ PAR. P.W. WSZYSTKICH ŚWIĘTYCH, drewn., 1795 r.

Rejestr zabytków nr 138/733 z dnia 12.09.1969 r.

CMENTARZ RZYMSKOKATOLICKI, 1 poł. XIX w.

Rejestr zabytków nr 514/255 z dnia 13.06.1995 r.

RYCHWAŁ

UKŁAD URBANISTYCZNY, XIV-XIX w.

Rejestr zabytków nr 466/207 z dnia 31.12.1991r.

KOŚCIÓŁ PAR. P.W. ŚW. TRÓJCY, mur., 1476 r., przebud. 1574 r., 1790-1800 r.,
1874 r.

Rejestr zabytków nr 139/734 z dnia 12.09.1969 r.

CMENTARZ RZYMSKOKATOLICKI, ul. Konińska, 1 poł. XIX w.

Rejestr zabytków nr 513/254 z dnia 13.06.1995 r.

POZOSTAŁOŚCI PO OBRONNEJ SIEDZIBIE ZŁOTOWSKICH (relikty starego dworu na wyspie z ogrodem) 1 poł. XVI w. – XIX w.

Rejestr zabytków nr 238/1699 z dnia 4.04.1975 r.

6.2. Wykaz zabytków nieruchomości znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków

DĄBROSZYN

KOŚCIÓŁ FIL. P.W. ŚW. ROCHA, mur., 1925-1926 r.

ZESPÓŁ DWORSKI:

- a. dwór, mur., 1 poł. XIX w.,
- b. oficyna, ob. szkoła, mur., 1 poł. XIX w., odbud. 1990 r.,
- c. brama, mur., 1 poł. XIX w.,
- d. park, 1 poł. XIX w.

ZESPÓŁ FOLWARCZNY:

- a. obora, mur., k. XIX w.,
- b. wozownia, ob. dom nr 45, mur., k. XIX w.,
- c. ośmiorak, ob. dom nr 36, mur., ok. 1916 r.

GLINY

DOM NR 24, glin.-mur., k. XIX w .

GRABOWA

DWÓR, mur., 3 ćw. XIX w.

DOM NR 15, mur., pocz. XX w.

GROCHOWY

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. ŚW. DOROTY:

- a. kościół, mur., 1908-1912 r.,
- b. cmentarz przykościelny, 1 poł. XVI w.,
- c. brama i ogrodzenie cmentarza przykościelnego od strony południowej, mur.-żel., pocz. XX w.

CMENTARZ RZYMSKOKATOLICKI, 1 poł. XIX w.

DOM NR 41, mur., 1934 r.

KUCHARY BOROWE

ZAGRODA NR 42:

- a. dom, drew., ok. 1900 r.,
- b. stodoła, drew., ok. 1900 r.

KUCHARY KOŚCIELNE

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. WSZYSTKICH ŚWIĘTYCH:

- a. kościół, drewn., 1795 r.,
- b. dzwonnica, drewn., XVIII/XIX w.,
- c. plebania, mur., 1928 r.,
- d. ogrodzenie z bramą, mur.-żel., XIX/XX w.

CMENTARZ RZYMSKOKATOLICKI, 1 poł. XIX w.

RYCHWAŁ

UKŁAD URBANISTYCZNY, XIV-XIX w.

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. ŚW. TRÓJCY:

- a. kościół, mur., 1476 r., przebud. 1574 r., 1790 -1800 r., 1874 r.,
- b. dzwonnica, mur., 1914 r.,
- c. plebania, mur., ok. 1930 r.,
- d. ogrodzenie, mur.-żel., XIX/XX w.
- e. organistówka, ul. Kościelna 2, glin.-mur., k. XIX w.

ZESPÓŁ CMENTARZA RZYMSKOKATOLICKIEGO, ul. Konińska:

- a. cmentarz, 1 poł. XIX w.,
- b. ogrodzenie z bramą, mur.-żel., 2 poł. XIX w.

CMENTARZ ŻYDOWSKI, ul. Żurawin, XIX w.

ZESPÓŁ DWORSKI:

- a. relikty starego dworu na wyspie, mur., 1 poł. XVI w.,
- b. oficyna, ob. dom, ul. Kaliska 7, mur., ok. 1912 r.,
- c. młyn, ul. Kaliska 14, mur., ok. 1921 r.,
- d. park, XVII w. - poł. XIX w.

ul. Konińska

DOM NR 6, mur., 1853 r..

DOM NR 7, mur., 2 poł. XIX w.

DOM NR 20, mur., pocz. XX w.

DOM NR 22, mur., pocz. XX w.

DOM NR 32, mur. k. XIX w.

DOM NR 75, mur., pocz. XX w.

WIATRAK KOŻLAK, drewn., ok. poł. XIX w.

ul. Tuliszkowska

DOM NR 1, ob. biblioteka, mur., 2 poł. XIX w.

DOM NR 11, mur., 1 ćw. XX w.

DOM NR 40, mur., 1 ćw. XX w.

DOM NR 42, mur., 1 ćw. XX w.

DOM NR 44, mur., 1 ćw. XX w.

pl. Wolności

DOM NR 9, mur., 2 poł. XIX w.

DOM NR 19, mur., 2 poł. XIX w.

SIĄSZYCE

KAPLICZKA, mur., ok. poł. XX w.

ŚWIĘCIA

CMENTARZ EWANGELICKI, 1 poł. XIX w.

WOLA RYCHWALSKA

DOM NR 7, drewn., 2 poł. XIX w.

DOM NR 13, drewn., pocz. XX w.

DOM NR 23, drewn.-glin., ok. 1920 r.

DOM NR 24, drewn.-glin., pocz. XIX w.

6.3. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków

Na terenie gminy Rychwał do rejestru zabytków wpisane jest wyposażenie i wystrój kościoła par. p.w. św. Doroty w Grochowach; rej. zab. nr 458/Wlkp/B z dnia 17.02.2017 r. (27 pozycji).

W skład wyposażenia wchodzi m.in. barokowy ołtarz główny z k. XVIII w. z obrazami i rzeźbami, ołtarz boczny p.w. św. Tekli z poł. XVIII w., ołtarz boczny p.w. św. Alojzego Gonzagi z poł. XVIII w., gotycka kropielnica, ambona i chrzcielnica z k. XIX w., neobarokowe feretrony, barokowe krucyfiksy, tablice epitafijne. Do rejestru zabytków wpisane są również klasycystyczne nagrobki na cmentarzu przykościelnym - Wojciecha Gałczyńskiego i Piotra Gałczyńskiego, właścicieli majątku ziemskiego w Siąszycach.

6.4. Krajobraz kulturowy – obszarowe wpisy do rejestru zabytków (układy urbanistyczne, parki kulturowe)

Krajobraz kulturowy to przestrzeń historycznie ukształtowana w wyniku działalności człowieka, zawierająca wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze (art. 3, pkt 14 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). W celu jego ochrony oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej, cyt. Ustawa przewiduje ochronę poprzez wpis do

rejestr zabytków cennych kulturowo struktur przestrzennych – układów urbanistycznych, ruralistycznych, krajobrazów kulturowych.

Decyzją Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z dnia 31.12.1991 r. pod nr rejestru 466/207 wpisany został historyczny układ urbanistyczny miasta Rychwała. Teren ukształtowany w średniowieczu z elementami rozwiniętymi w XVIII w. oraz w XIX i pocz. XX w. obejmuje:

- nawarstwienia kulturowo-osadnicze od czasów pradziejowych po okres nowożytny,
- znajdujący się w centrum Rynek (pl. Wolności),
- ulice odchodzące od centrum: Konińska, Kościelna, Kaliska,
- cmentarz katolicki i kościół p.w. Świętej Trójcy z otoczeniem,
- zabudowę mieszkalną przy wyżej wymienionych ulicach, o przeważającym typie domów parterowych z dachami dwuspadowymi z przełomu XIX i XX w.,
- zespół dworsko-parkowy.

Dobry stan zachowania poszczególnych elementów układu przestrzennego: ulic, placów, podziałów gruntów, architektury sakralnej i mieszkalnej oraz wyraźna czytelność ich genezy widzianej w szerokim kontekście rozwoju gospodarczo-społecznego Wielkopolski w czasie reformy państwa w średniowieczu, a także w kontekście dalszych przekształceń w wiekach późniejszych, szczególnie w końcu XVIII wieku i w wieku XIX, stawia historyczny ośrodek miejski w grupie cennych zespołów współtworzących dziedzictwo kulturowe kraju.

W 2011 r. przeprowadzono rewitalizację rynku. Uporządkowano zieleń (usunięto drzewa obumarłe, uszkodzone, zdziczałe krzewy), wprowadzono nowe nasadzenia drzew i krzewów ozdobnych, założono trawniki i kwietniki, wykonano alejki spacerowe, zamontowano ławki i kosze na odpadki. Całość zdobią lampy parkowe.

6.5. Zabytki archeologiczne

Zabytki archeologiczne są częścią dziedzictwa kulturowego. Europejska konwencja o ochronie archeologicznego dziedzictwa kulturowego sporządzona w La Valetta dnia 16 stycznia 1992 r. (Dz. U. 96.120.564 z dnia 9 października 1996 r.) uznaje je jako źródło „zbiorowej pamięci europejskiej i instrument dla badań historycznych i naukowych”. Zgodnie z definicją zastosowaną w ustawie o ochronie i opiece nad zabytkami zabytek

archeologiczny, to zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów lub zabytek ruchomy, będący tym wytworem (art. 3 pkt 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Dziedzictwo archeologiczne jest bogactwem kulturowym pozostawionym nam przez przeszłe pokolenia ludzkości, które zamieszkiwały dawniej naszą planetę. Składają się na nie wszelkie materialne ślady ludzkiej egzystencji pozostawione na ziemi, pod ziemią czy w wodzie. Mogą one mieć postać opuszczonych budowli i ich pozostałości, urządzeń osadniczych (np. palenisk, pieców garncarskich, studni, jam zasobowych), cmentarzysk, pól bitewnych, miejsc kultu i warstw ziemi powstałych w wyniku działalności z wszelkimi przedmiotami z nimi związanymi. Źródła archeologiczne stanowią nieodnawialny depozyt przekazany nam przez przeszłe pokolenia, depozyt, który jesteśmy zobowiązani chronić, mądrze i oszczędnie wykorzystywać i w możliwie jak najmniej uszczuplonym stanie przekazać przyszłym pokoleniom. Zachowanie dziedzictwa archeologicznego jest ważne dla wszystkich: dla naukowców (archeologów), którzy badając je odtwarzają przeszłość; dla turystów, którzy czerpią wrażenia kontaktu z przeszłością odwiedzając udostępnione do zwiedzania stanowiska archeologiczne; dla młodzieży szkolnej, która zyskuje zrozumienie dziejów ludzkości odwiedzając wystawy muzealne; dla wszystkich, którym dziedzictwo archeologiczne dostarcza odczucia posiadania głębokich korzeni naszej obecnej z dziedzictwa archeologicznego czerpią poczucie swojej tożsamości kulturowej i związku emocjonalnego z danym miejscem lub regionem.

6.5.1. Stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków

Na terenie gminy Rychwał nie ma zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków.

6.5.2. Stanowiska archeologiczne o własnej formie krajobrazowej

Na terenie gminy Rychwał znajdują się dwa stanowiska o własnej formie krajobrazowej.

1. Pozostałości kopca otoczonego fosą (z wąską groblą od strony wschodniej) z ruinami (piwnicami) XVI-wiecznego dworu (zgodnie ze Słownikiem Geograficznym Królestwa Polskiego - „zamku” na planie prostokąta z basztą i kaplicą) wybudowanego przez rodzinę Rychwalskich, który znajduje się w parku

w Rychwale.

2. Stanowisko w okolicach miejscowości Czyżew odkryto w roku 2017 w związku z analizą danych pozyskanych dzięki skaningowi laserowemu LIDAR. Stanowisko to zostało zidentyfikowane jako pozostałości grodziska pierścieniowego z okresu wczesnego średniowiecza.

6.5.3. Opis koncentracji stanowisk archeologicznych łącznie z ich funkcją i analizą chronologiczną, uwarunkowania fizjograficzne.

Obszar gminy Rychwał został rozpoznany archeologicznie w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP). AZP to program badawczy obejmujący swym zasięgiem terytorium całej Polski. Pozwala na dokładne rozpoznanie zasobów archeologicznych. W swych założeniach obejmuje bowiem kilka etapów badawczych: 1. kwerendę archiwalną w muzeach, instytucjach publicznych i publikacjach, 2. badania powierzchniowe.

Należy jednak pamiętać, że baza danych AZP jest bazą otwartą. Dołączane są do niej ciągle nowe informacje pochodzące z kolejnych badań czy też weryfikacji badań wcześniejszych. W związku z powyższym dokumentacja stanowisk archeologicznych utworzona metodą AZP jest źródłem najbardziej aktualnej wiedzy o terenie.

Poniżej zaprezentowano tabelkę prezentującą zasoby dziedzictwa archeologicznego z terenu gminy Rychwał z uwzględnieniem podziału na fakty osadnicze:

Lp.	Miejscowość	Nr stan. na obszarze	Nr ob. AZP	Kultura	Chronologia
1	BIAŁA PANIĘSKA	20	61-39		1. PRADZIEJE
2	BIAŁA PANIĘSKA	21	61-39		1. OKRES NOWOŻYTNY
3	BIAŁA PANIĘSKA	22	61-39		1. OKRES NOWOŻYTNY
4	BIAŁA PANIĘSKA	23	61-39	1. KULTURA ŁUŻYCKA	
5	BIAŁA PANIĘSKA	24	61-39		1. OKRES NOWOŻYTNY
6	CZYŻEW	5	59-39		1. PRADZIEJE
7	CZYŻEW	6	59-39		1. PRADZIEJE
8	CZYŻEW	7	59-39	1. KULTURA ŁUŻYCKA 2. KULTURA PRZEWORSKA	3. PÓŹNE ŚREDNIOWIECZE
9	CZYŻEW	8	59-39		1. OKRES NOWOŻYTNY
10	CZYŻEW	9	59-39		1. PRADZIEJE
11	CZYŻEW	10	59-39		1. PRADZIEJE
12	CZYŻEW	99	59-39	1. KULTURA ŁUŻYCKA	
13	CZYŻEW	100	59-39	1. KULTURA ŁUŻYCKA	
14	CZYŻEW	101	59-39	1. KULTURA ŁUŻYCKA	

15	CZYŻEW	102	59-39	1. KULTURA ŁUŻYCKA 2. KULTURA PRZEWORSKA	
16	CZYŻEW	103	59-39	1. KULTURA ŁUŻYCKA 2. KULTURA PRZEWORSKA	3. PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE
17	CZYŻEW	104	59-39		1. PRADZIEJE
18	CZYŻEW	105	59-39	1. KULTURA ŁUŻYCKA 2. KULTURA PRZEWORSKA	
19	CZYŻEW	106	59-39	1. KULTURA ŁUŻYCKA	2. OKRES NOWOŻYTNY
20	CZYŻEW	107	59-39	1. KULTURA PRZEWORSKA	2. PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE
21	CZYŻEW	108	59-39	1. KULTURA PRZEWORSKA	2. OKRES NOWOŻYTNY
22	CZYŻEW	109	59-39	1. KULTURA ŁUŻYCKA	
23	CZYŻEW	110	59-39	1. KULTURA ŁUŻYCKA 2. KULTURA PRZEWORSKA	
24	CZYŻEW	111	59-39	1. KULTURA ŁUŻYCKA 2. KULTURA PRZEWORSKA	3. PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE
25	CZYŻEW	112	59-39	1. KULTURA PRZEWORSKA	2. OKRES NOWOŻYTNY
26	CZYŻEW	113	59-39	1. KULTURA PRZEWORSKA	2. OKRES NOWOŻYTNY
27	CZYŻEW	114	59-39	1. KULTURA ŁUŻYCKA 2. KULTURA PRZEWORSKA	3. PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE
28	CZYŻEW	115	59-39	1. KULTURA ŁUŻYCKA 2. KULTURA PRZEWORSKA	
29	CZYŻEW	116	59-39	1. KULTURA PRZEWORSKA	2. OKRES NOWOŻYTNY
30	CZYŻEW	117	59-39	1. KULTURA PRZEWORSKA	
31	CZYŻEW	118	59-39	1. KULTURA ŁUŻYCKA 2. KULTURA PRZEWORSKA	3. PÓŻNE

					ŚREDNIOWIECZE 4. OKRES NOWOŻYTNY
32	CZYŻEW	119	59-39		1. OKRES NOWOŻYTNY
33	CZYŻEW	120	59-39	1. KULTURA PUCHARÓW LEJKOWATYCH 2. KULTURA ŁUŻYCKA 3. KULTURA PRZEWORSKA	1. NEOLIT 4. PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE
34	CZYŻEW	121	59-39	1. KULTURA ŁUŻYCKA 2. KULTURA PRZEWORSKA	
35	CZYŻEW	122	59-39	1. KULTURA ŁUŻYCKA	
36	CZYŻEW	123	59-39	1. KULTURA PRZEWORSKA	2. OKRES NOWOŻYTNY
37	CZYŻEW	124	59-39	1. KULTURA ŁUŻYCKA 2. KULTURA PRZEWORSKA	3. PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE
38	CZYŻEW	125	59-39	1. KULTURA ŁUŻYCKA	
39	CZYŻEW	202	59-39		1. WCZESNE ŚREDNIOWIECZE
40	DĄBROSZYN	62	59-39	1. KULTURA ŁUŻYCKA	
41	DĄBROSZYN	63	59-39		1. PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE
42	DĄBROSZYN	64	59-39		1. OKRES NOWOŻYTNY
43	DĄBROSZYN	65	59-39		1. PRADZIEJE 2. OKRES NOWOŻYTNY
44	DĄBROSZYN	66	59-39		1. PRADZIEJE
45	DĄBROSZYN	67	59-39		1. PRADZIEJE
46	DĄBROSZYN	68	59-39		1. PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE 2. OKRES NOWOŻYTNY
47	DĄBROSZYN	69	59-39	1. KULTURA PRZEWORSKA	
48	DĄBROSZYN	70	59-39	1. KULTURA ŁUŻYCKA 2. KULTURA PRZEWORSKA	
49	DĄBROSZYN	71	59-39		1. PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE
50	DĄBROSZYN	72	59-39	1. KULTURA PRZEWORSKA	2. WCZESNE ŚREDNIOWIECZE 3. PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE 4. OKRES NOWOŻYTNY
51	DĄBROSZYN	73	59-39		1. PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE
52	DĄBROSZYN	74	59-39		1. PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE
53	DĄBROSZYN	75	59-39		1. PRADZIEJE

54	DĄBROSZYN	76	59-39	1. KULTURA PRZEWORSKA	2. PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE 3. OKRES NOWOŻYTNY
55	DĄBROSZYN	77	59-39	1. KULTURA ŁUŻYCKA	2. PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE
56	DĄBROSZYN	78	59-39		1. PRADZIEJE 2. OKRES NOWOŻYTNY
57	DĄBROSZYN	79	59-39	1. KULTURA ŁUŻYCKA	2. PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE
58	DĄBROSZYN	80	59-39	1. KULTURA ŁUŻYCKA 2. KULTURA PRZEWORSKA	3. PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE
59	DĄBROSZYN	81	59-39	1. KULTURA ŁUŻYCKA 2. KULTURA PRZEWORSKA	3. PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE
60	DĄBROSZYN	82	59-39	1. KULTURA ŁUŻYCKA	2. OKRES NOWOŻYTNY
61	DĄBROSZYN	83	59-39		1. PRADZIEJE 2. PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE 3. OKRES NOWOŻYTNY
62	DĄBROSZYN	84	59-39		1. PRADZIEJE 2. OKRES NOWOŻYTNY
63	DĄBROSZYN	85	59-39		1. OKRES NOWOŻYTNY
64	DĄBROSZYN	86	59-39	1. KULTURA ŁUŻYCKA 2. KULTURA PRZEWORSKA	3. PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE
65	DĄBROSZYN	87	59-39	1. KULTURA ŁUŻYCKA 2. KULTURA PRZEWORSKA	
66	DĄBROSZYN	88	59-39	1. KULTURA ŁUŻYCKA 2. KULTURA PRZEWORSKA	
67	DĄBROSZYN	89	59-39	1. KULTURA ŁUŻYCKA 2. KULTURA PRZEWORSKA	
68	DĄBROSZYN	90	59-39	1. KULTURA PRZEWORSKA	2. PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE
69	DĄBROSZYN	91	59-39		1. OKRES NOWOŻYTNY
70	DĄBROSZYN	92	59-39		1. PRADZIEJE

					2. OKRES NOWOŻYTNY
71	DĄBROSZYN	93	59-39		1. SCHYLEK NEOLITU/WCZESNA EPOKA BRAZU
72	DĄBROSZYN	94	59-39		1. PRADZIEJE 2. OKRES NOWOŻYTNY
73	DĄBROSZYN	95	59-39		1. OKRES NOWOŻYTNY
74	DĄBROSZYN	96	59-39		1. PRADZIEJE
75	DĄBROSZYN	97	59-39		1. OKRES NOWOŻYTNY
76	DĄBROSZYN	98	59-39	1. KULTURA PRZEWORSKA	
77	FRANKI	53	58-39		1. PRADZIEJE 2. OKRES NOWOŻYTNY
78	FRANKI	54	58-39	1. KULTURA ŁUŻYCKA	
79	FRANKI	55	58-39	1. KULTURA ŁUŻYCKA	
80	FRANKI	56	58-39	1. KULTURA ŁUŻYCKA	
81	FRANKI	57	58-39	1. KULTURA ŁUŻYCKA	
82	FRANKI	58	58-39		1. OKRES NOWOŻYTNY
83	FRANKI	59	58-39	1. KULTURA ŁUŻYCKA	2. PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE
84	FRANKI	60	58-39	1. KULTURA ŁUŻYCKA	
85	FRANKI	61	58-39		1. OKRES NOWOŻYTNY
86	FRANKI	62	58-39	1. KULTURA ŁUŻYCKA	
87	FRANKI	63	58-39	1. KULTURA ŁUŻYCKA	
88	FRANKI	161	59-39	1. KULTURA ŁUŻYCKA 2. KULTURA PRZEWORSKA	3. PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE
89	FRANKI	162	59-39	1. KULTURA ŁUŻYCKA	
90	FRANKI	163	59-39	1. KULTURA ŁUŻYCKA	
91	FRANKI	164	59-39		1. OKRES NOWOŻYTNY
92	FRANKI	165	59-39		1. OKRES NOWOŻYTNY
93	GLINY	25	61-39	1. KULTURA PUCHARÓW LEJKOWATYCH	1. NEOLIT 2. OKRES NOWOŻYTNY
94	GLINY	26	61-39	1. KULTURA PUCHARÓW LEJKOWATYCH 2. KULTURA PRZEWORSKA	1. NEOLIT 3. PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE
95	GLINY	27	61-39		1. PRADZIEJE
96	GLINY	28	61-39		1. PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE
97	GRABOWA	149	59-39	1. KULTURA PRZEWORSKA	
98	GRABOWA	150	59-39		1. PRADZIEJE
99	GRABOWA	151	59-39	1. KULTURA ŁUŻYCKA	
100	GRABOWA	152	59-39		1. OKRES NOWOŻYTNY
101	GRABOWA	153	59-39	1. KULTURA PUCHARÓW	1. NEOLIT

				LEJKOWATYCH	
102	GRABOWA	154	59-39	1. KULTURA PUCHARÓW LEJKOWATYCH	1. NEOLIT
103	GRABOWA	155	59-39		1. OKRES NOWOŻYTNY
104	GRABOWA	36	60-39		1. PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE 2. OKRES NOWOŻYTNY
105	GRABOWA	37	60-39		1. PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE
106	GRABOWA	38	60-39		1. OKRES NOWOŻYTNY
107	GRABOWA	39	60-39	1. KULTURA PUCHARÓW LEJKOWATYCH 2. KULTURA ŁUŻYCKA 3. KULTURA PRZEWORSKA	1. NEOLIT 4. PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE 5. OKRES NOWOŻYTNY
108	GRABOWA	40	60-39	1. KULTURA PRZEWORSKA	2. PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE 3. OKRES NOWOŻYTNY
109	GRABOWA	41	60-39		1. OKRES NOWOŻYTNY
110	GROCHOWY	83	60-40		1. OKRES NOWOŻYTNY
111	GROCHOWY	84	60-40	1. KULTURA ŁUŻYCKA	2. OKRES NOWOŻYTNY
112	GROCHOWY	85	60-40		1. PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE
113	GROCHOWY	86	60-40		1. PRADZIEJE 2. PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE
114	GROCHOWY	87	60-40	1. KULTURA PRZEWORSKA	2. OKRES NOWOŻYTNY
115	GROCHOWY	88	60-40	2. KULTURA PRZEWORSKA	1. PRADZIEJE
116	GROCHOWY	89	60-40		1. OKRES NOWOŻYTNY
117	GROCHOWY	90	60-40		1. OKRES NOWOŻYTNY
118	GROCHOWY	2	61-40		1. PRADZIEJE 2. OKRES NOWOŻYTNY
119	GROCHOWY	3	61-40		1. OKRES NOWOŻYTNY
120	GROCHOWY	4	61-40		1. OKRES NOWOŻYTNY
121	GROCHOWY	5	61-40		1. PRADZIEJE
122	GROCHOWY	6	61-40	1. KULTURA PUCHARÓW LEJKOWATYCH	1. NEOLIT 2. OKRES NOWOŻYTNY
123	GROCHOWY	7	61-40	1. KULTURA PRZEWORSKA	2. OKRES NOWOŻYTNY
124	GROCHOWY	8	61-40	1. KULTURA PRZEWORSKA	

125	GROCHOWY	9	61-40		1. OKRES NOWOŻYTNY
126	GROCHOWY	19	61-40		1. OKRES NOWOŻYTNY
127	JAROSZEWICE GRODZIECKIE	51	60-39	1. KULTURA ŁUŻYCKA	2. OKRES NOWOŻYTNY
128	JAROSZEWICE GRODZIECKIE	52	60-39	1. KULTURA ŁUŻYCKA	2. PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE
129	JAROSZEWICE GRODZIECKIE	53	60-39	1. KULTURA ŁUŻYCKA	
130	JAROSZEWICE GRODZIECKIE	54	60-39	1. KULTURA ŁUŻYCKA	
131	JAROSZEWICE GRODZIECKIE	55	60-39		1. PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE 2. OKRES NOWOŻYTNY
132	JAROSZEWICE GRODZIECKIE	56	60-39	1. KULTURA ŁUŻYCKA	
133	JAROSZEWICE GRODZIECKIE	57	60-39	1. KULTURA ŁUŻYCKA	2. OKRES NOWOŻYTNY
134	JAROSZEWICE GRODZIECKIE	58	60-39	1. KULTURA ŁUŻYCKA	
135	JAROSZEWICE GRODZIECKIE	59	60-39	1. KULTURA PRZEWORSKA	2. OKRES NOWOŻYTNY
136	JAROSZEWICE GRODZIECKIE	60	60-39	1. KULTURA PRZEWORSKA	
137	JAROSZEWICE GRODZIECKIE	61	60-39	1. KULTURA PRZEWORSKA	2. PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE
138	JAROSZEWICE GRODZIECKIE	62	60-39	1. KULTURA PRZEWORSKA	2. PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE
139	JAROSZEWICE GRODZIECKIE	63	60-39		1. PRADZIEJE
140	JAROSZEWICE GRODZIECKIE	64	60-39		1. OKRES NOWOŻYTNY
141	JAROSZEWICE GRODZIECKIE	65	60-39		1. OKRES NOWOŻYTNY
142	JAROSZEWICE RYCHWALSKIE	42	60-39	1. KULTURA PUCHARÓW LEJKOWATYCH 3. KULTURA ŁUŻYCKA	1. NEOLIT 2. NEOLIT/WCZESNA EPOKA BRĄZU 4. WCZESNE ŚREDNIOWIECZE
143	JAROSZEWICE RYCHWALSKIE	43	60-39	1. KULTURA ŁUŻYCKA 2. KULTURA PRZEWORSKA	
144	JAROSZEWICE RYCHWALSKIE	44	60-39		1. OKRES NOWOŻYTNY
145	JAROSZEWICE RYCHWALSKIE	45	60-39	1. KULTURA ŁUŻYCKA 2. KULTURA	

				PRZEWORSKA	
146	JAROSZEWICE RYCHWALSKE	46	60-39	1. KULTURA ŁUŻYCKA 2. KULTURA PRZEWORSKA	3. PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE
147	JAROSZEWICE RYCHWALSKE	47	60-39	1. KULTURA PUCHARÓW LEJKOWATYCH 2. KULTURA ŁUŻYCKA 3. KULTURA PRZEWORSKA	1. NEOLIT 4. PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE
148	JAROSZEWICE RYCHWALSKE	48	60-39	1. KULTURA ŁUŻYCKA	2. OKRES NOWOŻYTNY
149	JAROSZEWICE RYCHWALSKE	49	60-39		1. PRADZIEJE 2. PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE 3. OKRES NOWOŻYTNY
150	JAROSZEWICE RYCHWALSKE	50	60-39	1. KULTURA ŁUŻYCKA 2. KULTURA PRZEWORSKA	3. OKRES NOWOŻYTNY
151	KUCHARY BOROWE	137	59-38		1. OKRES NOWOŻYTNY
152	KUCHARY BOROWE	138	59-38		1. PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE
153	KUCHARY BOROWE	139	59-38		1. OKRES NOWOŻYTNY
154	KUCHARY BOROWE	140	59-38		1. PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE
155	KUCHARY BOROWE	141	59-38	1. KULTURA ŁUŻYCKA	2. OKRES NOWOŻYTNY
156	KUCHARY BOROWE	142	59-38		1. PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE
157	KUCHARY BOROWE	143	59-38		1. OKRES NOWOŻYTNY
158	KUCHARY BOROWE	150	59-38	1. KULTURA ŁUŻYCKA	
159	KUCHARY BOROWE	151	59-38	1. KULTURA ŁUŻYCKA	
160	KUCHARY BOROWE	171	59-38		1. OKRES NOWOŻYTNY
161	KUCHARY BOROWE	188	59-39		1. PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE
162	KUCHARY BOROWE	189	59-39	1. KULTURA PRZEWORSKA	2. PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE
163	KUCHARY BOROWE	190	59-39	1. KULTURA PRZEWORSKA	2. OKRES NOWOŻYTNY

164	KUCHARY BOROWE	191	59-39		1. PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE
165	KUCHARY BOROWE	192	59-39		1. PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE
166	KUCHARY BOROWE	193	59-39	1. KULTURA ŁUŻYCKA	
167	KUCHARY BOROWE	194	59-39	1. KULTURA PRZEWORSKA	
168	KUCHARY BOROWE	195	59-39	1. KULTURA PRZEWORSKA	2. OKRES NOWOŻYTNY
169	KUCHARY BOROWE	196	59-39		1. OKRES NOWOŻYTNY
170	KUCHARY KOŚCIELNE	64	58-39	1. KULTURA ŁUŻYCKA	2. WCZESNE ŚREDNIOWIECZE
171	KUCHARY KOŚCIELNE	65	58-39	1. KULTURA ŁUŻYCKA 2. KULTURA PRZEWORSKA	3. PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE 4. OKRES NOWOŻYTNY
172	KUCHARY KOŚCIELNE	66	58-39		1. WCZESNE ŚREDNIOWIECZE 2. OKRES NOWOŻYTNY
173	KUCHARY KOŚCIELNE	67	58-39		1. OKRES NOWOŻYTNY
174	KUCHARY KOŚCIELNE	68	58-39	1. KULTURA ŁUŻYCKA 2. KULTURA PRZEWORSKA	3. PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE 4. OKRES NOWOŻYTNY
175	KUCHARY KOŚCIELNE	69	58-39	1. KULTURA PRZEWORSKA	2. PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE 3. OKRES NOWOŻYTNY
176	KUCHARY KOŚCIELNE	70	58-39	1. KULTURA ŁUŻYCKA 2. KULTURA PRZEWORSKA	3. OKRES NOWOŻYTNY
177	KUCHARY KOŚCIELNE	71	58-39	1. KULTURA PRZEWORSKA	2. PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE 3. OKRES NOWOŻYTNY
178	KUCHARY KOŚCIELNE	72	58-39		1. PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE
179	KUCHARY KOŚCIELNE	73	58-39		1. OKRES NOWOŻYTNY
180	KUCHARY KOŚCIELNE	74	58-39		1. OKRES NOWOŻYTNY
181	KUCHARY	75	58-39		1. PÓŻNE

	KOŚCIELNE				ŚREDNIOWIECZE 2. OKRES NOWOŻYTNY
182	KUCHARY KOŚCIELNE	76	58-39	1. KULTURA ŁUŻYCKA 2. KULTURA PRZEWORSKA	
183	KUCHARY KOŚCIELNE	77	58-39	1. KULTURA PRZEWORSKA	2. PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE
184	KUCHARY KOŚCIELNE	78	58-39	1. KULTURA ŁUŻYCKA 2. KULTURA PRZEWORSKA	
185	KUCHARY KOŚCIELNE	119	58-39		1. OKRES WPŁYWÓW RZYMSKICH
186	MODLIBOGOWICE	136	59-39		1. PRADZIEJE
187	MODLIBOGOWICE	137	59-39	1. KULTURA PRZEWORSKA	
188	MODLIBOGOWICE	180	59-39		1. PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE
189	MODLIBOGOWICE	181	59-39		1. PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE
190	MODLIBOGOWICE	182	59-39	1. KULTURA PRZEWORSKA	
191	MODLIBOGOWICE	183	59-39	1. KULTURA PRZEWORSKA	2. PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE
192	MODLIBOGOWICE	184	59-39	1. KULTURA PRZEWORSKA	
193	MODLIBOGOWICE	185	59-39	1. KULTURA PRZEWORSKA	
194	MODLIBOGOWICE	186	59-39	1. KULTURA ŁUŻYCKA	2. OKRES NOWOŻYTNY
195	MODLIBOGOWICE	187	59-39	1. KULTURA PRZEWORSKA	
196	ROZALIN	166	59-39	1. KULTURA ŁUŻYCKA	
197	ROZALIN	167	59-39	1. KULTURA ŁUŻYCKA 2. KULTURA PRZEWORSKA	
198	ROZALIN	168	59-39	1. KULTURA PRZEWORSKA	
199	ROZALIN	169	59-39	1. KULTURA ŁUŻYCKA 2. KULTURA PRZEWORSKA	
200	ROZALIN	170	59-39	1. KULTURA ŁUŻYCKA	
201	ROZALIN	171	59-39	1. KULTURA ŁUŻYCKA	
202	ROZALIN	172	59-39	1. KULTURA ŁUŻYCKA	
203	ROZALIN	173	59-39		1. PRADZIEJE
204	ROZALIN	174	59-39		1. PRADZIEJE 2. OKRES NOWOŻYTNY
205	ROZALIN	175	59-39		1. OKRES NOWOŻYTNY
206	ROZALIN	176	59-39	1. KULTURA ŁUŻYCKA 2. KULTURA PRZEWORSKA	
207	ROZALIN	177	59-39	1. KULTURA ŁUŻYCKA	

					2. OKRES NOWOŻYTNY
208	ROZALIN	178	59-39	1. KULTURA PUCHARÓW LEJKOWATYCH	1. NEOLIT 2. WCZESNA EPOKA BRAZU 3. OKRES NOWOŻYTNY
209	RYBIE	14	61-39	1. KULTURA ŁUŻYCKA 2. KULTURA PRZEWORSKA	
210	RYBIE	15	61-39	1. KULTURA PRZEWORSKA	
211	RYBIE	16	61-39		1. PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE
212	RYBIE	17	61-39		1. OKRES NOWOŻYTNY
213	RYBIE	18	61-39		1. OKRES NOWOŻYTNY
214	RYBIE	19	61-39		1. OKRES NOWOŻYTNY
215	RYBIE	1	61-40		1. NEOLIT/WCZESNA EPOKA BRAZU
216	RYCHWAŁ	51	59-39	1. KULTURA PUCHARÓW LEJKOWATYCH	1. NEOLIT 2. PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE 3. OKRES NOWOŻYTNY
217	RYCHWAŁ	52	59-39		1. OKRES NOWOŻYTNY
218	RYCHWAŁ	53	59-39		1. OKRES NOWOŻYTNY
219	RYCHWAŁ	54	59-39		1. OKRES NOWOŻYTNY
220	RYCHWAŁ	55	59-39		1. OKRES NOWOŻYTNY
221	RYCHWAŁ	56	59-39		1. OKRES NOWOŻYTNY
222	RYCHWAŁ	57	59-39	1. KULTURA PRZEWORSKA	2. PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE 3. OKRES NOWOŻYTNY
223	RYCHWAŁ	58	59-39		1. OKRES NOWOŻYTNY
224	RYCHWAŁ	59	59-39		1. PRADZIEJE 2. OKRES NOWOŻYTNY
225	RYCHWAŁ	60	59-39	1. KULTURA ŁUŻYCKA	2. OKRES NOWOŻYTNY
226	RYCHWAŁ	61	59-39	1. KULTURA PUCHARÓW LEJKOWATYCH	1. NEOLIT 2. SCHYLEK NEOLITU 3. OKRES NOWOŻYTNY
227	RYCHWAŁ	1	60-39		1. PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE
228	RYCHWAŁ	2	60-39		1. PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE 2. OKRES NOWOŻYTNY
229	RYCHWAŁ	3	60-39		1. OKRES NOWOŻYTNY
230	RYCHWAŁ	4	60-39		1. OKRES NOWOŻYTNY
231	RYCHWAŁ	5	60-39	1. KULTURA PRZEWORSKA	2. WCZESNE ŚREDNIOWIECZE
232	RYCHWAŁ	6	60-39	1. KULTURA	

				PRZEWORSKA	2. PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE
233	RYCHWAŁ	7	60-39		1. PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE 2. OKRES NOWOŻYTNY
234	RYCHWAŁ	8	60-39		1. PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE 2. OKRES NOWOŻYTNY
235	RYCHWAŁ	9	60-39		1. PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE 2. OKRES NOWOŻYTNY
236	RYCHWAŁ	10	60-39		1. PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE 2. OKRES NOWOŻYTNY
237	RYCHWAŁ	11	60-39		1. OKRES NOWOŻYTNY
238	RYCHWAŁ	12	60-39		1. OKRES NOWOŻYTNY
239	RYCHWAŁ	13	60-39		1. PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE
240	RYCHWAŁ	14	60-39		1. PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE 2. OKRES NOWOŻYTNY
241	RYCHWAŁ	15	60-39		1. PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE
242	RYCHWAŁ	16	60-39		1. PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE 2. OKRES NOWOŻYTNY
243	RYCHWAŁ	17	60-39	1. KULTURA PRZEWORSKA	2. PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE 3. OKRES NOWOŻYTNY
244	RYCHWAŁ	18	60-39	1. KULTURA PRZEWORSKA	2. OKRES NOWOŻYTNY
245	RYCHWAŁ	19	60-39	1. KULTURA PRZEWORSKA	2. PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE 3. OKRES NOWOŻYTNY
246	RYCHWAŁ	20	60-39		1. PRADZIEJE 2. OKRES NOWOŻYTNY
247	RYCHWAŁ	21	60-39		1. PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE
248	RYCHWAŁ	22	60-39	1. KULTURA PRZEWORSKA	
	RYCHWAŁ	23	60-39		1. OKRES NOWOŻYTNY
249	RYCHWAŁ	24	60-39		1. OKRES ŚREDNIOWIECZA - OKRES NOWOŻYTNY
250	SIĄSZYCE	29	60-39		1. OKRES NOWOŻYTNY
251	SIĄSZYCE	30	60-39		1. OKRES NOWOŻYTNY
252	SIĄSZYCE	31	60-39		1. OKRES NOWOŻYTNY
253	SIĄSZYCE	32	60-39		1. OKRES NOWOŻYTNY
254	SIĄSZYCE	33	60-39		1. PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE 2. OKRES NOWOŻYTNY
255	SIĄSZYCE III	27	60-39		1. OKRES NOWOŻYTNY

256	SIĄSZYCE III	28	60-39		1. OKRES NOWOŻYTNY
257	SIĄSZYCE III	12	61-39	1. KULTURA ŁUŻYCKA 2. KULTURA PRZEWORSKA	
258	SIĄSZYCE III	13	61-39		1. OKRES NOWOŻYTNY
259	ŚWIĘCIA	32	58-39	1. KULTURA ŁUŻYCKA	
260	ŚWIĘCIA	33	58-39	1. KULTURA ŁUŻYCKA 2. KULTURA PRZEWORSKA	
261	ŚWIĘCIA	34	58-39	1. KULTURA ŁUŻYCKA 2. KULTURA PRZEWORSKA	
262	ŚWIĘCIA	35	58-39	2. KULTURA ŁUŻYCKA	1. EPOKA KAMIENIA 3. PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE 4. OKRES NOWOŻYTNY
263	ŚWIĘCIA	36	58-39		1. PRADZIEJE
264	ŚWIĘCIA	37	58-39	1. KULTURA PUCHARÓW LEJKOWATYCH 3. KULTURA ŁUŻYCKA 4. KULTURA PRZEWORSKA	1. NEOLIT 2. SCHYLEK NEOLITU
265	ŚWIĘCIA	38	58-39	1. KULTURA PRZEWORSKA	2. OKRES NOWOŻYTNY
266	ŚWIĘCIA	39	58-39		1. WCZESNE ŚREDNIOWIECZE
267	ŚWIĘCIA	40	58-39	1. KULTURA PRZEWORSKA	2. OKRES NOWOŻYTNY
268	ŚWIĘCIA	41	58-39	1. KULTURA ŁUŻYCKA 2. KULTURA PRZEWORSKA	3. WCZESNE ŚREDNIOWIECZE 4. PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE
269	ŚWIĘCIA	42	58-39		1. PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE
270	ŚWIĘCIA	43	58-39		1. PRADZIEJE 2. OKRES NOWOŻYTNY
271	ŚWIĘCIA	44	58-39		1. PRADZIEJE 2. OKRES NOWOŻYTNY
272	ŚWIĘCIA	45	58-39	1. KULTURA PRZEWORSKA	2. OKRES NOWOŻYTNY
273	ŚWIĘCIA	46	58-39	1. KULTURA PRZEWORSKA	2. OKRES NOWOŻYTNY
274	ŚWIĘCIA	47	58-39	2. KULTURA PRZEWORSKA	1. II OKRES EPOKI BRĄZU

					2. WCZESNE ŚREDNIOWIECZE
275	ŚWIĘCIA	48	58-39	1. KULTURA PRZEWORSKA	
276	ŚWIĘCIA	49	58-39	1. KULTURA PRZEWORSKA	
277	ŚWIĘCIA	50	58-39	1. KULTURA PRZEWORSKA	
278	ŚWIĘCIA	51	58-39	1. KULTURA PRZEWORSKA	
279	ŚWIĘCIA	52	58-39		1. OKRES NOWOŻYTNY
280	ŚWIĘCIA	118	58-39		1. PRADZIEJE
281	ŚWIĘCIA	3	59-39	1. KULTURA ŁUŻYCKA 2. KULTURA PRZEWORSKA	
282	ŚWIĘCIA	4	59-39	1. KULTURA PRZEWORSKA	2. PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE
283	ŚWIĘCIA	156	59-39	1. KULTURA PRZEWORSKA	
284	ŚWIĘCIA	157	59-39	1. KULTURA PRZEWORSKA	
285	ŚWIĘCIA	159	59-39	1. KULTURA ŁUŻYCKA 2. KULTURA PRZEWORSKA	
286	ŚWIĘCIA	160	59-39	1. KULTURA ŁUŻYCKA 2. KULTURA PRZEWORSKA	3. OKRES NOWOŻYTNY
287	ŚWIĘCIA	197	59-39	1. KULTURA PRZEWORSKA	
288	ŚWIĘCIA	198	59-39	1. KULTURA PRZEWORSKA	
289	ŚWIĘCIA	199	59-39	1. KULTURA ŁUŻYCKA	
290	ŚWIĘCIA	200	59-39	1. KULTURA PRZEWORSKA	
291	ŚWIĘCIA	201	59-39	1. KULTURA PRZEWORSKA	
292	WARDEŻYN	126	59-39	1. KULTURA ŁUŻYCKA 2. KULTURA PRZEWORSKA	
293	WARDEŻYN	127	59-39	1. KULTURA ŁUŻYCKA	
294	WARDEŻYN	128	59-39	1. KULTURA ŁUŻYCKA 2. KULTURA PRZEWORSKA	3. PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE
295	WARDEŻYN	129	59-39		1. PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE 2. OKRES NOWOŻYTNY
296	WARDEŻYN	130	59-39		1. PRADZIEJE
297	WARDEŻYN	131	59-39	1. KULTURA PRZEWORSKA	2. PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE

298	WARDEŻYN	132	59-39	1. KULTURA ŁUŻYCKA 2. KULTURA PRZEWORSKA	3. PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE 4. OKRES NOWOŻYTNY
299	WARDEŻYN	133	59-39	1. KULTURA PRZEWORSKA	
300	WARDEŻYN	134	59-39		1. PRADZIEJE
301	WARDEŻYN	135	59-39		1. PRADZIEJE
302	WARDEŻYN	138	59-39		1. OKRES NOWOŻYTNY
303	WARDEŻYN	139	59-39	1. KULTURA ŁUŻYCKA 2. KULTURA PRZEWORSKA	
304	WARDEŻYN	140	59-39	1. KULTURA PRZEWORSKA	2. PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE 3. OKRES NOWOŻYTNY
305	WARDEŻYN	141	59-39		1. PRADZIEJE
306	WARDEŻYN	142	59-39		1. OKRES NOWOŻYTNY
307	WARDEŻYN	143	59-39	1. KULTURA ŁUŻYCKA	
308	WARDEŻYN	144	59-39		1. OKRES NOWOŻYTNY
309	WARDEŻYN	145	59-39	2. KULTURA ŁUŻYCKA 3. KULTURA PRZEWORSKA	1. SCHYLEK EOLITU
310	WARDEŻYN	146	59-39	1. KULTURA ŁUŻYCKA 2. KULTURA PRZEWORSKA	
311	WARDEŻYN	147	59-39	1. KULTURA PUCHARÓW LEJKOWATYCH	1. NEOLIT
312	WARDEŻYN	148	59-39	1. KULTURA PUCHARÓW LEJKOWATYCH	1. NEOLIT
313	WIELOŁĘKA	144	59-38		1. PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE
314	WIELOŁĘKA	145	59-38		1. OKRES NOWOŻYTNY
315	WIELOŁĘKA	146	59-38		1. OKRES NOWOŻYTNY
316	WOLA RYCHWALSKA	72	59-40		1. OKRES NOWOŻYTNY
317	WOLA RYCHWALSKA	67	60-40		1. PRADZIEJE 2. PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE 3. OKRES NOWOŻYTNY
318	WOLA RYCHWALSKA	68	60-40		1. OKRES NOWOŻYTNY
319	WOLA RYCHWALSKA	69	60-40		1. OKRES NOWOŻYTNY
320	WOLA RYCHWALSKA	70	60-40		1. OKRES NOWOŻYTNY
321	WOLA RYCHWALSKA	71	60-40		1. OKRES NOWOŻYTNY
322	WOLA RYCHWALSKA	72	60-40		1. OKRES NOWOŻYTNY
323	ZŁOTKOWY	24	60-39		1. PÓŻNE

					ŚREDNIOWIECZE
324	ZŁOTKOWY	25	60-39		1. PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE 2. OKRES NOWOŻYTNY
325	ZŁOTKOWY	26	60-39		1. WCZESNA EPOKA BRAZU 2. PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE 3. OKRES NOWOŻYTNY
326	ZŁOTKOWY	73	60-40		
327	ZŁOTKOWY	74	60-40		1. OKRES NOWOŻYTNY
328	ZŁOTKOWY	75	60-40		1. PRADZIEJE 2. OKRES NOWOŻYTNY
329	ZŁOTKOWY	76	60-40	1. KULTURA ŁUŻYCKA	2. OKRES NOWOŻYTNY
330	ZŁOTKOWY	77	60-40		1. OKRES NOWOŻYTNY
331	ZŁOTKOWY	78	60-40		1. OKRES NOWOŻYTNY
332	ZŁOTKOWY	79	60-40		1. PRADZIEJE 2. PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE 3. OKRES NOWOŻYTNY
333	ZŁOTKOWY	80	60-40		1. PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE 2. OKRES NOWOŻYTNY
334	ZŁOTKOWY	81	60-40		1. OKRES NOWOŻYTNY
335	ZŁOTKOWY	82	60-40		1. OKRES NOWOŻYTNY
336	ZOSINKI	34	60-39		1. PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE
337	ZOSINKI	35	60-39		1. OKRES NOWOŻYTNY
338	ZOSINKI	8	61-39		1. WCZESNA EPOKA BRAZU
339	ZOSINKI	9	61-39		1. OKRES NOWOŻYTNY
340	ZOSINKI	10	61-39		1. NEOLIT/ WCZESNA EPOKA BRAZU
341	ZOSINKI	11	61-39		1. KULTURA ŁUŻYCKA

Źródło: Raport o stanie zabytków gminy Rychwał, WUOZ Delegatura w Koninie, 2004 r., Wielkopolski Biuletyn Konserwatorski, t. III., wojewódzka ewidencja zabytków archeologicznych gminy Rychwał – dane przekazane przez WUOZ Delegatura w Koninie

Według regionalizacji fizyczno-geograficznej J. Kondrackiego teren gminy leży w całości na obszarze mezoregionu Równiny Rychwałskiej, będącej częścią makroregionu Niziny Południowo wielkopolskiej i podprowincji Nizin Środkowopolskich. Tworzy ona obniżenie pomiędzy Wysoczyzną Turecką a Wysoczyzną Kaliską. Rzeźba obszaru gminy ukształtowana została w plejstocenie jako rezultat akumulacyjnej działalności lodolodu – zlodowacenia środkowopolskiego. Jest to równina denno morenowa, płaska zbudowana z glin zwałowych oraz piasków, żwirów i głazów. Na całym obszarze gminy występują pagórki wydmore zbudowane z drobnych piasków. Rzędne terenu wahają się od 133 m n.p.m. w ciągu pagórków wydmorewych na południu, a korytem Strugi Zakrzewskiej w rejonie Kuchar Kościelnych 90 m n.p.m., natomiast sieć wodna

gminy Rychwał należy do zlewni rzeki Warty. Sama rzeka Warta nie przepływa przez obszar gminy, przepływają jej lewobrzeżne dopływy: Czarna Struga (Bawół) i Powa. Wpływają do nich liczne drobne bezimienne cieki wodne. Odwadniają one zajmujące dużą część gminy podmokłe obszary o wysokim poziomie wód gruntowych. Sieć rzeczna jest słabo wykształcona, a duże połacie terenu odwadniają usytuowane pomiędzy nimi: Struga Zakrzewska i Struga Grabienicka. Stanowiska archeologiczne występują z reguły w pobliżu cieków wodnych lub ich bezpośrednim sąsiedztwie oraz na wyniesieniach terenu.

Początki kształtowania się osadnictwa grup ludzkich na terenie dzisiejszej gminy Rychwał sięgają środkowej epoki kamienia – mezolitu. W tym czasie obserwuje się generalne ocieplenie klimatu. Dominującą formą stało się myślistwo typu traperskiego. Polowano na zwierzynę i łowiono ryby w obrębie określonego terytorium, uzupełniając jadłospis zbieractwem roślin dziko rosnących. Ogólnie rzecz biorąc, wszystkie te społeczności prowadziły podobny, półkoczowniczy tryb życia. Tereny rzeczne wraz z rozległymi rozlewiskami i zróżnicowanymi typami lasów stwarzała dogodne warunki dla tego typu gospodarki. Lasy nie stanowiły zwartej pokrywy. Wolne lub prawie wolne od nich były piaszczyste wydmy, które ze względu na suche podłoże i bliskość wody były najdogodniejszym miejscem dla czasowych obozowisk, zakładanych przez ówczesną ludność. Nic więc dziwnego, że okolice dzisiejszej gminy Rychwał przyciągały grupy łowców – zbieraczy. Na omawianym terenie odkryto pojedyncze, typowe dla okresu mezolitu, drobne narzędzia wykonane z krzemienia (tzw. mikrolity).

Bardziej ustabilizowane osadnictwo widoczne jest jednak dopiero w młodszej epoce kamienia - neolicie. Neolit przynosi rewolucyjne zmiany w historii ludzkości. Dotychczasowa gospodarka przyswajająca dzięki opanowaniu uprawy ziemi i hodowli zwierząt, została zastąpiona przez gospodarkę wytwarzającą. Wraz z osiadłym trybem życia pojawiły się takie wynalazki jak: stałe budownictwo mieszkalne i gospodarcze, umiejętność lepienia i wypalania naczyń glinianych, znajomość tkactwa itp.

Pierwszą kulturą w pełni neolityczną była kultura ceramiki wstęgowej. Ludność tej kultury zakładała swoje osiedla na żyznych terasach rzecznych, na czarnych i brunatnych ziemiach. Lokowali na nich stałe osady składające się z długich, prostokątnych domów. Zajmowali się głównie uprawą roli oraz hodowlą. Większe skupiska ludzkie z okresu neolitu na naszym terenie wiążą się z kulturą pucharów lejkowatych. Ówczesna ludność zamieszkiwała niewielkie

osady, położone na łagodnych stokach wydmowych wzniesień. Zajęcia gospodarskie ogniskowały się głównie wokół uprawy zbóż oraz hodowli zwierząt. Obecność ludności kultury pucharów lejkowatych na terenie dzisiejszej gminy Rychwał poświadczają odkrycia dość licznych osad. Charakterystyczną cechą ludności tej kultury w zakresie obrządku pogrzebowego były monumentalne grobowce megalityczne („kujawskie”) w postaci długiego (do 130 m), trójkątnego (o podstawie do 15 m) kopca obstawionego wielkimi kamieniami. Pochówki w obudowie kamiennej znajdowały się pod nasypem grobowca.

Prawie równolegle z kulturą pucharów lejkowatych rozwijała się kultura amfor kulistych. Z końca neolitu znamy zaledwie kilka punktów osadniczych na omawianym terenie. Są to ślady bytności przedstawicieli kultur: ceramiki grzebykowo - dołkowej i ceramiki sznurowej.

Z upowszechnieniem się nowego materiału (brązu) wiąże się dalszy rozwój gospodarczo-cywilizacyjny w epoce brązu. Docierał on na nasze tereny drogą wymiany z południa Europy, zwiększając rolę handlu i powodując przenikanie się wpływów. W środkowym i późnym okresie epoki brązu zaczęła się rozwijać na ziemiach polskich kultura łużycka, zaliczana do wielkiego kompleksu kultur popielnicowych, rozprzestrzeniających się stopniowo z centrum naddunajskiego na rozległe tereny Europy.

W VII w p.n.e. rozpoczyna się na ziemiach polskich epoka żelaza. Obok wyrobów brązowych, których udział systematycznie maleje, pojawiają się wówczas wyroby żelazne.

Osadnictwo ludności kultury łużyckiej na terenie gminy Rychwał jest bogato reprezentowane. Znamy między innymi osady z okolic miejscowości: Dąbroszyn, Modlibogowice, Jaroszewice Rychwalskie, Grabowa, Franki, Kuchary Kościelne, Święcia oraz powiązane z nimi cmentarzyska w miejscowości Dąbroszyn i Franki. Pod koniec okresu halsztackiego rozpoczyna się stopniowy rozkład kultury łużyckiej, spowodowany prawdopodobnie kryzysem gospodarczym wywołanym pogorszeniem się klimatu oraz zbytym wyeksploatowaniem środowiska naturalnego. Dodatkowym czynnikiem destabilizacyjnym był najazd Scytów. Osłabiona ludność kultury łużyckiej była stopniowo podbijana lub kolonizowana przez pokrewne im ludy tworzące kulturę pomorską.

Początek wieku IV p.n.e. wiąże się z masowym upowszechnieniem się żelaza jako podstawowego surowca, ujednoczenia używanych ozdób, narzędzi, broni, przedmiotów codziennego użytku. Na terenie ziem polskich wykształciła się

wówczas tzw. kultura przeworska. Miało to miejsce w późnym okresie lateńskim (młodszy okres przedrzymski). Rozwijała się ona następnie w kolejnym okresie – wpływów rzymskich. Na obszarze naszej gminy notujemy kilkadziesiąt stanowisk identyfikowanych jako pozostałości osadnictwa ludności kultury przeworskiej, na przykład osady w miejscowościach: Świącia, Modlibogowice, Jaroszewice Rychwalskie, Grabowa oraz cmentarzysko w miejscowości Czyżew.

Począwszy od VI w. n. e. wkraczamy w nowy okres dziejów zwany wczesnym średniowieczem. Początkowe fazy tego okresu charakteryzują się wyraźnym regresem w zakresie kultury materialnej. Pojawia się nowy system gospodarki żywnościowej – przemienno-ugorowej uprawy zbóż ozimych i jarych. Szeroko stosowana jest sprzężajna obróbka roli. Pojawia się na szeroką skalę proso. W hodowli wzrasta rola świni przy zmniejszeniu stad bydła rogatego i koni. Gęstość osadnictwa w tym okresie jest raczej niewielka. Osady miały niewielkie rozmiary, chaty miały konstrukcję zrębową, wykorzystywano też kwadratowe ziemianki i półziemianki.

Znaczny rozwój gospodarczy, społeczny i kulturowy zaczął się w wieku VIII. W ciągu IX i X wieku kształtowały się podstawy terytorialne państwa polskiego. Powstały wówczas grody – siedziby przedstawicieli władzy, ośrodki gospodarcze i załóżki przyszłych miast. Widocznych jest kilka faz powstawania grodów: okres plemienny, kiedy grody skupiają się w Wielkopolsce zachodniej i południowo-zachodniej; następnie w czasie bezpośrednio poprzedzającym okres formowania państwa grody powstają w środkowej i północno-wschodniej Wielkopolsce; sieć grodów rozrasta się następnie przynajmniej w trzech fazach w miarę poszerzania się terytorium państwa piastowskiego. Według ocen archeologów, grodziska te były zamieszkałe przez człowieka od IX do XI wieku, czyli pod koniec wczesnego średniowiecza. Czasy te to okres przedpiastowski i wczesnopiastowski. W okresie przedpiastowskim trwał jeszcze zwyczaj ciałopalenia, ale około X wieku obrządek ten ustąpił miejsca pochówkowi szkieletowemu. Zespoły osadnicze związane z okresem średniowiecza są najliczniej reprezentowanymi na terenie dzisiejszej gminy Rychwał. W tym czasie kształtuje się obecny układ miejscowości, stąd koncentracja osadnictwa średniowiecznego w rejonie większości miejscowości. Na szczególną uwagę zasługują osady w okolicach Rychwała oraz kamieniołom datowany na okres późnego średniowiecza zlokalizowany w miejscowości Świącia, a także grodzisko w okolicach miejscowości Czyżew.

6.5.4. Stan zachowania zabytków archeologicznych oraz istotne zagrożenia dla zabytków archeologicznych

Stanowiska archeologiczne podlegają stałym zagrożeniom. Z każdym rokiem, wraz z rozwojem techniki, intensyfikacją działalności przemysłowej, gospodarczej, rolniczej rośnie stopień ich zagrożenia oraz pojawiają się nowe.

W myśl art. 6 pkt 3 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wszystkie zabytki archeologiczne – bez względu na stan zachowania podlegają ochronie i opiece. Należy przy tym pamiętać, że zasięg stanowisk archeologicznych został wyznaczony na mapach na podstawie badań powierzchniowych. Jednak nie może on odpowiadać dokładnie zasięgowi występowania pozostałości osadnictwa pradziejowego pod ziemią. Dlatego należy traktować go zawsze orientacyjnie, może bowiem okazać się, że obiekty archeologiczne zalegają także w sąsiedztwie wyznaczonego na podstawie obserwacji powierzchniowej, zasięgu stanowiska.

Stan zachowania stanowisk archeologicznych na terenie gminy Rychwał wynika w dużej mierze z konsekwencji współczesnych perturbacji osadniczych, zwłaszcza rozwoju nowego osadnictwa, ale także ze zniszczeń wywołanych przebudową w dawnych czasach.

Dużym zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych są przede wszystkim:

- inwestycje budowlane i przemysłowe, zwłaszcza rozwój budownictwa mieszkalnego i przemysłowego oraz budowa i rozbudowa dróg na terenie gminy oraz dróg dojazdowych do pól (w roku 2023 przewidziano między innymi przebudowę drogi gminnej w miejscowości Grochowy, przebudowę dróg gminnych w miejscowościach Rychwał i Wardężyn, budowę drogi gminnej w miejscowości Lubiny, budowę ścieżki pieszo-rowerowej wzdłuż drogi krajowej nr 25 na odcinku Rychwał-Siąszyce, budowę ul. Rolnej w Rychwale, budowę ul. Wrzosowej i Tymiankowej w Rychwale, budowę chodników we wsiach Czyżew i Kolonia Dąbroszyn-Korea),
- rozbudowa sieci wodociągowych i kanalizacyjnych (w roku 2023 przewidziano między innymi budowę, przebudowę i rozbudowę oczyszczalni ścieków w miejscowości Rychwał, przebudowę sieci kanalizacji w miejscowości Rychwał, przebudowę sieci wodociągowej w miejscowości Rychwał),
- wszelkiego typu eksploatacje zasobów naturalnych; na terenie gminy Rychwał udokumentowano złoża torfów, a w północno-zachodnim krańcu gminy niewielki fragment złoża węgla brunatnego „Piaski”.

Istotnym zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych jest także działalność rolnicza, a zwłaszcza głęboka orka. Natomiast najlepiej zachowane są stanowiska archeologiczne położone na nieużytkach, terenach niezabudowanych oraz terenach zalesionych. Gmina Rychwał jest gminą typowo rolniczą. W równinnym krajobrazie dominują użytki rolne (ok. 80% powierzchni gminy). Brak jest natomiast na obszarze gminy większych zakładów przemysłowych.

Zagrożeniem dla dziedzictwa archeologicznego jest też rozwój turystyki zwłaszcza nad rzekami, jeziorami i w obszarach leśnych. Tereny te atrakcyjne pod względem rekreacyjnym obecnie, często były również okupowane przez ludzi w pradziejach i wczesnym średniowieczu. Dostęp do wody, który stanowił podstawę egzystencji osadniczej umożliwiał tworzenie osad o metryce sięgającej od epoki kamienia po czasy nowożytne.

Do innego rodzaju zagrożeń należy działalność nielegalnych poszukiwaczy. Zagrażają oni przede wszystkim cmentarzyskom oraz stanowiskom o własnej formie krajobrazowej, jak grodziska czy fortyfikacje ziemne oraz pozostałości z okresu II wojny światowej.

Również przebudowa układów urbanistycznych, ruralistycznych i założeń dworsko-parkowych prowadzi często do naruszenia średniowiecznych i nowożytnych nawarstwień kulturowych. W związku z tym wszystkie prace ziemne wymagają jednoczesnego prowadzenia badań archeologicznych. Wyniki badań często stanowią jedyną dokumentację następujących po sobie faktów osadniczych na tym terenie. Pozwalają one skorygować, uszczegółwić i potwierdzić informacje uzyskane ze źródeł pisanych. Pozyskany w trakcie badań materiał ruchomy umożliwia uzupełnienie danych o kulturze materialnej mieszkańców.

W celu ochrony stanowisk archeologicznych i nawarstwień kulturowych podczas inwestycji związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu, ważne jest określenie zasad ochrony zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków oraz ujętych w ewidencji zabytków, w planach zagospodarowania przestrzennego albo w decyzjach o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzjach o warunkach zabudowy, decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzjach o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego oraz respektowanie przez inwestorów zapisów dotyczących ochrony zabytków archeologicznych w opiniach i decyzjach

Kierownika Delegatury w Koninie Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Poznaniu.

7. Dziedzictwo niematerialne

Dziedzictwo niematerialne, w rozumieniu Konwencji UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego (ang. *Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*), której tekst został przyjęty w Paryżu na 32 sesji Konferencji Generalnej UNESCO w październiku 2003 r., odnosi się do współcześnie praktykowanych zjawisk kulturowych przekazywanych z pokolenia na pokolenie. Zaliczają się do nich:

- tradycje i przekazy ustne, w tym język jako nośnik niematerialnego dziedzictwa kulturowego,
- sztuki widowiskowe i tradycje muzyczne,
- zwyczaje, obyczaje i obchody świąteczne,
- wiedza o przyrodzie i wszechświecie oraz związane z nią praktyki,
- umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem.

Dziedzictwo niematerialne przekazywane z pokolenia na pokolenie i odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody, jest źródłem poczucia świadomości, ciągłości i tożsamości, tworzy też niepowtarzalną aurę danej miejscowości. Zdarzenia, historie z nimi związane, legendy ożywiają mury, pola, lasy i są bardzo ważnym elementem walorów turystycznych. Bywa, że odpowiednio wypromowane stają się zasobami turystycznymi: Niematerialne w swoim charakterze dziedzictwo w ofercie turystycznej najczęściej przedstawiane jest jako imprezy folklorystyczne. Wiele z imprez folklorystycznych obecnych w kalendarium nawiązuje do kalendarium obrzędów chrześcijańskich. Uroczyste msze, procesje, misteria stanowią często bardzo widowiskowy element krajobrazu kulturowego przyciągający ruch turystyczny. Ważnym składnikiem dziedzictwa niematerialnego jest życie codzienne mieszkańców wsi, które także dla potrzeb turystyki znajduje swój wyraz jako walor. Niematerialne dziedzictwo kulturowe jest wielkim dobrem i bogactwem każdego narodu, a także grupy, wspólnoty, jednostki.

Dziedzictwo kulturowe na terenie gminy upowszechnia Miejsko-Gminna Biblioteka Publiczna w Rychwale, która oprócz swojej działalności statutowej, na bazie dzierżawionej od gminy Hali Widowiskowo - Sportowej z Kinem i innymi pomieszczeniami wielofunkcyjnymi, organizuje różnorodne imprezy kulturalne

i sportowo-rekreacyjne. Imprezy kultywujące tradycję organizowane są również przez społeczności wioskowe, w funkcjonujących w wielu miejscowościach świetlicach wiejskich, zwanych domami kultury.

Depozytariuszami tradycji są działające na terenie gminy liczne Koła Gospodyń Wiejskich. Promują one i propagują lokalne tradycje, głównie rękodzieło - robótki ręczne, a także kulinaria wytwarzane tradycyjnymi metodami w gospodarstwach domowych w oparciu o regionalne produkty żywnościowe, które prezentują podczas lokalnych imprez, uczestnicząc również w różnych pokazach i konkursach kulinarnych, np. Jarmark Produktu Lokalnego czy Nasze Kulinarne Dziedzictwo – Smaki Regionów.

Organizowanym w gminie różnym uroczystościom towarzyszy zespół ludowo-biesiadny „Bielanki” z Białej Panieńskiej, kultywujący miejscowe obrzędy i tradycje, który w nawiązaniu do dawnego zwyczaju po wykopkach ziemniaków, jest organizatorem cyklicznej imprezy „Pyrczok” m.in. promującej potrawy z ziemniaków.

W wielu domach nadal są pielęgnowane tradycje świąteczne, religijne i eksponowane z tym pamiątki, kultywowane stare zwyczaje, szczególnie widoczne w obchodach świąt bożonarodzeniowych i wielkanocnych. Praktykuje się domowe przetwarzanie żywności, używa tradycyjnych sprzętów, wyrabia się domowe nalewki, praktykuje ziołolecznictwo, starsi rozmawiają zanikającą już gwarą, przekazują legendy, bajki, umiejętności, przysłowia, przepisy kulinarne, a lokalni wytwórcy produkują artystyczne wyroby rękodzielnicze, np. rzeźbiarz z Grabowej.

Do długoletniej tradycji nawiązują też działania Ochotniczych Straży Pożarnych, których jedenaście jednostek funkcjonuje na terenie gminy, w tym o ponad stuletniej historii OSP Rychwał, przy której już w 1903 r. założono orkiestrę dętą; jej kontynuatorką jest obecnie funkcjonująca Orkiestra Dęta „Quantum” OSP Rychwał, której kapelmistrz jest inicjatorem cyklicznej imprezy powiatowej „Rychwalskie Impresje Muzyczne”.

Na terenie gminy funkcjonuje w byłej Szkole Podstawowej w Siąszycach im. Juliusza Kossaka, obecnie przedszkolu Leśne Skrzaty, Izba Pamięci Juliusza Kossaka, w której zgromadzono pamiątki związane z malarzem, jego życiem i twórczością oraz rodziną Kossaków.

Organizowane na terenie gminy różne imprezy okolicznościowe np. korowód w Święto Trzech Króli, Święto Ziemi Rychwalskiej – „Rychwalia”, Dożynki – święto rolników, „Impresje muzyczne” – Piknik Orkiestr Dętych,

„Pyrzok”, Majówka, Bal charytatywny, Piknik rodzinny na Grabowej, Święto Pracy, Dzień Flagi, Święto Uchwalenia Konstytucji, Dzień Strażaka czy Narodowe Święto Niepodległości, są nie tylko widowiskowym elementem krajobrazu kulturowego, odnoszą się także do tradycji i lokalnych zwyczajów oraz są czynnikiem umacniającym tożsamość lokalną. Nie ma bowiem lepszej możliwości budowania tożsamości lokalnej oraz kształtowania emocjonalnych postaw wobec swojej miejscowości i do sprzyjania kreatywności społecznej, niż opartych na wartościach jej dziedzictwa kulturowego, który jest dobrą podstawą do tworzenia wizerunku miejscowości, a atrakcyjny wizerunek przyciąga kapitał ludzki i finansowy.

Ogromny zasięg kultury masowej i postęp cywilizacyjny wpłynęły na dyskredytację dawnych wzorów i modeli życia społeczności lokalnych. Dlatego warto uwzględnić ten temat w scenariuszach organizowanych imprez, ofertach, pokazach itp. Innym, bardzo ważnym elementem ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego jest prowadzenie na szeroko zakrojoną skalę działań związanych z edukowaniem przede wszystkim młodego pokolenia w zakresie tej tematyki. Dziedzictwo kulturowe akumuluje i przechowuje wielorakie wartości: intelektualne, moralne, społeczne, religijne czy estetyczne. Związek człowieka z dziedzictwem regionu jest wartością, którą należy głównie młodym ludziom uświadamiać, co z pewnością zaowocuje kształtowaniem się w nich poczucia własnej tożsamości, a co za tym idzie, postawą zaangażowania w sprawy związane z codziennym życiem wspólnoty, a także otwarcia się na inne społeczności i kultury.

Heraldyka samorządowa również stanowi dziedzictwo kulturowe. Przyjęty Uchwałą Nr XLII/316/18 Rady Miejskiej w Rychwale z dnia 28 czerwca 2018 r. w sprawie uchwalenia Statutu Gminy Rychwał, herb zgodnie z par. 6 pkt.2 Statutu przedstawia na czerwonej tarczy złoty konar (ostrzew) z trzema sękami – dwa po heraldycznie prawej stronie, jeden po lewej. Wizerunek konara zastąpił po odzyskaniu niepodległości dawny wizerunek bagnetów. Konar ma przypominać o największej chlubie gminy, jaką były niegdyś rosnące tutaj potężne drzewa.

Nazwa *Rychwał* pochodzi z języka niemieckiego i wskazuje na udział niemieckich osadników w zakładaniu miasta. Jej pierwotna forma brzmiała prawdopodobnie *Reichwald* („bogaty las” bądź „okolica obfitująca w lasy”), ulegając poprzez formę *Rychwałd* spolszczeniu do dzisiejszej formy.

8. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego

8.1. Uwarunkowania wynikające ze „Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy”

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy jest aktem planowania ogólnego. Jest to jedyny obligatoryjny dokument planistyczny opracowywany dla całej gminy w jej granicach administracyjnych. Określa jej perspektywiczną politykę przestrzenną i filozofię rozwoju oraz interesy publiczne, które mają być współrealizowane przez innych uczestników zagospodarowania przestrzennego.

Pierwsza część *Studium*, dotycząca uwarunkowań, to podsumowanie stanu istniejącego w momencie ogłoszenia o przystąpieniu do jego opracowania. Ta część uwzględnia istniejące zagrożenia, wskazuje na dotychczasowe przeznaczenia, zagospodarowania, ład przestrzenny, stan środowiska, przyrodę i krajobraz kulturowy oraz stan dziedzictwa kulturowego.

Druga część *Studium* dotyczy kierunków zagospodarowania przestrzennego, a odnośnie do środowiska kulturowego wskazuje na ewentualne planowane jego przekształcenia oraz na kierunki ochrony. W części *Studium* odnoszącej się do kierunków zagospodarowania przestrzennego, w sposób szczególny uwzględnia się:

- ustalenia krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- ustalenia gminnego programu opieki nad zabytkami,
- metody zapobiegania lub ograniczenia zagrożeń dla zabytków,
- zasady użytkowania zabytków oraz ochronę zabytków wpisanych do rejestru zabytków oraz ich otoczenia oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków.

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy i Miasta Rychwał zostało uchwalone przez Radę Miejską w Rychwale Uchwałą Nr 255/LIV/98 z dnia 27.04.1998 r. ze zmianami zatwierdzonymi: Uchwałą Nr XLI/329/10 z dnia 29.10.2010 r., Uchwałą Nr L/373/14 z dnia 30.06.2014 r. oraz Uchwałą Nr XX/159/20 z dnia 17.02.2020 r.

Studium jako akt planowania kształtującego politykę przestrzenną gminy wyodrębnia cele, uwarunkowania i kierunki zagospodarowania przestrzennego, które doprowadzą do wykorzystania wszystkiego, co cenne i niepowtarzalne dla rozwoju gminy. Należy tu wymienić walory przyrodnicze i krajobrazowe, wartości kulturowe, zasoby materialne i inicjatywy lokalne, jak również warunki wynikające z położenia gminy, jej powiązań administracyjnych i gospodarczych.

W części I. „Uwarunkowania zagospodarowania przestrzennego”, rozdz.

6. „Stan dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej” wymieniono zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków i ujęte w gminnej ewidencji zabytków oraz stanowiska archeologiczne.

W części III. „Kierunki zagospodarowania przestrzennego” rozdz. 5. „Obszary i zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej” przedstawiono założenia ochrony dziedzictwa kulturowego, dla których przyjęto następujące zasady:

W odniesieniu do zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków obowiązuje priorytet wymagań konserwatorskich we wszystkich działaniach planistycznych, projektowych i realizacyjnych.

W stosunku do obiektów budowlanych będących w gminnej ewidencji zabytków ochronie podlega bryła i wygląd zewnętrzny budynków. Prace prowadzone przy tych obiektach, mogące mieć wpływ na wygląd zewnętrzny budynków – przebudowy, rozbudowy, remonty elewacji, remonty dachu i wymiany pokrycia, wymiana stolarki okiennej i drzwiowej – winny być konsultowane ze służbami konserwatorskimi i poprzedzone opinią konserwatorską.

Ponadto w stosunku do ww. obiektów i obszarów obowiązują następujące kierunki działań ochronnych:

- trwałe zachowanie historycznej formy architektonicznej i substancji budowlanej,
- utrzymanie (ewentualnie rewaloryzacja) otoczenia obiektu zabytkowego, zgodnie z historycznym zagospodarowaniem,
- opracowanie rozwiązań inwestycyjnych na podstawie zaleceń konserwatorskich zgodnie z odpowiednimi przepisami odrębnymi z zakresu ochrony zabytków,
- zapewnienie warunków prawnych i organizacyjnych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków poprzez ich odpowiednie zachowanie i utrzymanie,
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków,
- uwzględnienie działań ochronnych w planowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

W stosunku do zabytkowych parków, kierunki ochrony powinny polegać na:

- zachowaniu historycznego rozplanowania i historycznych granic założenia (układu wnętrza parkowych, układu duktów, elementów wodnych, powiązań z otoczeniem),
- zachowaniu historycznego tworzywa roślinnego,
- zachowaniu historycznych elementów architektury ogrodowej (ogrodzeń, bram itp.),

- nowe nasadzenia w zakresie lokalizacji oraz składu gatunkowego winny stanowić kontynuację historycznych rozwiązań,
- wszelkie działania skutkujące zmianą zagospodarowania przestrzeni w obszarach powiązań widokowych zabytkowych parków z otoczeniem powinny być analizowane pod kątem ich wpływu na ekspozycję założenia.

W stosunku do zabytkowych cmentarzy, kierunki ochrony powinny polegać na:

- zachowaniu historycznego rozplanowania i granic,
- zachowaniu historycznego tworzywa roślinnego (drzew i krzewów),
- zachowaniu historycznych elementów architektury (ogrodzeń, bram, kaplic),
- zachowaniu zabytkowej sztuki sepulkralnej,
- ograniczeniu do minimum nowych elementów zagospodarowania, które mogłyby zdominować historyczny charakter cmentarzy.

Na terenie gminy Rychwał ustanawia się następujące strefy ochrony konserwatorskiej:

Strefę „A” (obejmującą historyczny układ urbanistyczny miasta Rychwał wpisany do rejestru zabytków), w obrębie której postuluje się:

- zachowanie historycznych placów i siatki ulic,
- ochronę utrwalonych dominant architektonicznych,
- ochronę ekspozycji panoram historycznego układu przestrzennego,
- zachowanie historycznego rozplanowania kwartałów zabudowy, linii zabudowy,
- zachowanie historycznej parcelacji nieruchomości,
- ochronę osi widokowych nakierowanych na najważniejsze historyczne obiekty budowlane,
- zachowanie historycznych form terenów zieleni,
- nowa zabudowa w zakresie rozplanowania i skali brył powinna harmonizować ze skalą historycznej zabudowy i historycznymi zasadami zagospodarowania;

Strefę „B” (obejmującą kościół filialny w Dąbroszynie, zespół kościoła parafialnego w Grochowach i Kucharach Kościelnych, zespół dworski w Dąbroszynie), w obrębie której postuluje się:

- zachowanie historycznego rozplanowania i granic historycznych zespołów budowlanych,
- ochronę utrwalonych dominant architektonicznych,
- ochronie osi widokowych nakierowanych na najważniejsze historyczne obiekty budowlane,
- zachowanie historycznych form terenów zieleni,

- w przypadku wprowadzania nowych elementów przestrzennego zagospodarowania należy zwracać uwagę nie tylko na ich znaczenie w relacjach do bezpośredniego zabytkowego otoczenia, ale także na ich wpływ na parcelację historycznego zespołu.

Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, na obszarach występowania stanowisk archeologicznych obowiązują wymogi postępowania zgodnie z przepisami odrębnymi z zakresu ochrony zabytków.

8.2. Uwarunkowania wynikające z miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego

Ustalenia ochrony dziedzictwa kulturowego zawarte w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego stanowią prawo lokalne i jedną z ustawowych form ochrony zabytków. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego jest dokumentem planistycznym wykonywanym na podstawie ustaleń Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy, a tym samym uwzględnia przyjęte w nim ogólne zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zawiera dodatkowe szczegółowe wnioski konserwatorskie. Ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego odnośnie do dziedzictwa kulturowego dotyczą, poza oczywistymi kwestiami związanymi z obiektami i obszarami, również wszystkich aspektów zagospodarowania przestrzennego mogących mieć wpływ na kondycję środowiska kulturowego. Formułowane są one w trybie nakazów, zakazów, dopuszczeń i ograniczeń.

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego gminy Rychwał zatwierdzony został Uchwałą Nr X/60/03 Rady Miejskiej w Rychwale z dnia 9 października 2003 r.

W § 6, pkt 13 przedstawiono obiekty objęte ochroną konserwatorską (zabytki architektury, budownictwa, parki, cmentarze, stanowiska archeologiczne). Poniżej zamieszczono wnioski konserwatorskie:

1. W obrębie strefy ochrony konserwatorskiej zespołów dworsko-parkowych obowiązuje:

- a) historyczna parcelacja (zgodnie z zasadą niepodzielności),
- b) zachowanie zabytkowej zieleni,
- c) zachowanie zabytkowej zabudowy,
- d) podporządkowanie nowych obiektów układowi zabytkowemu w zakresie lokalizacji, skali i formy,

e) użytkowanie nie kolidujące z historyczną funkcją obiektu.

2. Na terenie cmentarzy objętych ochroną konserwatorską obowiązuje:

- a) historyczna parcelacja,
- b) historyczne rozplanowanie,
- c) zachowanie zabytkowej sztuki sepulkralnej i ogrodzenia,
- d) zachowanie zabytkowej zieleni.

3. Na obszarze strefy „A” i „B” ochrony konserwatorskiej układu urbanistycznego miasta Rychwała obowiązuje:

- a) historyczne rozplanowanie,
- b) historyczna linia zabudowy,
- c) historyczna parcelacja; niezbędne zmiany wymagają uzgodnienia konserwatora zabytków,
- d) zachowanie zabytkowej zabudowy (obiekty wpisane do rejestru zabytków),
- e) zachowanie zabytkowej zieleni,
- f) zharmonizowanie nowych obiektów (zabudowa uzupełniająca, plombowa) z zabudową zabytkową w zakresie skali, formy (bryła, artykulacja architektoniczna), materiału, kolorystyki,
- g) podporządkowanie nowych obiektów wyposażenia ulic i placów (mała architektura, reklamy, nawierzchnie, oświetlenie itp.) układowi zabytkowemu.

4. Na obszarze strefy ochrony reliktyw archeologicznych, działalność inwestycyjna może być prowadzona wyłącznie pod nadzorem konserwatorskim. W związku z tym niezbędne jest powiadomienie urzędu konserwatorskiego o planowanych w tym rejonie pracach ziemnych.

5. Wszelkie zmiany planowane w obiektach i na obszarach objętych ochroną konserwatorską oraz w bezpośrednim sąsiedztwie stref ochrony, takie jak:

- a) w odniesieniu do zabudowy – rozbiórki, remonty, przebudowy, budowy,
- b) w odniesieniu do zieleni – wycinki, nasadzenia, prace porządkowe i pielęgnacyjne,
- c) podziały geodezyjne,
- d) prace ziemne,
- e) zmiany sposobu użytkowania,
- f) zmiany sposobu zagospodarowania (plany zagospodarowania, decyzje o warunkach zabudowy)

wymagają uzgodnienia Kierownika Delegatury Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Koninie, działającego z upoważnienia Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu.

Uchwałą Nr XXXVI/290/10 Rada Miejska w Rychwale w dniu 3 marca 2010 r. przyjęła zmianę miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy i miasta Rychwał Etap I. W § 13 wprowadzono tutaj następujące ustalenia dotyczące ochrony zabytków i dóbr kultury współczesnej:

1. Teren w Rychwale, przedstawiony na załączniku nr 5 położony jest w obrębie strefy ochrony konserwatorskiej układu urbanistycznego Rychwała, wpisanej do rejestru zabytków (A-466/207 z dnia 31 grudnia 1991 r). Wszelkie inwestycje na działce o nr ewidencyjnym 1271/8 wymagają uzyskania przez inwestora pozwolenia Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu – Kierownika Delegatury w Koninie. Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, podczas inwestycji związanych z robotami ziemnymi, wymagane jest prowadzenie prac archeologicznych w zakresie uzgodnionym pozwoleniem na badania archeologiczne WWKZ w Poznaniu – Kierownika Delegatury w Koninie.

2. Teren w Rychwale, przedstawiony na załączniku nr 6 położony jest pomiędzy strefami ochrony konserwatorskiej układu urbanistycznego Rychwała i dawnego parku dworskiego, wpisanymi do rejestru zabytków. Planowane zagospodarowanie i zabudowa tego terenu powinny być zharmonizowane z zabytkowym otoczeniem w zakresie skali i formy architektonicznej. Inwestycje na tym terenie wymagają uzyskania przez inwestora pozytywnej opinii WWKZ w Poznaniu – Kierownika Delegatury w Koninie. Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, podczas inwestycji związanych z robotami ziemnymi, wymagane jest prowadzenie prac archeologicznych w zakresie uzgodnionym pozwoleniem na badania archeologiczne WWKZ w Poznaniu – Kierownika Delegatury w Koninie.

3. Na terenie działki nr 79/2 (6MN/U) w Jaroszewiczach Rychwałskich wskazanym na załączniku nr 12 znajduje się strefa występowania zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych. Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, na obszarach występowania stanowisk archeologicznych oraz w strefie ich ochrony, podczas inwestycji związanych z robotami ziemnymi, wymagane jest prowadzenie prac archeologicznych w zakresie uzgodnionym pozwoleniem na badania archeologiczne Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu – Kierownika Delegatury w Koninie.

4. Na obszarze całego planu w przypadku realizacji inwestycji związanych z szerokopłaszczyznowymi pracami ziemnymi w szczególności drogami, hałami

przemysłowymi, dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego ustala się obowiązek przeprowadzenia:

- rozpoznawczych badań powierzchniowo – sondażowych,
- ratowniczych badań wykopaliskowych wyprzedzających inwestycję na wytypowanych stanowiskach archeologicznych,
- badań archeologicznych na nowych obiektach archeologicznych,
- stałego nadzoru archeologicznego podczas odhumusowania terenu.

Wszelkie prace archeologiczne muszą być uzgodnione pozwoleniem WUOZ w Poznaniu – Delegatura w Koninie.

5. W przypadku odkrycia w trakcie robót budowlanych na pozostałych terenach objętych planem przedmiotów, co do których istnieje przypuszczenie, iż są one zabytkami, należy postępować zgodnie z przepisami szczególnymi.

W dniu 18 sierpnia 2011 r. Uchwałą Nr XI/90/11 w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy i miasta Rychwał - Etap II zapewniono ochronę dziedzictwa kulturowego wprowadzając następujące zapisy w § 13:

1. Teren Placu Wolności w Rychwale, przedstawiony na załączniku nr 22 położony jest w obrębie strefy ochrony konserwatorskiej układu urbanistycznego Rychwała, wpisanej do rejestru zabytków (A-466/207 z dnia 31 grudnia 1991 r.). Planowane zagospodarowanie rynku należy podporządkować układowi zabytkowemu. Plac wymaga rewitalizacji, wskazane jest przywrócenie historycznego wyposażenia: np. bruk, pompa. Projektowana zabudowa powinna być zharmonizowana z zabytkowym otoczeniem w zakresie lokalizacji, skali, formy architektonicznej. Wszelkie inwestycje na terenie przedstawionym na zał. nr 22 wymagają uzyskania przez inwestora pozwolenia Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu – Kierownika Delegatury w Koninie. Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, podczas inwestycji związanych z robotami ziemnymi, wymagane jest prowadzenie prac archeologicznych w zakresie uzgodnionym pozwoleniem na badania archeologiczne WWKZ w Poznaniu – Kierownika Delegatury w Koninie.

2. Część terenu zespołu dworsko – parkowego w Rychwale na działce nr 1388/10 oraz część działki nr 1368/11 przedstawione na załączniku nr 13 położone są w obrębie strefy ochrony konserwatorskiej układu urbanistycznego Rychwała, wpisanej do rejestru zabytków (A-466/207 z dnia 31 grudnia 1991 r.). Wszelkie tereny przylegające do nich, przedstawione na załączniku nr 13, za wyjątkiem drogi krajowej KD-GP oraz drogi serwisowej KD-D, obejmuje się

ochroną planem. Planowane zagospodarowanie wszystkich terenów przedstawionych na załączniku nr 13 należy podporządkować układowi zabytkowemu. Wszelkie inwestycje na terenie przedstawionym na zał. nr 13 wymagają uzyskania przez inwestora pozwolenia Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu – Kierownika Delegatury w Koninie. Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, podczas inwestycji związanych z robotami ziemnymi, wymagane jest prowadzenie prac archeologicznych w zakresie uzgodnionym pozwoleniem na badania archeologiczne WWKZ w Poznaniu – Kierownika Delegatury w Koninie.

3. Teren działki nr 1410/10 w Rychwale, przeznaczony w planie dla realizacji zabudowy mieszkaniowej jednorodzinnej, oznaczony symbolem U/MN, przedstawiony na załączniku nr 11 obejmuje się ochroną planem. Teren jest położony w sąsiedztwie kościoła parafialnego p.w. św. Trójcy, na obszarze dawnej ziemi parafialnej, także pomiędzy strefami ochrony konserwatorskiej układu urbanistycznego Rychwała i dawnego parku dworskiego, wpisanymi do rejestru zabytków. Planowane zagospodarowanie i zabudowa tego terenu powinny być zharmonizowane z zabytkowym otoczeniem w zakresie skali i formy architektonicznej. Zabudowa powinna mieć dachy strome pokryte dachówką, wysokość zabudowy nie może przekroczyć dwóch kondygnacji nadziemnych. Inwestycje na tym terenie wymagają uzyskania przez inwestora pozytywnej opinii WWKZ w Poznaniu – Kierownika Delegatury w Koninie.

Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, podczas inwestycji związanych z robotami ziemnymi, wymagane jest prowadzenie prac archeologicznych w zakresie uzgodnionym pozwoleniem na badania archeologiczne WKZ w Poznaniu – Kierownika Delegatury w Koninie.

4. Na terenach wskazanych graficznie na załącznikach nr 8 i nr 20 w Rychwale, wyznacza się strefy ochrony konserwatorskiej stanowisk archeologicznych. Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, na obszarach występowania stanowisk archeologicznych oraz w strefie ich ochrony, podczas inwestycji związanych z robotami ziemnymi, wymagane jest prowadzenie prac archeologicznych w zakresie uzgodnionym pozwoleniem na badania archeologiczne Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków – Delegatura w Koninie przed uzyskaniem pozwolenia na budowę.

5. Na obszarze całego planu w przypadku realizacji inwestycji związanych z szerokopłaszczyznowymi pracami ziemnymi w szczególności drogami, hałami przemysłowymi, dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego ustala

się obowiązek przeprowadzenia:

- rozpoznawczych badań powierzchniowo – sondażowych,
- ratowniczych badań wykopaliskowych wyprzedzających inwestycję na wytypowanych stanowiskach archeologicznych,
- badań archeologicznych na nowych obiektach archeologicznych,
- stałego nadzoru archeologicznego podczas odhumusowania terenu.

Wszelkie prace archeologiczne muszą być uzgodnione pozwoleniem WUOZ w Poznaniu – Delegatura w Koninie.

6. W przypadku odkrycia w trakcie robót budowlanych na pozostałych terenach objętych planem przedmiotów, co do których istnieje przypuszczenie, iż są one zabytkami, należy wstrzymać wszelkie roboty mogące uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot, zabezpieczyć, przy użyciu dostępnych środków, ten przedmiot i miejsce jego odkrycia oraz niezwłocznie zawiadomić o tym wojewódzkiego konserwatora zabytków w Poznaniu – Kierownika Delegatury w Koninie, a jeśli nie jest to możliwe, Burmistrza Rychwała, należy postępować zgodnie z przepisami art. 32 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Kolejna zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy i miasta Rychwał – Etap IV, została wprowadzona Uchwałą Nr IX/72/11 w dniu 21 czerwca 2011 r. Również w tym przypadku zapewniono ochronę archeologicznego dziedzictwa archeologicznego, poprzez wyznaczenie na załącznikach graficznych stref ochrony stanowisk archeologicznych oraz wprowadzeniu w tekście zmiany następujących zapisów (§ 13):

Na obszarze objętym planem na załącznikach nr 1 w Jaroszewicach Rychwalskich, nr 7 w obrębie Grabowa wyznacza się strefy ochrony konserwatorskiej stanowisk archeologicznych. Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, na obszarach występowania stanowisk archeologicznych oraz w strefie ich ochrony, podczas inwestycji związanych z robotami ziemnymi, wymagane jest prowadzenie prac archeologicznych w zakresie uzgodnionym pozwoleniem na badania archeologiczne Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków – Delegatura w Koninie przed uzyskaniem pozwolenia na budowę.

Przy zadaniach inwestycyjnych związanych z szerokopłaszczyznowymi pracami ziemnymi (m.in. drogi, hale przemysłowe) ustala się w obrębie szerokopłaszczyznowych zadań inwestycyjnych obowiązek przeprowadzenia: rozpoznawczych badań powierzchniowo - sondażowych, ratowniczych badań

wykopaliskowych wyprzedzających inwestycję na wytypowanych stanowiskach archeologicznych, badań archeologicznych na nowych obiektach archeologicznych. Wszystkie prace archeologiczne muszą być uzgodnione z pozwoleniem WUOZ w Poznaniu – Delegatura w Koninie przed uzyskaniem pozwolenia na budowę.

Na pozostałych terenach objętych planem, w przypadku odkrycia w trakcie robót budowlanych przedmiotów, co do których istnieje przypuszczenie, iż są one zabytkami, należy postępować zgodnie z przepisami art. 32 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Etap V zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy i miasta Rychwał, uchwalony w dniu 17 stycznia 2013 r. (Uchwała nr XXXII/246/13) w § 13 wprowadził następujące ustalenia w zakresie ochrony dziedzictwa archeologicznego:

Na całych terenach przedstawionych na załącznikach: nr 1 w Kucharach Kościelnych i nr 2 w Świąciach, wyznacza się strefy ochrony konserwatorskiej stanowisk archeologicznych. Na terenach tych, dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, podczas inwestycji związanych z robotami ziemnymi, wymagane jest prowadzenie prac archeologicznych zgodnie z przepisami ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

2. Na obszarze całego planu w przypadku realizacji inwestycji związanych z szerokopłaszczyznowymi pracami ziemnymi związanymi z budową dróg, dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego ustala się obowiązek przeprowadzenia:

- rozpoznawczych badań powierzchniowo – sondażowych,
- ratowniczych badań wykopaliskowych wyprzedzających inwestycję na wytypowanych stanowiskach archeologicznych
- badań archeologicznych na nowych obiektach archeologicznych,
- stałego nadzoru archeologicznego podczas odhumusowania terenu.

Wszelkie prace archeologiczne podlegają przepisom ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Uchwałą Rady Miejskiej Nr XXXII/247/13 z dnia 17 stycznia 2013 r. przyjęto kolejną zmianę planu zagospodarowania przestrzennego gminy i miasta Rychwał – Etap VI. Na załącznikach graficznych dołączonych do planu zaznaczono strefy ochrony dziedzictwa kulturowego. Natomiast w tekście zmiany planu, w § 13, zawarto następujące wytyczne:

1. Teren przedstawiony na załączniku nr 3 w Dąbroszynie obejmuje się ochroną

planem. Zabudowę terenu, w zakresie lokalizacji, skali i formy architektonicznej, należy zharmonizować z położonym w sąsiedztwie zabytkowym kościołem p.w. św. Rocha oraz zespołem dworsko – parkowym. Zabudowa powinna mieć dachy strome pokryte dachówką, wysokość zabudowy nie może przekroczyć jednej kondygnacji nadziemnej z poddaszem nieużytkowym. Inwestycje na tym terenie wymagają przestrzegania przepisów odrębnych w zakresie ochrony zabytków. Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, podczas inwestycji związanych z robotami ziemnymi, wymagane jest prowadzenie prac archeologicznych zgodnie z przepisami ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

2. Teren przedstawiony na załączniku nr 7 w Rychwale położony jest w obrębie strefy ochrony konserwatorskiej układu urbanistycznego Rychwała, wpisanej do rejestru zabytków. Planowane zagospodarowanie terenu powinno być zharmonizowane z zabytkowym otoczeniem. Należy zachować historyczną linię zabudowy od strony rynku. Wysokość zabudowy do dwóch kondygnacji nadziemnych. Dachy zabudowy strome pokryte dachówką. Detal architektoniczny inspirowany historycznym. Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, podczas inwestycji związanych z robotami ziemnymi, wymagane jest prowadzenie prac archeologicznych zgodnie z przepisami ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

3. Na całych terenach przedstawionych na załącznikach nr 5 i 10 w obrębie Rychwał oraz na części terenu przedstawionego na załączniku graficznym nr 8 w obrębie Rychwał dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, podczas inwestycji związanych z robotami ziemnymi, wymagane jest prowadzenie prac archeologicznych zgodnie z przepisami ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

4. Na obszarze całego planu w przypadku realizacji inwestycji związanych z szerokopłaszczyznowymi pracami ziemnymi związanymi z budową dróg i hal przemysłowych, dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego ustala się obowiązek przeprowadzenia:

- rozpoznawczych badań powierzchniowo – sondażowych,
- ratowniczych badań wykopaliskowych wyprzedzających inwestycję na wytypowanych stanowiskach archeologicznych,
- badań archeologicznych na nowych obiektach archeologicznych,
- stałego nadzoru archeologicznego podczas odhumusowania terenu.

Wszelkie prace archeologiczne podlegają przepisom ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Uchwałą Nr XXXII/248/13 Rady Miejskiej w Rychwale z dnia 17 stycznia 2013 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy i miasta Rychwał – Etap VII, wprowadzono kolejne zmiany do planu zagospodarowania przestrzennego. W § 13 zapisano, iż:

Cały teren objęty planem położony jest w strefie występowania zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych. Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, podczas inwestycji związanych z robotami ziemnymi, wymagane jest prowadzenie prac archeologicznych zgodnie z przepisami ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Z kolei w § 7 następnej zmiany, przyjętej Uchwałą Nr XLV/325/13 Rady Miejskiej w Rychwale z dnia 30 grudnia 2013 r. w sprawie uchwalenia zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy i miasta Rychwał w zakresie wybranych terenów w obrębach Święcia, Franki, Czyżew, Dąbroszyn, Wardężyn, zawarto następujące zapisy dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego:

1) w obrębie jednostki planistycznej A, na wschód od zabudowań miejscowości Święcia na terenie A6.ZC, w lesie zlokalizowany jest nieczynny cmentarz ewangelicko – augsburski z 1 poł. XIX; wszelkie działania w obrębie cmentarza wymagają uzgodnienia z WWKZ w Poznaniu – Kierownika Delegatury w Koninie; ustala się ochronę zabytku poprzez:

- a) zachowanie historycznego podziału,
- b) utrzymanie historycznych granic cmentarza, historycznej zieleni w tym drzew, uzupełnianie braków tymi samymi gatunkami drzew,
- c) zachowanie pozostałości sztuki sepulkralnej, w tym nagrobków oraz zachowanie historycznych ogrodzeń, z możliwością ich odtworzenia,
- d) zakaz zabudowy;

2) na terenach C35.MN/U, C36.RM zlokalizowany jest budynek podlegający ochronie konserwatorskiej – dawny ośmiorak dworski, wzniesiony ok. 1916 r., stanowiący część zespołu dworsko-folwarcznego w Dąbroszynie; planowane inwestycje wymagają uzgodnienia WWKZ w Poznaniu – Kierownika Delegatury w Koninie;

3) wyznacza się strefy ochrony konserwatorskiej stanowisk archeologicznych w obrębie wszystkich trzech jednostek planistycznych, zgodnie z zasięgiem wyznaczonym na rysunku planu, dla których ustala się:

a) w przypadku realizacji inwestycji związanych z szerokopłaszczyznowymi pracami ziemnymi, w szczególności drogami, halami przemysłowymi, dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego ustala się obowiązek przeprowadzenia:

- rozpoznawczych badań powierzchniowo – sondażowych,
- ratowniczych badań wykopaliskowych wyprzedzających inwestycję na wytypowanych stanowiskach archeologicznych,
- badań archeologicznych na nowych obiektach archeologicznych,
- stałego nadzoru archeologicznego podczas odhumusowania terenu.

b) wszelkie prace archeologiczne muszą być uzgodnione pozwoleniem WWKZ w Poznaniu – Delegatura w Koninie oraz ustala się:

- obowiązek współdziałania inwestora, który zamierza podjąć działania budowlane, inżynierskie i inne roboty ziemne, w tym ewentualne prace związane z realizacją elektrowni wiatrowych oraz elementów infrastruktury technicznej i drogowej, z organem właściwym do spraw ochrony dziedzictwa kulturowego, na zasadach określonych przepisami szczególnymi, dotyczącymi ochrony zabytków,
- w przypadku realizacji inwestycji na terenie w obrębie strefy – obowiązek przeprowadzenia obserwacji archeologicznej w formie nadzoru archeologicznego prowadzonego w trakcie trwania inwestycji, w zakresie uzgodnionym pozwoleniem na badania archeologiczne WWKZ Delegatura w Koninie przed uzyskaniem pozwolenia na budowę, zgodnie z przepisami szczególnymi dotyczącymi ochrony zabytków.

Natomiast Uchwała Nr LII/389/14 Rady Miejskiej w Rychwale z dnia 4 września 2014 r. w sprawie uchwalenia zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy i miasta Rychwał w zakresie wybranych terenów – Etap XI, przyniosła, w § 3.4. następujące zapisy w odniesieniu do obszarów i obiektów zabytkowych:

- 1) na obszarze objętym planem występują strefy ochrony konserwatorskiej, w których zasady ochrony określono w ustaleniach szczegółowych dla odpowiednich terenów funkcjonalnych;
- 2) na terenie objętym planem występują strefy ochrony konserwatorskiej zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych, dla których określono następujące zasady ochrony:

a) dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, na obszarach występowania stanowisk archeologicznych oraz w strefie ich ochrony, podczas inwestycji związanych z robotami ziemnymi należy przeprowadzić badania archeologiczne w takim zakresie, w jakim roboty ziemne zagrażają stanowisku archeologicznemu,

b) dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego ustala się w obrębie szeroko płaszczyznowego zadania inwestycyjnego (drogi, hale przemysłowe, zakładu usługowe o dużej powierzchni) obowiązek przeprowadzenia:

- rozpoznawczych badań powierzchniowo – sondażowych,
- ratowniczych badań wykopaliskowych wyprzedzających inwestycję na wytypowanych stanowiskach archeologicznych,
- badań archeologicznych na nowych obiektach archeologicznych,
- stałego nadzoru archeologicznego podczas odhumusowania terenu,

3) na obszarze objętym planem nie występują dobra kultury współczesnej.

Kolejne zmiany w planowaniu przestrzennym gminy wprowadzono Uchwałą Nr XIII/80/15 Rady Miejskiej w Rychwale z dnia 6 listopada 2015 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy i miasta Rychwał - Etap XII. W § 14 wprowadzono następujące zapisy:

Część terenu objęta planem przedstawiona na załączniku nr 3 znajduje się w granicach wpisanego do rejestru zabytków układu urbanistycznego miasta Rychwał (A-466/2007 z dnia 31 grudnia 1991 r.) Zagospodarowanie terenu w granicach historycznego układu urbanistycznego powinno spełniać warunki konserwatorskie. Planowane zagospodarowanie terenu powinno być zharmonizowane z zabytkowym otoczeniem. Zabudowę terenu, w zakresie lokalizacji, skali i formy architektonicznej, należy zharmonizować z obiektami położonymi w sąsiedztwie. Detal architektoniczny inspirowany historycznym. Podziały geodezyjne, zmiany sposobu użytkowania i zagospodarowania terenu i budynków, wszelkie roboty budowlane oraz wycinki i nasadzenia wymagają przestrzegania ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, podczas inwestycji związanych z robotami ziemnymi, na terenach historycznego układu urbanistycznego wymagane jest prowadzenie prac archeologicznych zgodnie z przepisami ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Ochronę konserwatorską zapisano również w kolejnej zmianie planu, przyjętej Uchwałą Nr XXXIX/259/17 Rady Miejskiej w Rychwale z dnia 22

listopada 2017 r. w sprawie „Zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy i miasta Rychwał – Etap XIV część A”.

§ 13. Ustala się ochronę konserwatorską dla terenów:

1) terenu przedstawionego na załączniku graficznym nr 1 w obrębie Dąbroszyn oznaczonego symbolem 1MN/U, znajdującego się w bezpośrednim sąsiedztwie historycznego zespołu dworsko-folwarcznego w Dąbroszynie;

2) terenu przedstawionego na załączniku graficznym nr 2 w obrębie Rychwał oznaczonego symbolem U/MN, znajdującego się w obrębie historycznego układu urbanistycznego Rychwała, poza granicami obszaru wpisanego do rejestru zabytków.

2. Podziały geodezyjne, zmiany sposobu użytkowania i zagospodarowania terenu, wszelkie roboty budowlane na terenach ustalonej planem ochrony konserwatorskiej wymagają przestrzegania ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Zapisy dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego wprowadzono także w § 8 Miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy i miasta Rychwał w zakresie wybranych terenów – Etap XV, przyjętego Uchwałą Nr XVI/123/20 Rady Miejskiej w Rychwale z dnia 17 lutego 2020 r.

1. Występujące w granicach obszaru objętego planem stanowisko archeologiczne 60-41/7 objęte jest ochroną na podstawie przepisów odrębnych.

Uchwałą nr XXXVIII/276/21 Rady Miejskiej w Rychwale z dnia 30 grudnia 2021 r. przyjęto miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego w zakresie wybranych terenów – Etap XVI, w którym wprowadzono następujące zapisy dotyczące obiektów i obszarów zabytkowych:

§ 7. W zakresie zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych oraz dóbr kultury współczesnej, ustala się: 1) ochronę historycznego układu urbanistycznego, nr rej. zabytków 466/207/A z dnia 31 grudnia 1991 r.; 2) strefy ochrony konserwatorskiej stanowisk archeologicznych, obejmujące: a) stan. nr 14, obszar AZP 58-39/41, b) stan. nr 17, obszar AZP 58-39/44, c) stan. nr 6, obszar AZP 58-39/6; d) stan. nr 19, obszar AZP 59-38/151, e) stan. nr 15, obszar AZP 59-39/76, f) stan. nr 5, obszar AZP 60-39/5, g) stan. nr 7, obszar AZP 60-39/7, h) stan. nr 24, obszar AZP 60-39/74; 3) w układzie urbanistycznym wskazanym w pkt 1: a) obowiązek zharmonizowania obiektów małej architektury z zabytkowym otoczeniem, b) zakaz stosowania nośników reklamowych, z wyłączeniem szyldów, c) zakaz lokalizacji tymczasowych obiektów budowlanych, d) zakaz stosowania masztów oraz urządzeń

technicznych montowanych na masztach, e) obowiązek zharmonizowania nowych nasadzeń z zabytkowym otoczeniem, f) stosowanie dachów dwuspadowych o symetrycznym kącie nachylenia połaci dachowej od 20° do 45° w układzie kalenicowym w stosunku do drogi, g) dopuszczalne materiały pokrycia połaci dachów zgodnie z historycznymi rozwiązaniami, h) zakaz stosowania ogrodzeń z elementów prefabrykowanych, i) nakaz uzyskania pozwolenia właściwego konserwatora zabytków na wszelkie prace związane z zabudową i zagospodarowaniem terenu; 4) w strefach wymienionych w pkt 2 dopuszcza się działalność inwestycyjną zgodnie z przepisami odrębnymi.

Zapisy w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego wynikają z treści zawartej w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego i każdorazowo są uzgadniane z konserwatorem zabytków.

8.3. Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych

Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, zgodnie z § 4 ust. 2 Rozporządzenia Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. Nr 212, poz. 2153), wydanego na podstawie art. 88 ust. 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, opracowuje wójt (burmistrz, prezydent miasta). Plan ten podlega uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków oraz właściwym terenowym organem obrony cywilnej na obszarze powiatu. Jak wskazuje § 3 ust. 3 pkt 1-3 i ust. 5 cyt. Rozporządzenia plan ochrony zabytków zawiera w szczególności informacje niezbędne do realizacji prac przygotowawczych oraz sprawnego koordynowania i zarządzania ochroną w poszczególnych etapach działania, wykaz osób uprawnionych do podejmowania decyzji i kierowania ochroną, wyszczególnienie sposobów przepływu informacji na wszystkich stopniach zarządzania. Dokument ten sporządzany jest według instrukcji przygotowania i realizacji planów ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, stanowiącej załącznik do wskazanego Rozporządzenia.

Gmina Rychwał posiada opracowany w 2005 r. plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych. Plan ten jest corocznie aktualizowany.

9. Charakterystyka i ocena stanu zachowania obiektów wpisanych do rejestru zabytków

Zabytki nieruchome na terenie gminy Rychwał, wpisane do rejestru zabytków, prezentują zróżnicowany stan zachowania.

DĄBROSZYN - zespół dworski

Dzieje majątku w Dąbroszynie, należącego do dóbr rychwalskich sięgają poł. XVI w. Należały wówczas do rodziny Złotowskich, fundatorów kościoła parafialnego w Rychwale. W 1 poł. XIX w. zadłużony majątek został przejęty przez Skarb Państwa i sprzedany Xaweremu Potworowskiemu, który pobudował dwór i założył wokół niego park. Po 1945 r. w budynku dworu umieszczono szkołę podstawową, oficyna pełniła funkcje mieszkalne. Pod koniec I. 80 XX w. ze względu na zły stan techniczny dworu, podjęto decyzję o zaadaptowaniu na cele oświatowe dawnej oficyny, do której w latach 1990-1991 dobudowano dwa segmenty.

Dwór murowany, otynkowany, założony na planie wydłużonego prostokąta. Bryła jednokondygnacyjna z użytkowym poddaszem, częściowo podpiwniczona, nakryta dachem naczółkowym pokrytym papą. Na osi elewacji frontowej dwukondygnacyjny pseudoryzalit zwieńczony trójkątnym szczytem, akcentowany kanelowanymi pilastrami. Od zachodu dwuosiowa wystawka. Otwory okienne prostokątne w profilowanych opaskach. Nieużytkowany obiekt znajduje się w bardzo złym stanie technicznym. W murach obwodowych liczne pęknięcia i ubytki, zwłaszcza w elewacji wschodniej i zachodniej. Konstrukcja dachu w części południowej zawalona do wnętrza budynku, pokrycie dachowe z licznymi ubytkami. Szczątkowo zachowana stolarka okienna i drzwiowa.

Oficyna usytuowana wzdłuż północnej granicy parku. Budynek murowany, jednokondygnacyjny z użytkowym poddaszem, nakryty dachem naczółkowym pokrytym dachówką. Stan zachowania dobry, po remoncie przeprowadzonym w 2010 r.

Park założony w stylu krajobrazowym, zachowany w pierwotnych granicach, z zachowanym częściowo układem dróg i alejek spacerowych. Uzupełnieniem układu przestrzennego jest niewielki staw w południowo-wschodnim narożniku (teren ze stawem wygrodzony ze względu na zapewnienie bezpieczeństwa dzieci uczęszczających do szkoły). W parku występuje kilkanaście gatunków drzew z dominacją kasztanowca, robinii akacjowej, jesionu i grabu. Zachowany pierwotny wjazd poprzez murowaną bramę usytuowaną w części południowo-wschodniej. Teren na południe od dworu pozbawiony drzew,

wykorzystywany jako boisko szkolne. Zieleń na bieżąco porządkowana, usuwane są drzewa obumarłe i zagrażające bezpieczeństwu. W 2017 r. zamontowano elementy „zielonej szkoły”: ławki, stoły, tablice edukacyjne. Wskazane oczyszczenie z samosiewów części zachodniej i południowej oraz uzupełnienie zieleni parkowej o nowe nasadzenia drzew i krzewów ozdobnych.

Zespół dworski jest własnością Gminy Rychwał.

GROCHOWY - zespół kościoła par. p.w. św. Doroty

Kościół zbudowany w latach 1908-1912 w stylu neoklasycystycznym. Budowla murowana, założona na planie wydłużonego prostokąta z prezbiterium zbliżonym do kwadratu i dwiema kaplicami tworzącymi transept. Od strony północno-zachodniej do prezbiterium przylega zakrystia, od strony północno-wschodniej salka parafialna. W części południowej czterokondygnacyjna wieża nakryta baniastym hełmem z krzyżem. Dachy kryte dachówką karpiówką. Bogaty detal architektoniczny: profilowane gzymsy, kolumny, trójkątne szczyty, pilastry, fryzy w formie konsolk, otwory okienne zamknięte łukiem pełnym w profilowanych opaskach. Wnętrze jednonawowe, czteroprzęsłowe, przekryte sklepieniem żaglastym. Obiekt utrzymany w dobrym stanie. W 1992 r. wymieniono posadzkę w prezbiterium, odnowiono wnętrze kościoła. W latach 2005-2009 przeprowadzono remont elewacji, obecnie odnowione. W latach 2012-2013 zagospodarowano teren wokół kościoła wraz z naprawą i uzupełnieniem elementów ogrodzenia. W 2018 r. wykonano remont dachu (naprawa więźby, wymiana ceramicznego pokrycia).

Na cmentarzu przykościelnym znajdują się nagrobki właścicieli dóbr Siąszyce: Piotra Gałczyńskiego, zm. 1827 r. i jego syna Wojciecha, który wrócił do rodzinnej ziemi z Syberii po latach zesłania za udział w powstaniu listopadowym, zmarł w 1860 r. Nagrobki wykonane z piaskowca, po konserwacji przeprowadzonej w 2017 r.

GROCHOWY - cmentarz rzymskokatolicki

Założony w 1 poł. XIX w., położony w odległości ok. 150 m od kościoła, po stronie południowej drogi Siąszyce – Grochowy. Najstarszy zachowany nagrobek z 1880 r. Licznie zachowane nagrobki i mogiły z 1 poł. XX w. oraz starodrzew z dominacją dębu. Na cmentarzu mogiła powstańców styczniowych. Utrzymany w dobrym stanie.

KUCHARY KOŚCIELNE - kościół par. p.w. Wszystkich Świętych

Kościół wzniesiony w 1795 r. na miejscu poprzedniego, wzmiankowanego w 1449 r. Budowla drewniana, orientowana, konstrukcji zrębowej, oszalowana,

na rzucie prostokąta z prezbiterium zamkniętym trójbocznie. Dachy kryte blachą. Na osi dachu wieżyczka na sygnaturkę zwieńczona cebulastym hełmem z latarnią. Wnętrze jednonawowe, salowe, przekryte stropem, od zachodu chór muzyczny wsparty na dwóch spiralnych kolumnach.

W latach 1990-1991 odnowiono wnętrze kościoła. W roku 2008 zainstalowano system wykrywania pożaru i sygnalizacji włamania i napadu. W 2013 r. wykonano remont obiektu obejmujący m.in. wzmocnienie drewnianych belek stropowych, naprawę konstrukcji więźby dachowej i wieży, wymianę oszalowania, wymianę pokrycia dachu z blachy na gont, wieży na blachę miedzianą, wymianę stolarki okiennej i naprawę stolarki drzwiowej.

KUCHARY KOŚCIELNE - cmentarz rzymskokatolicki

Założony w 1 poł. XIX w., usytuowany wśród pól uprawnych, w odległości ok. 500 m na południe od kościoła. Najstarszy zachowany nagrobek z 1879 r., kilkadziesiąt nagrobków i mogił z 1 poł. XX w. utrzymany w dobrym stanie.

RYCHWAŁ - kościół par. p.w. Świętej Trójcy

Kościół wzmiankowany w 1476 r., przebudowany w 1574 r. z fundacji kasztelana Gabriela Złotkowskiego. Zrujnowany w XVIII w., odbudowany i przebudowany w latach 1790-1800 r. Ze starej budowli zachował się gotycki szczyt fasady. W 1874 r. do korpusu dostawiono dwie kruchty. Budowla murowana, otynkowana, założona na planie prostokąta z prezbiterium od wschodu zakończonym półkolistą apsydą. Dach kryty dachówką, apsyda i zakrystia blachą. Elewacje gładkie, zwieńczone profilowanym gzymsem. Otwory okienne zamknięte półkoliście. Na osi nawy i prezbiterium niewielka latarnia z prześwitem nakryta ostrosłupowym daszkiem. Bryła oszkarpowana. Wnętrze jednonawowe, trójprzęsłowe, ze stropem zdobionym motywami roślinnymi.

Gruntownego remontu świątyni dokonano w latach 1973-1974. Kolejny remont, obejmujący wzmocnienie konstrukcji, remont więźby dachowej, wymianę pokrycia, założenie nowych tynków zewnętrznych przeprowadzono w latach 2000-2001. Nowe tynki wewnętrzne założono w latach 2004-2005. W roku 2010 wymieniono posadzkę, odnowiono wnętrze.

RYCHWAŁ - cmentarz rzymskokatolicki

Założony w 1 poł. XIX w., położony w odległości ok. 700 m na północ od kościoła. Najstarszy zachowany nagrobek z 1879 roku. Licznie zachowane nagrobki z pocz. XX w., w tym właścicieli majątku w Rychwale oraz starodrzew z okazałymi egzemplarzami dębu szypułkowego. Obiekt utrzymany w dobrym stanie.

RYCHWAŁ - relikty starego dworu na wyspie z ogrodem

Dwór na kopcu otoczonym fosą wzniesiony został w 1 poł. XVI w. przez ówczesnych właścicieli dóbr, rodzinę Rychwalskich. Wymieniony po raz pierwszy w spisie zabudowań majątku sporządzonym w 1553 r. Około 1570 r. majątek wraz z należącymi do niego folwarkami przechodzą w ręce rodziny Złotowskich. W 1 poł. XVII w. funkcje mieszkalne dworu na kopcu przejął nowy, parterowy dwór alkierzowy. W 1707 r. jako właściciel majątku występuje Jan Gostyński, w 1787 r. Bogumił Dobrzycki. Od XVIII w. pierwotna siedziba popadała w ruinę. Z kolejnym właścicielem, Jakubem Zygmuntem Kretkowskim należy wiązać budowę ostatniego dworu w pocz. XIX w. Na przestrzeni XIX w. dobra rychwalskie wielokrotnie zmieniały właścicieli; Antoni Brzechwa, Felicjan Taczanowski, Karscy, Józef Wichliński i jego spadkobiercy.

Wraz ze zmianą właścicieli siedziba rychwalska ulegała kolejnym przeobrażeniom, od XVI-wiecznego dworu na kopcu poprzez XVII-wieczny dwór alkierzowy do klasycystycznego dworu z pocz. XIX w. otoczonego niewielkim parkiem krajobrazowym. Park o pow. ok. 2 ha zamknięty jest w regularnych granicach wyznaczonych sztucznie wykopany kanalem, tworzący w rzucie kształt zbliżony do trapezu. Wjazd do parku poprzez aleję wysadzaną drzewami od strony zachodniej. Zrujnowany XIX-wieczny dwór został rozebrany w 2007 r.

Dominującym elementem kompozycyjnym, a zarazem najstarszym zachowanym w obrębie założenia są ruiny pierwotnego dworu znajdujące się na sztucznie usypanym kopcu otoczonym fosą w północno-zachodniej części parku. Do dnia dzisiejszego zachowała się kondygnacja piwnic przekryta sklepieniem kolebkowym, założona na planie zbliżonym do kwadratu. Wejście od strony południowej, pierwotnie poprzez most. Obecnie kopiec gęsto porośnięty drzewami i krzewami. Układ zieleni parkowej w okresie powojennym został zatarty na skutek braku pielęgnacji i dewastacji. Nastąpił bujny rozrost samosiewów i krzewów, który spowodował zatarcie powiązań widokowych wewnątrz parku oraz parku z otoczeniem. Zachowane pojedyncze egzemplarze starodrzewu (dąb, jesion, wiąz).

Obiekt jest własnością prywatną.

10. Obszary największego zagrożenia dla zabytków w gminie

Istotnym zagrożeniem dla elementów dziedzictwa materialnego są katastrofy naturalne, np. pożary, powodzie, wichury, które zwłaszcza w sytuacji złego zabezpieczenia zabytku mogą doprowadzić do fizycznej destrukcji obiektu.

Dużym zagrożeniem, mogącym ostatecznie spowodować całkowite zniszczenie zabytku, jest notoryczne zaniedbywanie bieżących napraw i zaniechanie koniecznych remontów, zwłaszcza obiektów znajdujących się w złym stanie technicznym. Powolne, ale długotrwałe pogarszanie się stanu technicznego zabytku prowadzi w nieunikniony sposób do destrukcji substancji zabytkowej i trwałej utraty części lub całości wartości bazowych. Przyczyną utraty wartości zabytków bywają też niefachowo prowadzone prace remontowe, adaptacyjne lub rewitalizacyjne. Czasami zabytkowe budynki, choć widać, że poddane zostały pracom remontowym, są zadbane i w dobrym stanie technicznym, jednak w trakcie prac uległy znacznym przekształceniom negatywnie wpływającym na autentyczność obiektu i posiadane wartości. Zmiany te dotyczyć mogą wielu różnorodnych aspektów, np. zubożenie wystroju architektonicznego, zmiany formy i materiału stolarki okiennej i drzwiowej, zmiany pokrycia dachu, zmiany faktury i kolorystyki tynków elewacji. Ingerencje mogą dotyczyć również bryły budynku, np. poprzez zmianę formy dachu, rozbudowy, nadbudowy itp.

W przypadku historycznych struktur przestrzennych (układy urbanistyczne, ruralistyczne i zespoły budowlane) największe zagrożenia niosą zmiany związane z rozwojem wsi. Działania inwestycyjne, w wyniku których następują zmiany historycznie ukształtowanych kompozycji, m.in. rozplanowanie placów, przebieg ulic, linie zabudowy, komponowane układy zieleni, przekształcenia brył i gabarytów budynków, a także wprowadzanie w zabytkowy układ przestrzenny nowej, dysharmonijnej zabudowy powodują niekiedy nieodwracalne zmiany i całkowitą utratę wartości tych układów.

Do obszarów zagrożonych zaliczyć należy również dawne zespoły dworskie. Brak nowych funkcji dla obiektów architektonicznych związanych z dawną zabudową rezydencjonalną i gospodarczą, niewielka możliwość ich wykorzystania spowodowała opuszczenie, a w konsekwencji niszczenie obiektów i ich likwidację.

Do najczęstszych przyczyn zniszczeń założeń ogrodowych zaliczyć należy podziały własnościowe w obrębie założenia parkowego, wadliwą gospodarkę oraz wady realizacyjne. Ważne jest, aby całość zabytkowego obszaru pozostawała możliwie w ręku jednego użytkownika, bez dzielenia całości terenu na kilka części i bez wprowadzania kilku użytkowników o różnych, sprzecznych programach użytkowania w obrębie chronionego parku. Największe zniszczenia powodują nieodpowiednie zmiany rodzaju użytkowania parku.

Niekorzystne jest wprowadzanie nowych elementów, sprzecznych z charakterystycznym układem zabytkowym parku. Przyczyną degradacji wartości mogą być też zmiany kompozycyjne, np. nowe rozplanowanie ciągów komunikacyjnych lub niedostosowane do charakteru parku elementy małej architektury, a także nowe, wykonane z nieodpowiednich materiałów nawierzchnie dróg i alejek.

Wadami sprzyjającymi powstawaniu zniszczeń są również nieprawidłowości w zakresie materiału roślinnego. Są to przeważnie niezgodności z miejscowymi warunkami glebowymi, wodnymi lub klimatycznymi, zwłaszcza w przypadku zastosowania form roślinnych introdukowanych. Prowadzi to do powstawania ubytków w kompozycji ogrodowej, a wynika zazwyczaj z niedostatecznej znajomości samych roślin i ich wymagań.

Jako warunek korzystnego wpływu dziedzictwa na wzmocnienie tożsamości społeczności lokalnej wskazuje się upowszechnienie wiedzy na temat lokalnych zabytków i ich wartości. Dlatego *Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami*, jako zagrożenie dla dziedzictwa kulturowego wymienia również brak wiedzy, związany z niedostatecznie rozwiniętą edukacją na rzecz dziedzictwa, skutkujący „niedostatecznym zaangażowaniem społecznym w opiekę nad zabytkami”.

Najważniejszym jednak elementem są możliwości finansowania prac przy obiektach zabytkowych przez różne kategorie osób i instytucji nimi władającymi. Często realne potrzeby znacznie przekraczają kwoty nań przeznaczone. Element finansowy w znaczący sposób hamuje realizację najciekawszych nawet projektów rewitalizacyjnych.

11. Kierunki działań dla realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

11.1. Gminna ewidencja zabytków

Przepisy art. 22 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakładają na wójta gminy obowiązek prowadzenia gminnej ewidencji zabytków. Zgodnie z art. 22, ust. 5 cyt. ustawy w gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków,
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków,
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych i wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem, Gmina Rychwał wykonała i przyjęła w 2011 r. gminną ewidencję zabytków nieruchomości. Gminna ewidencja zabytków będzie podlegała okresowej aktualizacji poprzez:

- wykreślanie z ewidencji zabytków nieruchomości obiektów, które zostały rozebrane, gruntownie przebudowane i utraciły już cechy zabytkowe – w porozumieniu z konserwatorem zabytków,
- uzupełnianie o zmiany stanu prawnego obiektu, jak aktualne formy ochrony – w porozumieniu z konserwatorem zabytków,
- uzupełnianie ewidencji zabytków nieruchomości o nowe obiekty, po otrzymaniu zawiadomienia konserwatora zabytków o wpisie do rejestru zabytków lub włączeniu ich do wojewódzkiej ewidencji zabytków.

Zgodnie z w/w Rozporządzeniem, do końca 2025 r. zostanie wykonana gminna ewidencja zabytków archeologicznych. Ewidencja ta będzie uzupełniana i weryfikowana poprzez włączanie informacji o wszystkich sukcesywnie odkrywanych reliktach przeszłości niezależnie od charakteru badań oraz na podstawie uzyskiwanych wyników badań weryfikacyjnych AZP, zgodnie z informacjami przekazywanymi przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

11.2. Edukacja i promocja w zakresie ochrony zabytków

- włączenie tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego do zajęć szkolnych w szkołach prowadzonych przez gminę,
- organizowanie w ramach zajęć szkolnych wycieczek krajoznawczych, prezentacja najcenniejszych obiektów zabytkowych i ich historii,
- wspieranie działań edukacyjnych w zakresie znaczenia, wartości i ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego,
- wydawanie i wspieranie publikacji, folderów promocyjnych, przewodników poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego,
- udostępnienie gminnej ewidencji zabytków i „Programu opieki nad zabytkami gminy Rychwał na lata 2023-2026” oraz sprawozdań z jego realizacji na stronie internetowej Urzędu Gminy i Miasta,
- uwzględnienie obiektów zabytkowych przy wyznaczaniu nowych tras turystycznych i ścieżek dydaktycznych,
- ustalenie z właścicielami obiektów zabytkowych możliwości i zasad ich

udostępniania dla celów turystycznych,

- udział w szkoleniach i konferencjach poświęconych ochronie dziedzictwa kulturowego,
- współpraca z organizacjami pozarządowymi i instytucjami w zakresie popularyzacji ochrony dziedzictwa kulturowego,
- organizacja i udział w imprezach – koncertach, targach, festynach historycznych – promujących region, w tym dziedzictwo kulturowe,
- organizacja i wsparcie konkursów oraz wystaw związanych z dziedzictwem kulturowym,
- popularyzacja dobrych przykładów rewaloryzacji obiektów zabytkowych na terenie gminy,
- współpraca z sąsiednimi samorządami w celu włączenia lokalnych szlaków turystycznych w system ponadregionalny,
- propagowanie idei społecznej opieki nad zabytkami, współdziałanie i współpraca ze społecznymi opiekunami zabytków,
- uzupełnianie informacji na temat zabytków nieruchomych z terenu gminy zamieszczonych na stronie internetowej Urzędu Gminy i Miasta.

11.3. Działania zmierzające do poprawy stanu zachowania dziedzictwa kulturowego

- informowanie właścicieli obiektów zabytkowych o możliwościach pozyskania środków na odnowę zabytków,
- merytoryczna pomoc właścicielom obiektów zabytkowych w tworzeniu wniosków aplikacyjnych o środki na odnowę zabytków,
- udzielanie dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków nie będących własnością Gminy; zasady udzielania dotacji określone zostały w Uchwale Nr XXXII/197/09 z dnia 6 listopada 2009 r. ze zmianami przyjętymi Uchwałą Nr XXXIX/308/10 z dnia 11 sierpnia 2010 r.,
- podjęcie uchwały w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków,
- planowane jest coroczne wydzielanie określonych kwot na dofinansowanie prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków,

- stworzenie samorządowego systemu preferencji finansowych dla właścicieli obiektów zabytkowych, np. zwolnienia z podatku od nieruchomości warunkowane podjęciem działań zmierzających do ich zabezpieczenia i konserwacji,
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność przestrzeni publicznej (nowe nawierzchnie, kompozycje roślinne, ławki, oświetlenie),
- zachęcanie prywatnych właścicieli do uporządkowania przestrzeni ogrodowej wokół zabytkowych budynków,
- systematyczne prace porządkowe i pielęgnacyjne parku w Dąbroszynie, oczyszczenie z samosiewów części zachodniej i południowej, renowacja kompleksu wodnego, budowa ciągów komunikacyjnych i spacerowych, uzupełnianie zieleni parkowej nowymi nasadzeniami drzew i krzewów ozdobnych,
- remont dworu w Dąbroszynie z adaptacją na cele społeczno - kulturalne; w pierwszym etapie wykonane zostaną prace zabezpieczające elewacji zachodniej, której stan techniczny grozi katastrofą budowlaną, w kolejnych etapach remont murów obwodowych i ścian wewnętrznych, budowa stropów, konstrukcji dachu i pokrycia, montaż stolarki okiennej i drzwiowej; coroczny zakres prac uwarunkowany będzie wielkością środków finansowych pozyskanych na ten cel; planowany termin zakończenia inwestycji 31.10.2026 r.;
- podejmowanie działań o dofinansowanie prac remontowych dworu w Dąbroszynie z funduszy zewnętrznych.

11.4. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami

- wspieranie inicjatyw związanych z obsługą ruchu turystycznego,
- promocja szkolnictwa zawodowego w zakresie konserwacji zabytków i zawodów zanikających, np. garncarstwo, rymarstwo, snycerstwo, kowalstwo, ludwisarstwo, introligatorstwo; zamieszczanie informacji na stronie internetowej Gminy o szkoleniach organizowanych przez ochotnicze hufce pracy, udział młodzieży w warsztatach etnograficznych organizowanych m.in. przez skanseny i urzędy pracy w ramach projektu „Ginące zawody pomysłem na przyszłość”,
- współpraca z urzędami pracy w zakresie szkolenia osób bezrobotnych w rzemiosłach związanych z tradycyjną sztuką budowlaną i tzw. „ginącymi

zawodami”,

- wspieranie tworzenia gospodarstw agroturystycznych; szkolenia dla rolników zainteresowanych prowadzeniem działalności agroturystycznej.

11.5. Określenie zasobów zabytkowych, które można wykorzystać do tworzenia np. tras turystycznych, ścieżek dydaktycznych itp.

Do działań z zakresu opieki nad zabytkami należy również wytyczanie i utrzymywanie szlaków turystycznych, które stanowią jedną z form promocji dziedzictwa kulturowego i wykorzystania jego potencjału. Elementy dziedzictwa kulturowego osadzone w naturalnym otoczeniu stają się coraz istotniejszą składową oferty turystycznej. Obiekty dziedzictwa podnoszą przede wszystkim atrakcyjność turystyczną i zwiększają konkurencyjność miejscowości w staraniach o przyjezdnych. Istotą tworzenia wszelkich szlaków turystycznych (pieszych, rowerowych, konnych, kajakowych, nordic walking, itp.) jest cel, któremu mają służyć, zaś ów determinowany być musi atrakcyjnością miejsc i obiektów, przez które szlak przebiega, bowiem w świecie współczesnej cywilizacji i wysokiej techniki poszukujemy naturalnej przyrody, bogactwa lasów, kryształowego powietrza i czystej wody. W pełnym napięć życiu poszukujemy „miłych wspomnień z dzieciństwa”, ojczystego krajobrazu, w którym odnajdujemy harmonię pól, a w nich, wiejskie dwory, kościoły, chałupy, wiejskie przydrożne kapliczki. Jednocześnie pobyt na wsi uczy szacunku do przyrody i dbania o nią, pokazuje jak ważna jest bioróżnorodność i zachowanie krajobrazu przyrodniczego. Również powrót do korzeni, poznanie dziedzictwa przodków staje się jedną z potrzeb, która może być zrealizowana także dzięki turystyce i jej części składowych.

Walory przyrodniczo-krajobrazowe gminy Rychwał poprzeplatanej wydmami i lasami, łąkami i polami, stanowisko roślinności błotnej "Bagno", korzystne położenie przy skrzyżowaniu ważnych szlaków komunikacyjnych, postaci historyczne i ich działalność, miejsca związane z powstaniem styczniowym, obiekty architektury sakralnej i rezydencjonalnej otoczone parkami, ślady wielokulturowości, przykłady zanikającego ludowego budownictwa drewnianego, cykliczne imprezy, istniejące szlaki turystyczne, stanowią atut turystyczny i poznawczy. Gmina Rychwał jest też integralnie powiązana z otaczającymi ją gminami sąsiednimi. Istniejące w regionie konińskim, a zarazem przecinające tereny gminy szlaki turystyczne, tworzące system o dużym ładunku dydaktycznym, to unikalna forma związku między sąsiednimi

gminami, dla których granice administracyjne nie stanowią przeszkody, lecz wręcz implikują nowatorskie rozwiązania w zakresie szeroko pojętego zaspokajania potrzeb społecznych. Taką efektywną formą związku jest Stowarzyszenie „Solidarni w Partnerstwie” z siedzibą w Starym Mieście, obejmujące swym zasięgiem tereny sześciu gmin: Golina, Grodziec, Rychwał, Rzgów, Stare Miasto i Tuliszków, którego celem jest m.in. promowanie lokalnego dziedzictwa i walorów turystycznych obszaru, rozwój obiektów kultury, itp. Stowarzyszenie było inicjatorem powstania niektórych szlaków turystycznych i jest ich zarządcą, a także współrealizowało projekt dotyczący wspólnej promocji turystycznych walorów gmin, które podpisały porozumienie współpracy o akronimie "TURISA".

Szlaki turystyczne wiodą do najciekawszych pod względem historycznym i przyrodniczym miejscowości, w których znajdują się także najcenniejsze obiekty zabytkowe wymienione w poprzednich rozdziałach:

- *Szlak konny "PODKUTA SZÓSTKA"*, dł. 118 km, przebiega przez gminy: Stare Miasto, Golina, Grodziec, Rychwał, Rzgów i Tuliszków. Na trasie znajduje się sześć stanic oraz drogowskazy i tablice informacyjne. Na terenie gminy Rychwał obejmuje m.in. miejscowości Kuchary Kościelne i Modlibogowice. Zarządcą szlaku jest Stowarzyszenie "Solidarni w Partnerstwie".
- ❖ *Szlak rowerowy „ROWEROWA SZÓSTKA”*, koloru czerwonego, dł. 111 km, prowadzi przez Stare Miasto – Tuliszków – Rychwał – Grodziec – Rzgów – Golina – Stare Miasto. Jest najdłuższym szlakiem południowej części Ziemi Konińskiej. Prowadzi przez tereny rozciągające się między Doliną Rzeki Warty i Równiną Rychwalską. Zarządcą szlaku jest Stowarzyszenie "Solidarni w Partnerstwie".
- ❖ *Szlak rowerowy „WIELKA PĘTLA PUSZCZY PYZDRSKIEJ”*, dł. 30 km, wytyczony głównie na obszarze chronionego krajobrazu, na odcinku w gminie Rychwał pełni rolę łącznika.
- ✓ *SZLAK CYSTERSKI*, kulturowy, z Kalisza poprzez Rychwał, Grodziec, Królików, Kowalewek, Rzgów, wiedzie do klasztoru w Łądzie. Jego koniński odcinek dalej prowadzi poprzez Golinę, Kawnicę, Bieniszew, Kazimierz Biskupi, Gosławice do Konina i dalej do pomorskich posiadłości cysterskich w okolicach Gniewu, Pelplina i Tczewa, kończąc się w Gdańsku - Oliwie.

- ✓ „BURSZTYNOWY SZLAK ROWEROWY”, dł. 60 km, koloru zielonego, na terenie gminy obejmuje m.in. miejscowości Dąbroszyn i Kuchary Kościelne.
- ✓ *DREWNIANE KOŚCIOŁY POWIATU KONIŃSKIEGO*, to szlak kulturowy prezentujący sakralne budownictwo drewniane powiatu konińskiego. Na szlaku znalazło się 14 obiektów - zarówno budowle istniejące, jak i dokumenty (fotografie, obrazy) prezentujące obiekty, których już nie ma. Na terenie gminy obejmuje nieistniejący kościół w Grochowach, uwieczniony na akwareli Wojciecha Kossaka, przedstawiającej jego dawną formę architektoniczną oraz kościół parafialny p. w. Wszystkich Świętych w Kucharach Borowych.
- ✓ *SZLAK ZAMKÓW*, kulturowy, prezentujący zachowane murowane obiekty obronne na terenie powiatu. Są to dawne zamki oraz murowane dwory obronne na kopcu. Szlak zamków prowadzi poprzez: Rychwał (dwór na kopcu) – Grodziec (pozostałości dworu) – Sławsk (pozostałości dworu) – Konin – Przyjmę (kamienica Przyjemskich) – Gosławice (zamek).

Istniejąca sieć szlaków turystycznych nie wyczerpuje możliwości wytyczenia kolejnych szlaków czy ścieżek dydaktycznych. Warto rozważyć projekt utworzenia szlaku kulturowego powiązanego z miejscowościami, które łączy historyczna postać Marcina ze Sławska, herbu Zaremba, doradcy króla Władysława Jagiełły i jego synów, piastującego wiele stanowisk m.in. kasztelana i wojewody kaliskiego oraz starosty generalnego Wielkopolski, uczestnika bitwy pod Grunwaldem, gdzie wystawił i poprowadził własną chorągiew rodową.

Z uwagi na charakterystyczne w krajobrazie kulturowym gminy wyróżniki, mocno splecione z polską kulturą i obyczajowością małe obiekty kultu – kapliczki i krzyże, a także drewniane i drewniano-gliniane obiekty architektury, wskazane byłoby utworzenie specjalnego szlaku rowerowego *śladem małych budowli kultu i architektury drewnianej*, ewentualnie ścieżki dydaktycznej *wielokulturowa gmina* czy związanej z unikalnym stanowiskiem roślinności "Bagno", bądź szlaku nordic walking.

Pozwoliłyby one wzbogacić ofertę poznawczą walorów przyrodniczo – krajobrazowo - historycznych gminy, gdyż perspektywy rozwojowe gminy wiążą się zarówno z pełniejszym wykorzystaniem wspomnianych walorów dla celów turystycznych, jak również wyeksponowaniem istniejących zasobów zabytkowych." Szczególnych szans dla w/w propozycji należałoby upatrywać we współpracy ze Stowarzyszeniem LGD „Solidarni w Partnerstwie”, którego

cele statutowe przewidują tego typu działania.

Gmina mogłaby również wykorzystać współczesną formę odkrywania i popularyzowania dziedzictwa kulturowego, jaką jest questing, czyli zwiedzanie z elementami gier terenowych, wyprawy odkrywców, warsztaty edukacyjne. Ta atrakcyjna forma zwiedzania, niewymagająca inwestycji infrastrukturalnych – trasa zwiedzania nieoznaczona w terenie, łączy we współczesnej turystyce rozrywkę, zabawę z edukacją, emocje. Tematyka szlaków questingowych dotyczy lokalnego dziedzictwa kulturowego, obiektów i miejsc mniej znanych, jednak z unikatową historią, co jest szansą dla małych miejscowości. Questing pozwala odkryć na nowo miejsca związane z lokalnym dziedzictwem przyrodniczym i kulturowym, zaktywizować lokalną społeczność poczynając od młodzieży szkolnej po seniorów, a także promować miejscowość, wykorzystując wydarzenia, nazwiska zapisane w historii gminy, np. Wojciech Gałczyński, właściciel majątku siaszyckiego, Zofia Gałczyńska i jej ślub z Juliuszem Kossakiem w kościele w Grochowach, czy uwzględniając ślady współistnienia mieszkańców innych wyznań, tradycje powstańcze i miejsca pamięci.

Agroturystyka – to forma wypoczynku odbywającego się na terenach wiejskich o charakterze rolniczym, oparta o bazę noclegową i aktywności rekreacyjne związane z gospodarstwem rolnym lub równoważnym i jego otoczeniem przyrodniczym, produkcyjnym i usługowym. W Polsce rozwija się niezwykle dynamicznie ten rodzaj turystyki wiejskiej, wykorzystującej naturalne walory dziedzictwa kulturowego i różnorodności przyrodniczej, a obiekty kultury materialnej wsi, do niedawna tracone bezpowrotnie, dzisiaj odżywają na nowo. Starym domom, karczmom, kuźniom, często będącym przykładem unikatowej sztuki budowlanej, nadaje się nowe przeznaczenie – służą turystom.

Agroturystyka, dla której wręcz znakomite warunki posiadają niektóre gospodarstwa rolne w gminie, a jej nieliczne przykłady znajdziemy w Grochowach - „*Pod brzożami*”, w Grabowej - „*Zagroda pod Górami*” oraz w Kucharach Borowych – „*Przy Źródółku*”, to oczywisty atut, również zachęta do korzystania z niewątpliwych uroków poszczególnych zakątków gminy. Rozwój tej działalności pozarolniczej w gospodarstwach wiejskich może przyczynić się w znaczący sposób do zachowania pozostałości dawnych narzędzi gospodarczych, kuchennych, dawnych strojów, jako znacznika gospodarstwa agroturystycznego, formy wystroju, a zarazem propagowania historycznych tradycji regionu.

Ponadto, przy pomocy organizacji pozarządowych i w porozumieniu

z właścicielami nieruchomości oraz urzędem ochrony zabytków, wskazane byłoby wykonanie tablic informacyjnych i umieszczenie ich przy najcenniejszych obiektach zabytkowych w gminie (funkcjonują już na cmentarzu żydowskim).

12. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

Podmiotem formułującym gminny program opieki nad zabytkami jest samorząd gminy. Realizacja programu odbywać się będzie poprzez zespół działań władz gminy na rzecz osiągnięcia celów w nim przyjętych. Samorząd ma oddziaływać na różne podmioty związane z obiektami zabytkowymi, w tym również na mieszkańców gminy w celu wywołania w nich pożądanых zachowań prowadzących do realizacji zamierzonych celów. Zakłada się, że w realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami dla gminy Rychwał wykorzystane zostaną następujące grupy instrumentów: instrumenty prawne, finansowe, społeczne, koordynacji i kontroli.

1. Instrumenty prawne:

- programy określające politykę państwa i województwa w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego,
- dokumenty wydane przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków wynikające z przepisów ustawowych,
- uchwały Rady Miejskiej (miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, zwolnienia i ulgi dla właścicieli obiektów zabytkowych).

2. Instrumenty finansowe:

- środki własne zatwierdzone uchwałą Rady Miejskiej,
- dotacje,
- subwencje,
- dofinansowania.

3. Instrumenty społeczne:

- uzyskanie poparcia lokalnej społeczności dla programu poprzez sprawną komunikację,
- edukacja i tworzenie świadomości potrzeby istnienia i ochrony dziedzictwa kulturowego w lokalnej społeczności,
- współpraca z organizacjami społecznymi.

4. Koordynacja i kontrola

- gromadzenie stale aktualizowanej wiedzy o stanie zachowania obiektów, prowadzonych pracach remontowych i konserwatorskich,
- utworzenie w ramach organizacyjnych Urzędu Gminy i Miasta zespołu

koordynującego realizację poszczególnych zadań wynikających z ustaleń programu opieki nad zabytkami.

- wewnętrzne okresowe sprawozdania z realizacji niniejszego programu.

13. Monitoring działania gminnego programu opieki nad zabytkami

Zgodnie z art. 87 ust. 5 ustawy z dnia 23 lipca o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami burmistrz gminy zobowiązany jest do sporządzania co 2 lata sprawozdania z realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami. Sprawozdanie to przedstawiane jest Radzie Gminy. Po 4 latach program powinien zostać zaktualizowany i ponownie przyjęty przez radę gminy.

Do wykonania powyższego zadania utworzony zostanie zespół koordynujący, monitorujący niniejszy program poprzez:

- a) analizę i ocenę przebiegu realizacji,
- b) analizę i ocenę stopnia uzyskanych efektów.

Wykonanie sprawozdania powinno być poprzedzone oceną poziomu realizacji gminnego programu uwzględniającą:

- a) wykonanie zadań przyjętych do realizacji w okresie czteroletnim obowiązywania programu opieki nad zabytkami,
- b) efektywność ich wykonania.

Dla założonych działań przyjęte zostaną m.in. następujące kryteria oceny realizacji programu:

- procentowy poziom wydatków budżetu gminy na ochronę i opiekę nad zabytkami,
- wartość finansowa przyznanych dotacji na prace remontowo-konserwatorskie przy obiektach zabytkowych nie będących własnością Gminy,
- wartość pozyskanych środków finansowych na ochronę zabytków ze źródeł zewnętrznych,
- liczba planów zagospodarowania przestrzennego uwzględniających ochronę dziedzictwa kulturowego,
- liczba szkoleń i konferencji propagujących wiedzę na temat dziedzictwa kulturowego regionu,
- liczba szkoleń dla nauczycieli w zakresie wiedzy z zakresu dziedzictwa kulturowego regionu,
- liczba utworzonych szlaków turystycznych, ścieżek dydaktycznych,
- liczba publikacji, folderów i przewodników poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego,

- liczba zrealizowanych konkursów, wystaw, działań edukacyjnych związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego.

14. Niektóre zewnętrzne źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami

System finansowania zabytków został określony w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art. 71–83a), jej podstawowym wyróżnikiem jest rozdzielenie pojęcia ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Do ochrony zabytków odnoszą się wszelkie czynności władcze podejmowane w tym zakresie przez organy administracji publicznej, natomiast opieka nad zabytkami polegająca na utrzymaniu ich we właściwym stanie technicznym należy do właścicieli i użytkowników zabytków. Tak więc to na właścicielu spoczywa obowiązek właściwego zabezpieczenia i utrzymania obiektu zabytkowego oraz prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku.

Biorąc pod uwagę specyfikę prac remontowych i konserwatorskich przy zabytkach, finansowanie opieki nad zabytkami zostało wpisane w ogólny system finansów publicznych. Dzięki temu właściciel lub posiadacz zabytku, tzn. osoba fizyczna, jednostka samorządu terytorialnego lub inna jednostka organizacyjna posiadająca tytuł prawny do zabytku wpisanego do rejestru zabytków jako „sprawująca opiekę nad zabytkiem” może ubiegać się o przyznanie dotacji celowej z budżetu państwa. Dodatkowo w trybie określonym odrębnymi przepisami dotacje przy zabytku wpisanym do rejestru mogą być udzielane przez organy stanowiące gmin, powiatów lub samorządów województw.

Sposób i zakres udzielanych dotacji został szczegółowo opisany w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Do najważniejszych zapisów należy określenie, na jakie prace można uzyskać wsparcie finansowe. I tak dotacja może obejmować nakłady konieczne na (art. 77):

- 1) sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- 2) przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
- 3) wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- 4) opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- 5) wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego;
- 6) sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
- 7) zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;

- 8) stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- 9) odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
- 10) odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
- 11) odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- 12) modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- 13) wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- 14) uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;
- 15) działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- 16) zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt 7–15;
- 17) zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Wszystkie podmioty zobowiązane do finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków mogą ubiegać się o ich dofinansowanie ze środków m.in.:

1. Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Zasady finansowania opieki nad zabytkami określa ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art. 71-83a). Szczegółowe warunki i tryb udzielania dotacji określa Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2017 r., poz. 1674 ze zm.).

Program operacyjny *DZIEDZICTWO KULTUROWE* realizowany jest

w ramach corocznie ogłaszanych priorytetów. Celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne.

Witryna internetowa: <https://www.gov.pl/web/kultura>

2. Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, Departament Wyznań Religijnych oraz Mniejszości Narodowych i Etnicznych, Wydział Funduszu Kościelnego

Dotacje z Funduszu Kościelnego są udzielane na remonty i konserwację zabytkowych obiektów o charakterze sakralnym i to tylko na wykonywanie podstawowych prac zabezpieczających sam obiekt (w szczególności remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie i odgrzybianie, izolację, remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, odgromowej, przeciwłamaniowej i przeciwpożarowej itp.). Od 2019 r. wydatki na remont mogą obejmować również obiekty towarzyszące tj. plebanie, kancelarie parafialne, organistówki, a w szczególnie uzasadnionych przypadkach remont i konserwację wyposażenia i wystroju obiektów sakralnych.

Witryna internetowa: <https://www.gov.pl/web/mswia/fundusz-koscielny>

3. Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków

Ze środków finansowych z budżetu państwa w części, której dysponentem jest Wojewoda Wielkopolski. W ramach środków finansowych pozostających w dyspozycji Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków można ubiegać się o dofinansowanie:

- nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, ustalonych na podstawie kosztorysu zatwierdzonego przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, które zostaną przeprowadzone w roku złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji;
- nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, które zostały przeprowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji. Wniosek ten wnioskodawca może złożyć po przeprowadzeniu wszystkich prac lub robót przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków określonych w pozwoleniu wydanym przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Witryna internetowa: <http://www.poznan.wuoz.gov.pl>

4. Urzędu Marszałkowskiego Województwa Wielkopolskiego, Departament Kultury

Dotacje udzielane są w ramach otwartego konkursu ofert na zadania publiczne Województwa Wielkopolskiego w dziedzinie ochrony dziedzictwa kulturowego - ochrona zabytków i opieka nad zabytkami. Z budżetu Województwa Wielkopolskiego mogą być udzielane dotacje celowe na prace lub roboty przy zabytku dostępnym publicznie, posiadającym istotne znaczenie historyczne, artystyczne lub kulturowe. Dotacja może zostać udzielona do 70% ogółu nakładów na prace lub roboty. W uzasadnionych przypadkach, gdy zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową lub gdy wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, a także w sytuacji, gdy konieczne jest niezwłoczne podjęcie prac lub robót, może być udzielona dotacja do 100 % nakładów.

Witryna internetowa: <http://www.bip.umww.pl>

5. Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Poznaniu

Na zadania związane z ochroną i kształtowaniem przyrody. Pomocą finansową mogą być objęte działania konserwatorskie i adaptacyjne polegające m.in. na: pracach pielęgnacyjnych drzew i krzewów, usuwaniu drzew i krzewów (w tym samosiewów), po uzyskaniu stosownego zezwolenia, przygotowaniu gruntu pod nasadzenia, zakupie sadzonek roślin wieloletnich i ich nasadzenia.

Witryna internetowa: <http://www.wfosgw.poznan.pl>

6. Powiatu Konińskiego

Zasady i tryb udzielania i rozliczania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków położonych na terenie Powiatu Konińskiego określone zostały w Uchwale Nr XLI/232/10 Rady Powiatu Konińskiego z dnia 3 sierpnia 2010 r.

Witryna internetowa: <https://powiat.konin.pl>

Działania o charakterze strategicznym i ponadregionalnym mogą liczyć na finansowanie z funduszy europejskich, m.in. z zaplanowanych na lata 2021-2027, *Programu Infrastruktura i Środowisko*, *Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Wielkopolskiego* oraz *Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich*.

Wymienione źródła finansowania są wskazówką dla właścicieli obiektów zabytkowych. Szczegółowe informacje dotyczące rodzaju finansowanych zadań, uprawnionych wnioskodawców, trybu składania wniosków, kryteriów oceny i warunków rozliczenia można znaleźć na stronach internetowych instytucji udzielających pomocy finansowej.